S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), † dr. Jože Mlinarič,

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premovič (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account*:

Prevajanje / *Translation*:

Lektoriranje / *Language-editing*

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Tisk / *Printed by*:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o.

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno

bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

- DARKO FRIŠ Akademiku zaslužnemu profesorju Univerze v Mariboru
dr. Jožetu Mlinariču (1935–2021) v spomin.....613

Članki in razprave / Papers and Essays

- GORAZD BENČE: Katarina Elizabeta baronica Raumschüssl,
rojena Sauer, in njena loretska kapela pri celjskih minoritih619
*Baroness Katharina Elisabeth Raumschüssl, Née Sauer,
and her Loreto Chapel in the Celje Minorite Monastery*
- JAN ŽUPANIČ: The Making of Business Nobility. The Social Rise
of Austrian Businessmen after 1848655
*Ustvarjanje poslovnega plemstva. Družbeni vzpon avstrijskih
gospodarstvenikov po letu 1848*
- DMITAR TASIČ: Serbia and Changes in the Concept of Citizenship
in the Era of the First World War695
*Srbija in spremembe v konceptu državljanstva v obdobju
prve svetovne vojne*
- LÁSZLÓ GÖNCZ: Načrti avtonomne in upravne organiziranosti
Slovenske krajine v obdobju Károlyijeve ljudske republike
(od novembra 1918 do marca 1919)727
*Plans for Autonomous and Administrative Organization
of the Slovene March during the First Hungarian Republic
(from November 1918 till March 1919)*
- TOMAŽ KLADNIK in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: Maribor
med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture789
*Maribor between the Two Wars and the Issue of Military
Infrastructure*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

ANJA ISKRA: **L**ikovna umetnost v Mariboru v času nemške okupacije
1941–1945825
Visual Art in Maribor during the German Occupation 1941–1945

BOŠTJAN UDOVIČ, MILAN BRGLEZ in ANA ARBEITER: **K**do (kaj) piše
o/v slovenskih diplomatskih študijah? : primerjalna analiza
izbranih slovenskih znanstvenih revij.....859
*Who writes (what) in Slovenian Diplomatic Studies?:
A Comparative Analysis of Five Slovenian Journals*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 897

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 903

***Studia Historica Slovenica* /**
letnik / year 21 (2021)..... 913

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-20
1.01 Izvirni znanstveni članek

Načrti avtonomne in upravne organiziranosti Slovenske krajine v obdobju Károlyijeve ljudske republike (od novembra 1918 do marca 1919)

László Göncz

Dr., znanstveni sodelavec
Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana – Enota Lendava
Kranjčeva 4, SI–9220 Lendava, Slovenija
e-pošta: laszlo.gonc@guest.arnes.si

Izvleček:

Prispevek obravnava precej specifično področje zgodovine prekmurskih Slovencev in samega območja Prekmurja v času od konca prve svetovne vojne do nastanka Madžarske republike sovjetov, in sicer poskuse iskanja rešitve upravne oziroma avtonomne organiziranosti tamkajšnje slovenske skupnosti z namenom, da se območje Prekmurja obdrži v okviru madžarske države. V različnih slovenskih in madžarskih študijah so se omenjale vsebine, povezane s poskusi avtonomne oziroma upravne organiziranosti slovenske skupnosti (verjetno najbolj temeljito László Kóvágó in Miroslav Kokolj), vendar člankov, ki bi bili usmerjeni neposredno v to tematiko, skorajda ni bilo. V okviru priprave tega prispevka smo prvenstveno obdelali madžarske in slovenske arhivske vire (tudi več na novo raziskanih), tedaj izhajajoče lokalne časopise (predvsem *Novine in Muraszombat és vidéke*) ter del literature, kjer so se avtorji – čeprav so bile študije večinoma ideološko obarvane – poglobljeno ukvarjali tudi z vsebinskimi vprašanji načrtovane avtonomno-upravne ureditve prekmurskih Slovencev.

Ključne besede:

Slovenska krajina, prekmurski Slovenci, avtonomni koncepti, Béla Obal, Jožef Klekl, narodna identiteta, slovenska županija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 21 (2021), št. 3, str. 727–788, 121 cit., 4 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Po koncu prve svetovne vojne je bila usoda območja današnjega Prekmurja, ki je skorajda tisočletje spadalo pod okrilje madžarske države, še približno pol leta negotova. Teritorialna komisija pariške mirovne konference je šele 20. maja 1919 sprejela sklep o podpori predloga pripadnosti te pokrajine h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), o katerem je dokončno odločil Vrhovni svet mirovne konference dne 9. julija 1919.² Prebivalstvo Prekmurja je s socialnega in političnega vidika od konca oktobra 1918 do omenjene odločitve na mirovni konferenci doživljalo burne mesece, ki so bili negotovi bodisi zaradi ideološko-političnih sprememb na Madžarskem po razglasitvi republike oziroma ljudske republike in tako imenovane republike sovjetov bodisi zaradi pritiskov zainteresiranih držav (Kraljevine SHS in Madžarske) za pridobitev tega teritorija.³ To je bilo obdobje, ko se je tedanja madžarska vlada soočala z odcepitvijo številčno velikih narodnih skupnosti (Romunov, Slovakov, Hrvatov in Srbov), kar je prejudiciralo izgubo ogromnega teritorija predvojne madžarske države, zato je oblast pokazala – v primerjavi s prejšnjim stanjem – dokaj pozitiven odnos do urejanja pravic manjših narodnostnih skupin, kot so bili Rusini, Nemci in Slovenci.

V splošna in hkrati zelo specifična vprašanja odnosov med Madžari in narodnimi manjšinami na teritoriju nekdanje madžarske kraljevine se v tem prispevku ne bomo poglobljali, osredotočili se bomo zgolj na razmere na območju Prekmurja v drugi polovici obstoja dualistične monarhije, medtem ko jedro članka predstavlja politika madžarske vlade do slovenske narodne skupnosti v Zalski in Železni županiji v obdobju tako imenovanega Károlyijevega režima, s poudarkom na poskusih oblikovanja lokalno-regionalnih upravnih enot na slovenski narodnostni osnovi in načrtov avtonomne organiziranosti prek-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P5-0081: *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* in raziskovalnega projekta št. J6-1801: *Postimperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918–1923)*, ki ju je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) iz državnega proračuna.

² Lajos Arday, "Dokumentumok a jugoszláv–magyar határ kialakulásáról (1918–1919)", *Századok* 116, št. 2 (1982), str. 323–328; Árpád Hornyák, "A magyar–jugoszláv határ kialakulása az első világháború után, különös tekintettel a Muravidékre", v: *A Mura mente és a trianoni békeszerződés*, Lendvai Füzetek 17, ur. László Göncz (2000, Lendava), str. 87–89; Lambert Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20", v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24, ur. Metod Benedik (Ljubljana, 2002), str. 151–152; Andrej Rahten, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", v: *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 521–524; Uroš Lipušček, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919* (Petanjci, 2019), str. 72–74; Gorazd Bajc, Janez Osojnik, Jon Adam Knez in Mateja Matjašič Friš, "Prekmursko vprašanje do podpisa Trianonske pogodbe – britanski pogled", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 505–517.

³ László Göncz, *A muravidéki magyarság 1918–1919* (Lendava, 2001), str. 25–67.

murskih Slovencev. Madžarska vladna politika do slovenske narodne skupnosti in različni slovenski "avtonomni" načrti so bili tesno povezani z Bélo Obalom, komisarjem (pooblaščenecem) madžarske vlade za Slovence na Madžarskem, ki je bil slovenskega porekla, zato predstavlja njegovo delovanje v povezavi z iskanjem "statusa" slovenske skupnosti v Slovenski krajini rdečo nit prispevka. Osrednji vsebinski del članka tvorijo predstavitev predloga in okoliščine organiziranja "slovenske županije" v decembru 1918 ter podrobna ilustracija slovenskih avtonomnih konceptov v januarju in februarju 1919. Na koncu članka sledi tudi kratka seznanitev z edinim "dokončanim projektom" v tem nizu, in sicer z novoustanovljenim Beltinskim okrajem, ki je dejansko bil ustanovljen tik pred nastankom Madžarske republike sovjetov, vendar je zaradi hitro spreminjajočih se političnih okoliščin komajda lahko zaživel.

Po več kot sto letih od omenjenih prizadevanj je treba predstaviti ta del prekmurske zgodovine na osnovi predvsem na novo raziskanih (in analiziranih oziroma preverjenih) slovenskih in madžarskih arhivskih in drugih virov. V preteklih desetletjih je bila problematika načrtovane avtonomne organiziranosti prekmurskih Slovencev dokaj pomanjkljivo in enostransko predstavljena, in to tako z ideološkega vidika kot glede uporabe virov in literature "druge strani". Možne oblike avtonomne ali upravne organiziranosti prekmurskih Slovencev na narodni osnovi, ki so jih še v okviru Madžarske načrtovali od decembra 1918 do pomladi 1919, je v preteklosti (v šestdesetih letih dvajsetega stoletja) najbolj analitično in vsebinsko dovršeno proučeval madžarski zgodovinar László Kővágó, ki je v svoje raziskave vključil tudi več slovenskih in jugoslovanskih arhivskih virov ter informacije časopisnih člankov. Največjo pomanjkljivost njegove študije (in članka, v katerem je skupaj z vojvodinskimi in hrvaškimi območji predstavil tudi Prekmurje v letih 1918 in 1919)⁴ je predstavljal oziroma predstavlja ideološki kontekst, kajti nastal je na "vrhuncu" socialistične državne ureditve, ko je – ob sicer temeljiti vsebinski analizi dogodkov – Kővágó moral ustreči tudi ideološkim pričakovanjem, kar je v določeni meri preusmerilo (ali razvodenilo) bistvo interpretacije obravnavane vsebine. Kljub temu je njegovo delo, ki je tudi v tem članku večkrat citirano, nepogrešljiva literatura raziskovanja prekmurske zgodovine v tako imenovanem prevratnem obdobju. Na slovenski strani je glede tega vprašanja najbolj poglobljeno del opravil Miroslav Kokolj (podobno velja tudi za raziskovanje

⁴ László Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben* [Južni Slovani na Madžarskem v letih 1918–1919] (Budimpešta, 1964) (dalje: Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*). Knjiga je izšla v založbi Akadémiai Kiadó iz Budimpešte. V njej je poleg prekmurskih Slovencev predstavil tudi hrvaško in srbsko narodno skupnost na območju Vojvodine, Baranje in Medmurja.

medvojne zgodovine pokrajine)⁵. Njegovi strokovni in znanstveni prispevki so tudi nepogrešljiv vir proučevanja prekmurske zgodovine prve polovice dvajsetega stoletja, čeprav je pri teh študijah (ki imajo tudi ideološki "prizvok") prisotna večja vrzel glede vključevanja madžarskih virov; kljub temu da je pri dopolnjeni izdaji prispevka, kjer je predstavil tudi slovenske avtonomne koncepte za Prekmurje, uporabil takrat že objavljeno delo Kővágója. Pomembne osnove proučevanja načrtovanih slovenskih upravnih in avtonomnih konceptov v letih 1918 in 1919 vsebujejo tudi publikacije ter različni zapisi in spomini Matije Slaviča in Jožefa Klekla (in še nekaterih drugih avtorjev oziroma oseb, ki so doživele tedanje dogodke), ob pripombi, da so do določene mere lahko subjektivni, in ob zavedanju, da so oni pisali o tedanjih dogodkih in okoliščinah v okviru celotnega prevratnega obdobja, zato so se s konkretno vsebino "narodne organiziranosti" prekmurskih Slovencev nekateri ukvarjali zgolj obrobno. Nepogrešljivi viri proučevanja omenjene tematike so tudi dva tedaj izhajajoča lokalna tednika (*Novine* in *Muraszombat és vidéke*), ki sta se ohranila, in še nekateri drugi takratni časopisi.

"Slovenska krajina" v drugi polovici avstro-ogrske monarhije

Slovenci, ki so živeli na prelomnici iz devetnajstega v dvajseto stoletje v Železni županiji v okviru murskosoboškega in monoštrskega okraja, v Zalski županiji pa v dolnjelendavskem okraju, so sodili med manjše avtohtone narodne skupnosti na Madžarskem. Njihovo število se je v omenjenem obdobju gibalo nekaj nad sedemdeset tisoč.⁶ Zato je bila politična participacija "ogrskih" Slovencev zelo šibka, marsikdaj jih je oblast tudi prezrla. Zgodovinar László Kővágó je poudaril, da so pripadniki večinskega naroda zelo slabo poznali slovensko skupnost, marsikdo si je predstavljal, da so se Slovenci brezpogojno podredili madžarski državni ideji, zato na Madžarskem naj ne bi bilo slovenskega narodnostnega gibanja, niti posebej izpostavljenih zahtev z njihove strani.⁷

⁵ Miroslav Kokolj je prvič obširneje pisal o tej vsebini v monografiji *Svet ob Muri* leta 1957, kjer je – kot je sam zapisal – razširil prikaz tega obdobja, ki ga je pred njim delno obdelal Rudi Kyovsky leta 1952 v *Delu*. Svoje raziskave je pozneje nadaljeval in pripravil obsežen članek o celotnem tako imenovanem prevratnem obdobju v Prekmurju za konferenco "Revolucionarno vrenje v Pomurju 1918–1920", ki je potekala v Radencih v maju 1979. Ta članek z naslovom *Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919*, ki je leta 1981 objavila Pomurska založba Murska Sobota v zborniku referatov omenjene konference. Glej: Miroslav Kokolj, "Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919", v: *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920*, ur. Janko Liška (Murska Sobota, 1981) (dalje: Kokolj, "Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919").

⁶ Attila Kovács, "Jezikovno-etnična podoba Prekmurja v luči ogrskega popisa prebivalstva leta 1910 in jugoslovanskega/slovenskega ljudskega štetja leta 1921", v: *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II*, ur. Mojca Medvešek, Sonja Novak-Lukanović (Ljubljana, 2020), str. 112.

⁷ Kővágó, *A Magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 40.

Madžarska zakonodaja na področju izobraževanja je do devetdesetih let devetnajstega stoletja omogočala poučevanje v osnovnih šolah v jeziku narodne manjšine, in to je obveljalo tudi na območju, kjer je živel slovenska narodna skupnost. V "slovenskih" šolah se je uporabljalo prekmursko narečje. Pozneje, v zadnjih petindvajsetih letih dualistične monarhije, se je načrtna asimilacijska politika stopnjevala, kar je zelo negativno vplivalo na izobraževanje narodnih skupnosti v maternem jeziku. V šolskem letu 1905/06 je na območju Slovenske krajine delovalo le še sedem osnovnih šol, kjer je pouk poleg madžarščine potekal tudi v slovenskem narečju, tri leta pozneje pa slovenski jezik oziroma prekmursko slovensko narečje ni bilo več učni jezik v nobeni osnovni šoli na območju, kjer so živeli Slovenci. Pozneje so sicer – simbolno – trem osnovnim šolam omogočili, da so kot pomožni učni jezik uporabljale tudi prekmursko slovensko narečje.⁸

Najbolj prepoznavna osebnost slovenske skupnosti na Madžarskem je bil v tistem obdobju Franc Ivanóczy, tišinski župnik in murskosoboški dekan, okoli katerega se je izoblikovalo sicer maloštevilno, vendar zelo pomembno intelektualno jedro skupnosti, ki so mu pripadali mlajši rimskokatoliški duhovniki. Cerkvena periodika v narečni slovenščini in po letu 1913 tudi časopis *Novine* so nastali s pomočjo prizadevanja omenjene skupine. Ivanóczy, ki je javno poudarjal lojalnost prekmurskih Slovencev do Madžarske, si je prizadeval za dober, a hkrati spoštljiv odnos do sombotelske škofije, od katere je zahteval formalne in praktične pogoje glede izvajanja veroizpovedi v slovenskem jeziku oziroma prekmurskem slovenskem narečju. Pri tem je bil praviloma uspešen. Sočasno je konstantno poudarjal tudi pomen uporabe slovenskega jezika na ostalih področjih življenja in opozarjal na nedoslednosti. Po njegovi smrti (1913) se je kot neformalni vodja skupine katoliških duhovnikov, ki so se javno zavzemali za narodni in jezikovni obstoj skupnosti, uveljavil Jožef Klekl starejši, ki je bil tudi urednik tednika *Novine*. Njegova vloga je bila najbolj pomembna v obdobju neposredno po prvi svetovni vojni, ko se je odločalo o državni pripadnosti Prekmurja, kajti javno mnenje Slovencev je tedaj v veliki meri oblikoval prav on.

Gospodarski razvoj avstro-ogrske monarhije in favoriziranje madžarske identitete in jezika, kar je obveljalo predvsem zaradi rivalstva z nemščino (naj bi pripomoglo madžarski politični eliti pri "ustvarjanju" nacije po vzoru zahodnoevropskih držav), sta pospešila madžarizacijo narodnih manjšin na območju Madžarske. V primeru številčno manjših, slabše organiziranih narodnih sku-

⁸ László Göncz, "Značilnosti oblikovanja narodne identitete prebivalstva na območju Prekmurja od leta 1867 do sredine dvajsetega stoletja", v: *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II*, ur. Mojca Medvešek, Sonja Novak-Lukanovič (Ljubljana, 2020), str. 124 (dalje: Göncz, "Značilnosti oblikovanja narodne identitete prebivalstva na območju Prekmurja od leta 1867 do sredine dvajsetega stoletja").

pnosti, kot so bili tudi Slovenci, je bil ta proces učinkovitejši. Zakon o narodnih skupnostih iz leta 1868 je bil napisan v duhu, da vsi prebivalci Madžarske tvorijo enovito politično nacijo. Po načelu tedaj pojmovanega liberalizma je zagotavljal enakost vsem prebivalcem države, pripadnikom narodnih manjšin pa je omogočal individualno možnost komuniciranja z lokalnimi ustanovami in organi v svojem maternem jeziku. V prid ohranjanja narodne identitete ter kulturnega in gospodarskega razvoja narodnih manjšin je v primeru lastnega ali lokalnega financiranja omogočal ustanavljanje narodnostnih društev in ustanov na področju šolstva, kulture, znanosti, gospodarstva in obrti ter tudi ustanavljanje narodnostnih časopisov in periodike.⁹ Omenjene zakonske določbe so bistveno prispevale k narodnemu razvoju Romunov na Sedmograškem ter Slovakov, Srbov in do določene mere Hrvatov in Nemcev, medtem ko "šibkejši" skupnosti niso imele lastnih finančnih in kadrovskega potencialov za izvajanje zakona. Kljub temu je treba poudariti, da tendencioznega asimilacijskega pritiska na maloštevilne manjšinske skupnosti, vključno s Slovenci, na začetku obdobja avstro-ogrske Monarhije (1867) še ni bilo, do radikalnih sprememb glede tega je prišlo dve desetletji pozneje.

Prekmurski Slovenci v tednih po razglasitvi madžarske republike in ustanovitvi Države SHS

Jeseni leta 1918, ko se je tudi formalno zaključila prva svetovna vojna, so živeli Slovenci na Madžarskem strnjeno na območju tako imenovane Slovenske krajine (madžarsko: *Vendvidék*), ki se je – kot smo že omenjali – razprostirala v skrajnem jugozahodnem predelu Železne županije in neposredno ob reki Muri v najzahodnejšem pasu Zalske županije. Slovenska krajina ni bila formalna lokalno-upravna enota, ime so uporabljali zgolj kot zemljepisni in etnografski termin za območje, kjer je živela slovenska skupnost. Do konca prve svetovne vojne, z izjemo pobude o ustanovitvi Beltinskega okraja, javno deklarirane zahteve za samostojno upravno organiziranost celotnega območja Slovenske krajine (Prekmurja) ni bilo, čeprav je v letu 1917 Majniško deklaracijo, ki je predvidela združitev vseh južnoslovanskih narodov avstro-ogrske monarhije v državno enoto v okviru monarhije, nekaj prekmurskih Slovencev vendarle podpisalo.¹⁰ Tovrstne zahteve, vključno s predlogi o avtonomni organiziranosti (in še bolj radikalne), so bile v času dualistične monarhije prisotne pri tako ime-

⁹ "Az 1868-as nemzetiségi törvény (1868: XLIV. törvénycikk)", v: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*, ur. Sándor Balogh (Budapest, 2002), str. 92–95.

¹⁰ Miroslav Kokolj in Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo* (Murska Sobota, 1977), str. 277.

novanih velikih narodnih manjšinah na Madžarskem. S konflikti, do katerih je prihajalo zaradi napetosti med državnim političnim vrhom in vodilnimi predstavniki teh manjšin, je bila verjetno seznanjena tudi maloštevilna prekmurska slovenska inteligenca, vendar med zahteve, ki bi se nanašale na upravno organiziranost Slovencev (brez tega, da se je to posebej poudarjalo), lahko štejemo zgolj že omenjeno pobudo o spremembi statusa zahodnega dela Dolnjelendavskega okraja, kjer je v absolutni večini prebival slovenski živelj. Ideja o ustanovitvi Beltinskega okraja se je namreč pojavila že veliko pred njegovim formalnim nastankom (15. marca 1919), kajti predlog je skupščina Zalske županije podprla že 9. septembra 1912.¹¹

Med prvo svetovno vojno, v okviru neformalnih pogovorov med vojaki na fronti o socialnih, gospodarskih, političnih, kulturnih in drugih težavah tedanjega časa, so se tudi nekateri slovenski fantje iz Prekmurja "zagreli" za lastne narodne zahteve. Tako je med drugim Ivan Jerič, Maistrov borec in pomembna osebnost prekmurske zgodovine med obema svetovnima vojnama (bil je župnik, dekan, poslanec itd.), kot je sam trdil, med pogovori s češkimi, srbskimi in drugimi slovanskimi vojaki dobil dodatni navdih in pogum za javno izražanje zahteve po združitvi prekmurskih Slovencev z ostalim slovenskim narodnim telesom.¹² Na razmišljanje Slovencev v Prekmurju, predvsem na tiste, ki so živeli na območju Zalske županije, je vplivalo tudi mnenje Hrvatov v Medmurju oziroma Medžimurju (to območje je prav tako spadalo pod Zalsko županijo), kjer je bilo nezadovoljstvo zaradi zanemarjanja narodnostnih pravic s strani madžarske oblasti bistveno izrazitejše, kot je to bilo čutiti v Prekmurju. V Medmurju je bilo veliko zagovornikov pripadnosti te pokrajine k Hrvaški, ki je na osnovi madžarsko-hrvaške sprave oziroma pogodbe sicer imela v okviru Kraljevine Madžarske samostojno državno upravo z banom na čelu, vendar do konca decembra 1918 (razen obdobja med 1849 in 1861) Medmurje tja ni bilo vključeno. Pri oblikovanju narodne zavesti tamkajšnjega prebivalstva je bilo ključno, da je Medmurje kljub drugačnim načrtom madžarske cerkvene in državne oblasti ostalo pod okriljem zagrebške nadškofije. Tako se je pri rimsko-katoliški duhovščini, ki je tam delovala, izoblikovala močna hrvaška narodna zavest, kar je konstantno prenašala na prebivalce omenjene pokrajine. V takem vzdušju se je pri znatnem deležu Medmurcev v času dvojne monarhije izoblikovalo izrazito protimadžarsko razpoloženje.¹³

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Zala Megyei Levéltára (ZML), Zalaegerszeg város polgármesterének iratai, Közigazgatási iratok (V. 1607c), 1919, 77. doboz, 2869, Az alispán 8257/ni.1919 sz. értesítése a Belatinci Járás megalakulásáról.

¹² Ivan Jerič, *Moji spomini* (Murska Sobota, 2000), str. 35–40, 44–45 (dalje Jerič, *Moji spomini*); Matija Slavič, *Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki*, ur. Janez Balažic in Viktor Vrbnjak (Murska Sobota, 1999), str. 36–37 (dalje: Slavič, *Naše Prekmurje*).

¹³ Ferencz Gönczi, *Medimurje. Ljudi, vjerovanja, običaji* (Čakovec, 1995), str. 164–166.

Narodno zavest Slovencev na Madžarskem so prav tako oblikovali vplivi iz drugih slovenskih dežel, poleg neposrednih stikov, ki jih ni bilo malo, tudi številne knjige Mohorjeve družbe, ki so jih uspeli širiti v Prekmurju, ter gospodarsko-trgovsko sodelovanje obmejnega prebivalstva. V obdobju intenzivnejše madžarizacije (po leta 1890) so oblasti omenjene oblike sodelovanja sicer omejevale, vendar jih preprečiti niso mogle.¹⁴ Jeseni 1918 se je za Prekmurje in takajšnje Slovence posebej zavzel Narodni svet za Štajersko, vodstvo katerega je v svoj program vključilo tudi prizadevanje za priključitev območja na levi strani reke Mure k južnoslovanski državi. S tem namenom je Matija Slavič (priznani teolog, strokovnjak za Prekmurje v okviru jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci ter pri jugoslovansko-madžarski razmejitveni komisiji) v septembru 1918 obiskal Slovensko krajino, tam zbiral pomembne informacije glede razmer in razmišljanja prebivalstva ter se povezal z vidnimi člani slovenske skupnosti (predvsem duhovniki).¹⁵ V času, ko je v mesecu oktobru 1918 že tudi *de facto* nastajala nova južnoslovanska država, so prekmurski Slovenci, predvsem tisti z dolenskega predela (z območja poznejšega Beltinskega okraja), z upokojenim župnikom Jožefom Kleklom na čelu, že kazali večji in konkretniji interes za povezovanje z ostalimi Slovenci. V kalkulacije glede deleža simpatizerjev med prekmurskimi Slovenci do Države SHS v tednih neposredno po koncu prve svetovne vojne bi se bilo nehvaležno spuščati, vendar o množični podpori jugoslovanske orientacije tedaj še ne moremo govoriti. Murskosoboški okrajni glavar Pál Horváth je v poročilu velikemu županu Železne županije z dne 23. oktobra 1918 tako poročal, da na območju njegovega okraja ni zaslediti nikakršnih narodnostnih trenj, niti agitacije v zvezi s tem,¹⁶ kar je nedvomno bila enostranska trditev, ker so navdušenci za spremembo državne pripadnosti tedaj že obstajali. Naglo spreminjajoče se politične okoliščine v tem delu Evrope so razporeditve prebivalstva hitro preoblikovale, kar velja tudi glede podpore jugoslovanski pripadnosti med prekmurskimi Slovenci. Predstavniki "ogrskih" Slovencev so bili prisotni na srečanjih, kot sta bila tabora v Ljutomeru 3. novembra 1918 in poldrugi mesec pozneje, 26. decembra, v Radgoni, kar priča o drugačnem, spremenjenem odnosu glede državne pripadnosti. Še prej, v okviru praznovanja petindvajsetletnice Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine v Murski Soboti, kjer se je 20. oktobra 1918 po poročanju lokalnega časopisa zbralo okrog deset tisoč ljudi, so predstavniki županije in mesta ter vodstva praznujoče organizacije, ki je zagovarjala madžarizacijo in

¹⁴ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 36–37.

¹⁵ Prav tam, str. 246.

¹⁶ MNL, Vas Megyei Levéltára (VaML), Vas vármegye – Főispáni iratok (IV-401/a/17), 1918, str. 206, Poročilo okrajnega glavarja o razmerah v murskosoboškem okraju.

tako imenovano vendsko teorijo¹⁷, poudarjali absolutno lojalnost prebivalstva do Madžarske,¹⁸ a so se nekateri iz vrst prisotnih Slovencev temu uprli in vzklikali parole v podporo nastajajoči jugoslovanski državi.¹⁹ Čeprav je bila ta skupina tja poslana organizirano s strani Jožefa Klekla (kar je poudaril on sam),²⁰ je izražanje drugačnih stališč pomenilo, da je tedaj že bilo med prekmurskimi Slovenci prisotno raznoliko mnenje glede lastne narodne pripadnosti in prihodnosti. Zagovorniki ohranjanja Prekmurja v okviru Madžarske, ki so bili v Murski Soboti najštevilnejši, so navzven prikazovali enotno stališče prebivalstva do vprašanja državne pripadnosti, čeprav bojazni pred morebitnimi drugačnimi scenariji tudi oni niso mogli prikriti. Kljub temu so v svojih izvajanjih marsikdaj zanikali celo obstoj slovenske narodne skupnosti. To potrjuje pismo Lajosa Sömena, murskosoboškega odvetnika in predsednika tamkajšnje katoliške verske skupnosti, z dne 17. oktobra 1918, ki ga je v zvezi z organiziranjem praznovanja petindvajsetletnice Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine, v okviru katerega so želeli deklarativno izraziti voljo prebivalstva glede državne pripadnosti Prekmurja v okviru Madžarske, poslal rimskokatoliškemu škofu Jánosu Mikesu. V pismu je Sömen prosil škofa za sodelovanje predstavnikov Katoliške cerkve na omenjeni "manifestaciji", kajti predhodno naj bi se nekateri člani omenjene verske skupnosti distancirali od prireditve. V okviru predstavitve okoliščin in argumentiranja pomembnosti dogodka je v pismu v madžarskem jeziku²¹ med drugimi zapisal:

Razlog, da vam pišem, je v tem, da se je slovensko narodno gibanje intenziviralo in je zelo aktualno v času nastajanja nove južnoslovanske države, namreč obstajajo težnje, da bi bil tudi naš okraj priključen k njej. Da bi to preprečili, organiziramo v našem okraju dne 20. 10. 1918 veliko protestno zborovanje /.../ Mi vsi, torej prebivalstvo celotnega okraja, bomo protestirali proti slehernemu narodnostnemu in tujemu vplivu, proti sleherni težnji za odcepitev območja od Madžarske ter se bomo deklarativno in slavnostno opredelili do ohranitve našega teritorija

¹⁷ Zagovorniki tako imenovane vendske teorije so brez pravih in z zgodovinskega vidika verodostojnih argumentov, prvenstveno iz političnih interesov oziroma razlogov, oporekali obstoju slovenske skupnosti na območju Zalske in Železne županije oziroma poznejšega Prekmurja ter so Slovence prikazovali kot potomce ne točno definiranih starodavnih skupnosti.

¹⁸ "A nagy ünnep és nagyságunk", *Muraszombat és Vidéke*, 27. 10. 1918, leto 31, št. 41, str. 1–3.

¹⁹ László Göncz, "Prekmurje 1918–1919", v: *Prišlo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*. Zbornik soboškega muzeja 24, ur. Metka Fujs (Murska Sobota, 1917), str. 187–188 (dalje: Göncz, "Prekmurje 1918–1919"); "Kaj je rodila sobočka slavnost?", *Novine*, 10. 11. 1918, leto 5, št. 45, str. 2.

²⁰ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju (SI_PAM/1692), Odgovori na Maistrovo anketo: Klekl Jožef, Črenšovci, ovoj 116/1, TE 3, str. 1; Jerič, *Moji spomini*, str. 44–45.

²¹ V tej študiji objavljena citirana besedila, ki so v izvirniku napisana v madžarskem jeziku ali v prekmurskem slovenskem narečju, je prevedel in priredil v danes uporabljeni slovenski jezik avtor tega prispevka.

v okviru Madžarske, kajti na tem območju ne živi nobena narodna skupnost, tu živi zgolj zelo zavedno in pridno madžarsko ljudstvo, nad katerim nikoli ne bo upravljala nikakršna Slavija ali Germanija.²²

Dogodki na prireditvi 20. oktobra 1918 so se kljub temu odvijali nekoliko drugače.

Predlog "slovenske županije" in ustanovitev vladnega komisariata za Slovence

V vladi Mihály Károlyija, ki se je takoj po prevzemu oblasti znašel v izredno težki situaciji zaradi deklariranih odcepitvenih teženj večjih narodnih skupnosti, je postal minister brez listnice, zadolžen za urejanje odnosov z manjšinami, Oszkár Jászi, pomembna osebnost madžarske inteligence v prvih desetletjih dvajsetega stoletja.²³ Njegov strokovni aparat je deloval v okviru kabineta predsednika vlade. Jászi je novembra 1918 dobil obvestila z območja ob reki Muri o narodnostnem vrenju med medmurskimi Hrvati. Glede morebitnih zahtev in položaja slovenske skupnosti v Slovenski krajini je bilo informacij manj, predvsem pa so bile ugodnejše kot v primeru Medmurja. Na seji županijske skupščine Železne županije, ki je potekala 25. novembra 1918, so razpravljali o morebitnih narodnostnih zahtevah narodnih manjšin na območju županije (Nemcev na Gradiščanskem in Slovencev na območju Prekmurja) ter o potencialnih teritorialnih zahtevah sosednjih držav oziroma narodov, ki bi se lahko dotaknili tudi te županije. V sklepu, ki so ga posredovali tudi madžarski vladi, so med drugim poudarili, da bi bile morebitne ozemeljske zahteve neupravičene, ker so v županiji živeče narodne manjšine zelo lojalne do Madžarske, zato bi slehernemu tovrstnemu poskusu ostro nasprotovali. Izjavili so, da na obmo-

²² Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (Škofijski arhiv Sombotel) (SZEL), Mikes János püspök iratai (III. 1. j./12., R/S, Pismo Lajosa Sömena škofu Mikesu z dne 17. 10. 1918.

²³ Oszkár Jászi (1875–1957), madžarski pisatelj, politik, sociolog, univerzitetni profesor. Velja za prva in najvažnejšega teoretika madžarskega meščanskega radikalizma, pozneje je bil tudi predsednik Radikalne stranke. Javno je nasprotoval veleposestniškemu konceptu, klerikalizmu in zatiranju narodnih manjšin, bil pa je tudi velik podpornik demokratične družbene prenove in uvedbe splošne volilne pravice. Najožji prijatelji so mu bili sloviti pesnik Endre Ady, Ervin Szabó in drugi progresivni ustvarjalci obdobja pred prvo svetovno vojno. Jászi je bil predsednik madžarskega Družboslovnega društva in glavni urednik znane periodične publikacije *Huszadik Század* ter avtor pomembnih znanstvenih in drugih publikacij. Od leta 1911 je bil predsednik najprepoznavnejše madžarske prostozidarske sekcije "Martinovics páholy", kjer so poleg "radikalcev" sodelovale tudi socialnodemokratsko in meščansko usmerjene osebnosti. V času ustanovitve prve madžarske republike, jeseni 1918, je postal minister brez listnice, zadolžen za narodne manjšine v vladi Mihály Károlyija. Madžarski sovjetski republiki, kot tudi komunizmu nasploh, je ostro nasprotoval, zato je po 21. marcu 1919 emigriral na Dunaj, nato pa se je za stalno naselil v ZDA (*Magyar Életrajzi Lexikon* (Madžarski biografski leksikon), Akadémiai Kiadó, Budapest, ur. Kenyeres, Ágnes (Budapest, 1994), str. 806–807).

čju županije podpirajo vse zahteve narodnih skupnosti na področju šolstva in upravne organiziranosti, ki bodo pozitivno vplivale na njihov kulturni razvoj, če te ne bodo ogrožale njihove lojalnosti do madžarske države.²⁴

Minister Jászi se je želel podrobneje seznaniti z razmerami v Prekmurju, zato se je povezal s profesorjem na visokošolski akademiji v Prešovu (tedaj: Eperjes; mesto danes pripada Slovaški), Bélo Obalom,²⁵ prekmurskim rojakom,

²⁴ MNL, VaML, Vasvármegye Törvényhatósági Bizottsága jegyzőkönyvei (IV.403.a), 1918, Zapisnik seje županijskega sveta Železne županije z dne 25. 11. 1918, št. 1434, 27364/1918.

²⁵ *Béla Obal* (Cankova, 17. 5. 1882–Dunaj, 25. 7. 1951) se je rodil očetu Mihaelu, ki je bil notar na Cankovi, in materi Elizabeti, rojeni Rahner (bila je nemškega porekla). Nižje razrede evangeličanske gimnazije je obiskoval v mestecu Felsőlövő (danes: Oberschützen na Gradiščanskem, Avstrija), višjo gimnazijo pa je končal v Sopronu, in sicer v šolskem letu 1900/01 z odličnim uspehom. Po opravljeni maturi se je vpisal na teološko akademijo v Prešovu (tedaj: Eperjes), ki jo je po osmih semestrih uspešno končal z zaključnim izpitom v letu 1905. Pozneje je v okviru šestih semestrov študiral teologijo in filozofijo na univerzi v Halleju (Nemčija), kjer je leta 1909 pridobil doktorski naziv. Njegov doktorat je štiri leta pozneje nostrificirala budimpeštanska državna univerza. Od študijskega leta 1907/08 je na fakulteti v Prešovu poučeval cerkveno zgodovino in druge predmete s področja teologije. Za izrednega profesorja je bil promoviran 16. novembra 1909. V dijaških letih je bil Béla Obal zelo aktiven tudi na športnem in glasbenem področju (odlično je igral na cimbale). V študijskih letih se je izkazal kot odličen organizator, med drugimi je organiziral več prireditev in ekskurzij na območju današnje vzhodne Slovaške. Na državni ravni so hitro postali pozorni na njegove strokovne dosežke, že poleti leta 1908, ko je sicer bil na podiplomskem študiju v Halleju, se je v elitni skupini madžarskih univerzitetnih profesorjev udeležil mednarodne konference zgodovinarjev v Berlinu, kjer je predstavil svojo knjigo o zgodovini Madžarov v nemškem jeziku. 24. decembra 1907 je bil v Miskolcu, v tamkajšnji osrednji regionalni evangeličanski cerkvi, posvečen v evangeličanskega duhovnika in je bil vključen v tako imenovani I. prešovski evangeličanski cerkveni okoliš (o njegovi tovrstni dejavnosti je malo informacij). Obal je bil dolgoletni član izpitne komisije za vsa teološka vprašanja pri ministrstvu za izobraževanje in verska vprašanja, bil pa je tudi zelo aktiven na nacionalnem in mednarodnem področju. Bil je tudi član upravnega odbora društva protestantskih pisateljev in član društva visokošolskih učiteljev v Berlinu ter redni član thürinško-saškega zgodovinskega društva v Halleju. Z njegovim predsedovanjem so leta 1909 v omenjenem nemškem mestu obnovili delovanje madžarskega društva, v okviru katerega je s posebno štipendijo uredil tamkajšnjo bogato knjižnico. Takrat je do podrobnosti spoznal tam shranjeno gradivo madžarskega porekla, med katerim so se našli tudi unikatni primerki. Štiri tovrstne publikacije je s kratkim komentarjem izdal leta 1909 pod naslovom *Hungarica Vitenbergensia. Libri unici ex bibliotheca nationis hungaricae universitatis Halensis cum Vitebergensi consociatae. Halis Saxonum* 1909. Kljub vpetosti Obala v evangeličansko versko življenje se je že zelo zgodaj zanimal za socialnodemokratske oziroma socialistične ideje. Omenjali so ga kot enega od pionirjev vnašanja socialističnih idej v meščansko življenje Prešova. Bil je povezan tudi s prostožidarsko organizacijo Oszkárja Jászija, ki je v tej funkciji prihajal na prireditev v Prešov. To njuno sodelovanje je najbrž imelo vpliv pri imenovanju Obala za vladnega komisarja za Slovence in pozneje za velikega župana Železne županije. Po prihodu Mihályja Károlyija na oblast so najaktivnejši predstavniki evangeličanske cerkvene skupnosti (med dvajsetimi podpisniki je bil tudi Béla Obal) izdali javni poziv k preobrazbi in prilagajanju omenjene skupnosti novim razmeram. Obala so omenjali med tremi najbolj zavzetimi organizatorji in snovalci preobrazbe, postal je tudi član komisije za pripravo reform v okviru evangeličanske cerkvene skupnosti. Podpisal pa je tudi deklaracijo madžarskega izobraženstva, ki je 3. 11. 1918 med drugim izjavilo, da se imajo Madžari za prenovljen narod, ki želi živeti ob drugih svobodnih narodih, zato so narodne skupnosti nekdanje Avstro-Ogrske deklarirali z Madžari enakovredne, svobodne skupnosti, ki same odločajo o svoji usodi. V obdobju Madžarske republike sovjetov, ko je bil Obal ljudski komisar, je – kljub temu da je, med drugimi tudi zaradi kopičenja funkcij in spodrseljavev finančne narave, izgubil zaupanje političnih somišljenikov – sodeloval pri pripravi tako imenovane komunistične ustave. Pozneje, leta 1946, se je izrekel za komunisto. Po koncu njegovih pomembnih državnih političnih funkcij avgusta 1919 je Béla Obal emigriral na Dunaj (na Madžarskem so potovali proti njemu sodni procesi zaradi sodelovanja v tako imenovani Károlyijevi

ki ga je dobro poznal, ker je bil eden od podpornikov socialnodemokratskih idej v omenjenem mestu. Tako je bila prva pomembnejša politična in strokovna naloga Obala v zvezi s Prekmurjem, da na terenu ugotovi razmere in razpoloženje ljudi ter zbira koristne informacije o slovenski skupnosti. Obalovo poslanstvo vladnega "pooblaščenca" je bilo javno, zato so o njegovem prihodu v ti. Slovensko krajino informirali tudi tamkajšnje državne in lokalne ustanove ter jih pozvali, da mu pomagajo z nasveti ter z vsemi potrebnimi pripomočki in sredstvi, ki jih bo potreboval pri svojem delu.²⁶ O svojih vtisih je Béla Obal poročal uradu ministra brez listnice 3. decembra 1918 kar po telefonu. Poudaril je, "da slovensko prebivalstvo živi v precejšnji zanemarjenosti in bedi, zato je razpoloženje Slovencev slabo in brezupno, vendar jih še lahko obrnemo našim interesom v prid. Nujna zagotovitev najvažnejših življenjskih potrebščin in hrane bi ugodno vplivalo na njihovo razpoloženje in razmere". Omenjal je potrebo po sto tisoč embalah tobaka, 10 ton sveče, 400 sodov petroleja, 70 ton sladkorja, ogromne količine mila, podplate za čevlje in druge potrebščine. Obalovo poročilo je bilo učinkovito, saj so sodelavci ministra Jászija pozvali ministra za prehrano za takojšnje ukrepanje, predlog v zvezi z zagotovitvijo tobaka oz. tobačnih izdelkov pa so posredovali ministru za finance, ki je bil pristojen za zagotavljanje tega izdelka. Pri argumentiranih zahtev so državni uradniki praviloma poudarili "narodni interes", pod tem se je razumelo, da bo zagotovitev izdelkov oz. potrebščin ugodno vplivalo na odnos slovenskega prebivalstva do madžarske države. Minister za prehrano je takoj ukrepal, in pozval center oz. službo za distribucijo sladkorja, da naj "Slovincem v gosto naseljenih dveh županijah prednostno dostavijo njim pripadajočo količino sladkorja".²⁷

Obalov obisk Prekmurja po odredbi madžarske vlade oziroma ministra Jászija je bil pomemben tudi z vidika oblikovanja načrta samostojne županije za Slovence na Madžarskem. Béla Obal se je udeležil več sestankov ter dveh pomembnih shodov, kjer so se – tudi na njegovo pobudo – opredelili glede ustanovitve "slovenske" županije v okviru Madžarske, ki bi nastala na območju večinsko slovenskih naselij

republik in v Madžarski republiki sovjeto), kjer je v naslednjih desetletjih deloval kot novinar in zgodovinar. Napisal je nekaj dobro sprejetih strokovnih knjig, največ z zgodovinsko tematiko. Po koncu druge svetovne vojne se je hotel zaposliti kot univerzitetni profesor ali predavatelj v Budimpešti in Sopronu, vendar – kljub obljubam in priporočilom pomembnih osebnosti takratnega režima – pri tem ni bil uspešen. Prizadeval si je tudi za pridobitev funkcije kulturnega atašeja na madžarskem veleposlaništvu na Dunaju, vendar tudi do tega ni prišlo. Vseeno se je vrnil v avstrijsko prestolnico in tam preživel zadnje obdobje svojega življenja (ta predstavitev nekdanjega vladnega komisarja za Slovence je del oziroma povzetek samostojnega članka avtorja tega prispevka o Béli Obalu, ki je še v pripravi.)

²⁶ MNL, Országos Levéltára (OL), Miniszterelnökségi levéltár – Magyarországon élő nemzetek önkormányzatának jogi helyzetéről megbeszélés a tárca nélküli miniszter (K 40), szn. (vegyes iratok), 1918, XII, str. 47, Pooblastilo ministra Jászija Béli Obalu z dne 28. 11. 1918, da odpotuje v Prekmurje, ter informacija omenjenega ministra pristojnim oblastem, s katero jih seznaja o prihodu Obala.

²⁷ MNL, OL, K 40, 3. sz. doboz, 1918, XII str. 587, Pismo ministra za prehrano osrednjemu državnemu dobavitelju sladkorja v zvezi s prioriteto dostavo v Prekmurje.

dolnjelendavskega, murskosoboškega in monoštrskega okraja. Prvi shod je bil 1. decembra 1918 v Bogojini, kjer je narodni svet²⁸, ki mu je predsedoval tamkajšnji župnik Ivan Baša, izrazil podporo Madžarski, vendar so zahtevali ustanovitev slovenske županije in k temu pozvali tudi druga slovenska naselja v Prekmurju. Prosil so, da v vseh okoliških vaseh podpišejo izjavo podpore "bogojinski deklaraciji" in dokument pošljejo madžarski vladi v Budimpešto. Na seji bogojinskega narodnega sveta so v imenu ljudi, ki so spadali k tamkajšnjemu notariatu (vasi Bogojina, Bukovnica, Filovci, Ivanci in Strehovci), med drugim poudarili, da so za ohranitev zgodovinske meje madžarske države in za sožitje prekmurskih Slovencev z ostalimi narodi, vendar "na podlagi Wilsonovih načel" želijo slovensko cerkveno, šolsko, kulturno in občinsko upravo. Izpostavili so, da "nam trbej autonomijo (samoprávdó)", da bi veliki župan in podžupan županije, sodniki, funkcionarji, notarji in učitelji z njimi komunicirali slovensko, zato naj se ustanovi slovenska županija.²⁹ Naslednjega dne, 2. decembra, so pod okriljem narodnega sveta v Murski Soboti organizirali odmevno zborovanje, ki se ga je prav tako udeležil Béla Obal.³⁰ Sklep, s podpisom 140 oseb (prvopodpisani je bil že omenjeni Lajos Sömen³¹, predsednik narodnega sveta), ki je bil sestavljen in predstavljen javnosti v madžarskem jeziku in prekmurskem slovenskem narečju, se je glasil:

Mi, prekmurski Slovenci, smo tisoč let vzdržali z madžarsko državo. Zdaj, ko smo si z Wilsonovimi načeli pridobili pravico do samoodločbe, si ne želimo odcepitve od madžarske države, vendar pa si želimo pravico do samoodločbe izkoristiti. Želimo si vzpostaviti sistem, ki bo zadoščal našim interesom. Do zdaj smo bili priključeni raznim županijam, vendar smo bili zmeraj pastorka sleherne. Za nas so zgolj priložnostno skrbeli, marsikdaj so na nas tudi pozabili. Zato je naša prva in

²⁸ Po razglasitvi republike na Madžarskem na koncu meseca oktobra 1918 so se kot temeljne organizacije nove oblasti ustanavljali narodni sveti na vseh ravneh (državni, županijski, okrajni, mestni oziroma vaški). Na območju Prekmurja se tovrstni sveti v letu 1918 niso oblikovali na narodni osnovi, čeprav so v naseljih s slovenskim življenjem člani svetov bili po narodni pripadnosti Slovenci. V časopisu *Novine* – morda tudi zaradi še ne dovolj preciznega poznavanja delovanja nove oblasti – so spodbujali k ustanovitve "slovenskih narodnih svetov", torej interesnih organizacij na narodni osnovi, nekajkrat so jih tudi, najbrž napačno, tako predstavili. Ustanovitev prvega narodnega sveta na slovenski narodni podlagi so načrtovali v Murski Soboti 3. januarja 1919, v času Jurišičeve začasne zasedbe dela Prekmurja. Organizator je bil Božidar Sever iz Huma pri Ormožu (po avgustu 1919 dve leti župan Dolnje Lendave), ki ga je pri tem podpiral tudi general Rudolf Maister. Vendar do formalne ustanovitve slovenskega narodnega sveta zaradi ponovnega prevzema oblasti s strani madžarskih vojaških enot omenjenega dne najverjetneje ni prišlo. Ustanovili pa so nekaj tako imenovanih svetov slovenskih gospodarjev, na primer v Bakovcih ("Z božov pomočjov", *Novine*, 5. 1. 1919, leto 6, št. 1, str. 1.; MNL, OL, K 40, 3. sz. doboz, 1918, XII, str. 730; László Göncz, "Božidar Sever – prvi jugoslovanski (slovenski) župan Dolnje Lendave", *Lindua* 14, št. 22 (2020), str. 48).

²⁹ "Samoodločba narodov", *Novine*, 29. 12. 1918, leto 5, št. 52, str. 1.

³⁰ "Muramegye", *Muraszombat és Vidéke*, 15. 12. 1918, leto 34, št. 46, str. 1–2.

³¹ Na različnih mestih se pri isti osebi pojavljajo drugačne oblike priimka, kot na primer Schömen, Schömen, Sömen, vendar se največkrat srečamo z obliko Sömen.

Béla Obal (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota)

glavna zahteva, da nas, Slovence Železne in Zalske županije, ki živimo v približno dvestotih naseljih od Mure do Rabe, združijo v eno županijo. Ta županija naj bo Murska županija. V Murski Soboti naj bo njen sedež. Tu naj bodo naši upravni organi, sodišča, šolska uprava itd., ki bodo delovali v našem maternem jeziku. Prosimo za državno podporo, da bomo lahko našo meščansko šolo nadgradili z dekliškim oddelkom in si razvili celovito srednješolsko izobraževalno ustanovo, ustanovili strokovne šole za obrtnike in kmetijsko šolo, da bomo lahko modernizirali našo železniško povezavo in jo vključili v osrednje železniško omrežje, si ustanovili tovarno, da se bosta lahko naša zanemarjena slovenska krajina in njeno prebivalstvo gospodarsko in kulturno razvijala. Hvaležni smo madžarski ljudski vladi, da je zaradi razumevanja naših želja poslala med nas akademskega profesorja dr. Bélo

Obala, ki je naš rojak in ki mu tudi v celoti zaupamo. Ažurno prosimo madžarsko vlado, da mu zaradi omenjene reorganizacije in predlagane nove županijske uprave zagotovi kar se da najvišja pooblastila. Glede na potekajoče intenzivne jugoslovanske provokacije in obljube lahko slovensko krajino obdržimo v okviru madžarske države zgolj s hitrim in konkretnim ukrepanjem.³²

Minister Oszkár Jászi je notranjemu ministru Tivadarja Batthyányju v pismu z dne 5. decembra 1918 ilustriral razmere Slovencev v Prekmurju. Podatki, ki niso bili v celoti točni, ker so se med drugimi delno nanašali tudi na Medmurje, kar je lahko bila posledica površnosti, namreč dve sosednji območji so marsikdaj poistovetili ali zamenjali tako državni organi kot tudi mediji. Možno pa je tudi, da so bile omenjene informacije namerno tako posredovane. Da se je to zgodilo, je trdil zgodovinar László Kővágó³³, ki je bil mnenja, da se je s tako interpretacijo minister Jászi želel rešiti tudi zapletenega vprašanja Medmurja po principu "dve muhi na en mah", kar pa se – zaradi drugačnega razpleta okoliščin v Medmurju – ni zgodilo.³⁴ Ne glede na to, je Jászi v omenjenem pismu prosil notranjega ministra, da pretehta možnost imenovanja vladnega komisarja za območje Prekmurja. Minister Jászi je na to funkcijo nameraval predlagati Bélo Obala, ki, kot je poudaril, "izvira iz tistih krajev in uživa podporo slovenskega življa". Hkrati je tudi predlagal notranjemu ministru, da bi v okviru reforme lokalne samouprave Slovincem zagotovili samostojno upravno območje s središčem v Murski Soboti, ki bi jo "dvignili na raven okrajnega ali županijskega centra". Jászi je predstavil tudi razmere na območju ob reki Muri (vključno z Medmurjem) neposredno po koncu prve svetovne vojne, ko so z različnih bojišč nekontrolirano vračajoče se vojaške skupine ponekod ob pridružitvi civilnega prebivalstva, tako imenovanega zelenega kadra, povzročile kaotične razmere, kar je pospešilo težave na tem območju glede oskrbovanja s hrano in tudi sicer močno vplivalo na razpoloženje ljudi. Prav tako je opozoril na pojav nestabilnosti pri Slovencih glede državne pripadnosti zaradi "hrvaške agitacije ter z juga in zahoda prihajajočih drugih tujih pritiskov". Nastala situacija je po njegovem mnenju še posebej pogojevala imenovanje vladnega zastopnika oziroma komisarja za Slovence oziroma Slovensko krajino.³⁵

³² MNL, OL, K 40, 3. sz. doboz, 1918, XII, str. 827, Sklep narodnega sveta v Murski Soboti z dne 2. 12. 1918.

³³ Minister Jászi je v pismu omenjal 250 tisoč prebivalcev v Prekmurju, kar je bilo za 2,5-krat pretirano visoka številka. Prekmurje in Medmurje skupaj sta imela le okrog 190 tisoč prebivalcev. Zato je zgodovinar Kővágó menil, da je bila ta navedba najbrž namerno tako interpretirana s strani omenjenega ministra, ki je s tem imel nek namen, ker – po njegovem mnenju – "strokovnjak kot je bil Jászi si takega spodrsjlaja ni mogel narediti".

³⁴ Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 132.

³⁵ MNL, OL, K 40, 3. sz. doboz, 1918, XII, str. 637, Pismo ministra Oszkárja Jászija notranjemu ministru Batthyányju z dne 5. 12. 1918 glede imenovanja vladnega komisarja za Slovence in ustanovitve upravne enote na narodnostni osnovi.

Ustanovitev "slovenske županije" je podpiral tudi tedanji veliki župan Železne županije Lajos Ostffy, ki je notranjemu ministru v pismu z dne 11. decembra 1918 poudaril, da morajo od madžarske vlade "prekmurski Slovenci v najkrajšem možnem času dobiti konkretno rešitev glede lastne organiziranosti, ker se bodo v nasprotnem primeru težko zoperstavili zapeljevanju sosednjega slovenskega območja". Glede predvidene funkcije Béle Obala je bil veliki župan odklonilen. Sicer je trdil, da se mu je zdela primerna rešitev vključevanje Obala kot strokovnjaka, po poreklu Slovenca, v organizacijske in agitacijske aktivnosti med slovensko skupnostjo, vendar je odločno izjavil, da za funkcijo vladnega komisarja in morebitnega župana nove "slovenske županije" (kar se je že takrat namigovalo) ni primeren, "ker izhaja iz protestantske družine in s strani katoliškega dela slovenske skupnosti, ki se je najmanj asimilirala, ter zato ne bi bil dobro sprejet". Veliki župan Ostffy je na funkcijo vladnega komisarja za Slovence predlagal aristokrata Zsigmonda Batthyányja, tudi prekmurskega rojaka, ki je bil po njegovem mnenju med celotno slovensko populacijo zelo priljubljen.³⁶ Toda mnenje Lajosa Ostffya, tudi člana stare madžarske aristokratske družine, v spremenjenih družbenih in političnih okoliščinah ni veliko pomenilo, zato je malo vplivalo na odločitev vlade. Naj mimogrede omenimo, da je čez nekaj tednov vlada Ostffya razrešila s funkcije velikega župana Železne županije in ga je zamenjal prav Béla Obal. V "poslovilnem pismu", poslanem notranjemu ministru, je odhajajoči veliki župan Ostffy v zvezi s svojim naslednikom v opozorilo zapisal, da je Béla Obal prišel do visokih državnih funkcij zaradi naklonjenosti ministra Jászija, zato je bilo po njegovem mnenju pričakovati, da bo pri svojem delovanju sledil njegovi politiki.³⁷

Obal prvotno ni bil edini kandidat za funkcijo vladnega komisarja za Slovence, kajti s podobno nalogo kot njega so poslali v Prekmurje tudi Konrada Weissa, uslužbenca madžarskega železniškega podjetja. Zgodovinar Kővágó je v svoji študiji trdil, da je tudi Weiss napotil v Prekmurje minister Jászi, kar je privedlo med dvema vladnima zastopnikoma, ki sta istočasno opravljala identično poslanstvo, do precejšnjega trenja in rivalstva.³⁸ Weiss je 7. decembra 1918 po telegramu poročal vladnim službam o svojih spoznanjih in vtisih, med drugim je omenil, da so v Bakovcih pred njim prisegli na vladno Károlyija in ljudsko republiko člani tam ustanovljenega prvega "sveta slovenskih gospodarjev". Weiss je pisal tudi o načrtovani ustanovitvi podobnih svetov še v treh drugih

³⁶ MNL, OL, Elnöki iratok (K 148), Obál Béla kormánybiztos kinevezése (773. D. 1920-11-1459), str. 25–26 (348), Pismo velikega župana Ostffya notranjemu ministru z dne 11. 12. 1918 v zvezi z ustanavljanjem "slovenske županije".

³⁷ MNL, OL, K 40, različni dokumenti (brez št.), 1919, XII, str. 90–91, Pismo velikega župana Ostffya notranjemu ministru.

³⁸ Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 131.

krajih in poudaril, da so nekateri jugoslovansko usmerjeni aktivisti poskušali na vaškem zboru preusmeriti potek dogodkov, vendar so prisotni kljub temu enoglasno sprejeli stališče glede podpore Madžarski. Tudi Weiss je omenjal najbolj pereče zahteve prebivalstva, predvsem potrebo po petroleju, soli, vžigalicah, lugu itd. Vsebinsko Weissovega telegrama so posredovali ministru Jásziju, ki je v zvezi s tem 9. decembra 1918 poslal pismo na notranje ministrstvo, v katerem je sporočil, da je glede zagotovitve zahtevanih potrebščin že ukrepal, na ovitek pisma pa je s svinčnikom pripisal, da je imenovanje novega vladnega zastopnika za Slovence v teku.³⁹

Omenjeni pripis na pismo notranjemu ministru potrjuje, da je minister Jási tedaj že odločil glede izbire kandidata za vladnega zastopnika oziroma komisarja za Slovence. Poleg osebnega poznanstva z Obalom in poznavanja njegovih sposobnosti je na ministrovo odločitev najbrž vplivalo tudi prej omenjeno pismo narodnega sveta v Murski Soboti z dne 2. decembra 1918, iz katerega je bila razvidna močna podpora prekmurskemu rojaku. Stališča mursko-soboškega narodnega sveta je pozne jeseni 1918 praviloma oblikoval njegov agilni predsednik, že omenjeni odvetnik, v tistem obdobju tudi župan Murske Sobotne in tajnik Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine (VMKE) Lajos Sömen (1877–1934), ki je bil tudi zagovornik socialnodemokratskih idej, kar je najbrž vplivalo na njegovo zbližanje s podobno razmišljajočim Obalom. Sömen je bil, kot smo to že delno ilustrirali, velik zagovornik ohranitve območja Slovenske krajine v okviru Madžarske, kar je poudarjal tudi v okviru praznovanja petindvajsetletnice društva VMKE.⁴⁰ 18. decembra 1918 (sicer že po imenovanju Obala za vladnega komisarja) je poslal telegram madžarski vladi v Budimpešto v korist podpore Obalu in glede razjasnitve njegovih pristojnosti. Med drugim je prosil, da komisar Obal nemudoma pride v Prekmurje, ker so se razmere ponekod zelo poslabšale. Konkretno je navedel Rogašovce, kjer naj bi si domačini nekontrolirano prisvajali izdelke, ki so bili poslani s strani madžarske vlade. Zahteval je, naj Obal ukrepa in odloči glede razdelitve prispelih pošiljk. Sömen je omenjal tudi, da so se seznanili s prispetjem drugega vladnega odposlanca Weisza, ki pa je bil "manj priljubljen". Ker še ni imel informacij o Weissovem odpoklicu, je v telegramu poudaril, da je prisotnost dveh vladnih zastopnikov nepotrebna.⁴¹

Dan po prejetju Jászijevega pisma je notranji minister Tivadar Batthyány na seji ministrskega sveta 6. decembra 1918 predlagal sklep, da se okraji oziro-

³⁹ MNL, OL, K 40, 3. sz. doboz, 1918, XII, str. 730, Pismo Konrada Weissa z dne 7. 12. 1918 službi notranjega ministrstva o svojih opažanjih in vtisih v Prekmurju, v korespondenci je tudi odgovor in pripis ministra Jászija z dne 9. 12. 1918.

⁴⁰ "A muravidéki vendek hűségesküje", *Budapest*, 22. 10. 1918, leto 42, št. 247, str. 3, Arcanum.

⁴¹ MNL, OL, K 40, 1918, XVI, str. 945, Telegram Lajosa Sömena vladi v Budimpešto z dne 18. 12. 1918.

ma naselja Zalske in Železne županije s slovenskim prebivalstvom organizirajo v "slovensko županijo" s središčem v Murski Soboti, ki jo bo upravljal vladni komisar, pozneje lahko tudi veliki župan. Notranji minister je vlado seznanil s pogovori, ki jih je v zvezi z omenjenim vprašanjem opravil z velikima županoma in podžupanoma županij. Zapisnik seje ministrskega sveta z dne 6. decembra potrjuje, da je vlada predlog sprejela.⁴² Slep o ustanovitvi vladnega komisariata za prekmurske Slovence s sedežem v Murski Soboti in o imenovanju Béle Obala za vladnega komisarja je madžarska vlada obravnavala 11. decembra 1912 ter ga je tudi sprejela. Iz zapisnika seje vlade je razvidno, da je bil vladni komisariat organiziran v okviru ministrstva za notranje zadeve. V zvezi s poslanstvom tega organa so poudarili njegovo osrednjo vlogo pri preprečevanju vdorov tujih vojaških enot na območje Prekmurja, kar se je nanašalo predvsem na takrat že pogosto omenjane jugoslovanske ozemeljske zahteve. Notranji minister je tudi sporočil, da so Slovenci doživljali težke dneve v času neorganiziranih vrnitev različnih vojaških formacij s fronte, pa tudi socialna kriza jih je zelo prizadela. Med naštetimi strokovnimi kompetencami Obala z vidika opravljanja funkcije vladnega komisarja so v vladnem sklepu omenili njegovo dobro poznavanje mednarodnih odnosov in manjšinske problematike. V besedilu uradne objave imenovanja vladnega komisarja za slovensko skupnost (15. decembra 1918) so zapisali, da "je madžarska vlada zaradi zastopanja interesov Slovencev imenovala dr. Bélo Obala, akademskega profesorja teologije in prava v Prešovu, za vladnega komisarja s sedežem v Murski Soboti".⁴³ Obala je o imenovanju z dopisom št. 10408 z dne 13. decembra 1918 uradno obvestil državni sekretar notranjega ministrstva Zoltán Jánosi.⁴⁴

Možen kandidat za funkcijo vladnega komisarja za Slovence bi lahko bil tudi priznani jezikoslovec in znanstvenik slovenskega porekla Avgust Pavel (rojen na Cankovi leta 1886), ki je prav v času Obalovega imenovanja za vladnega komisarja izrazil pripravljenost za sodelovanje pri organiziranju in ohranjanju slovenske narodne skupnosti na Madžarskem. V zvezi s tem je Pavel 16. decembra 1918 pisal ministru Jásziju, v katerem je zelo precizno predstavil razmere v Prekmurju in razložil, da so tako imenovani Vendi nedvoumno Slovenci. Med drugimi je poudaril:

⁴² MNL, OL, Zapisnik seje ministrskega sveta z dne 6. 12. 1918, 25. točka dnevnega reda, dostopno na: www.eleveltar.hu, pridobljeno: 14. 1. 2021; Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 132–133.

⁴³ MNL, OL, K 148, 773. D. 1920-11-1459, str. 29–30, Predlog imenovanja Obala za vladnega komisarja ter zapis o odločitvi na seji vlade; MNL, OL, Zapisnik seje ministrskega sveta z dne 11. 12. 1918, 8. točka dnevnega reda, dostopno na: www.eleveltar.hu, pridobljeno: 18. 1. 2021; *Budapesti Közlöny*, 15. sz. 1918, št. 288, str. 2, Arcanum.

⁴⁴ MNL, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (GYMSM SL), XIV, 66. I/2, Pisno obvestilo notranjega ministrstva o imenovanju Obala za vladnega komisarja št. 10408.

Zaradi ureditve omenjenega vprašanja se obračam na gospoda ministra in ponujam pripravljenost za sodelovanje pri tem. Jaz izviram iz tako imenovanega vendskega ljudstva, poznam ne le njegov jezik (z ljubimi starši govorim samo vendsko), temveč tudi njegove navade, razmišljanje, dojemanje sveta, njihove posebne interese in celotno problematiko v zvezi s tem; poznam pa tudi štajerski in kranjski slovenski jezik ter književnost in tudi tamkajšnje razmere, velikokrat sem obiskal eno in drugo območje. Prepustil sem se svoji nagnjenosti in začel študirati oziroma proučevati vendski jezik in slovanske jezike nasploh, tudi z znanstvenega vidika, nakar sem na budimpeštanski univerzi doktoriral iz primerjalnega jezikoslovja /.../ Naredimo vse, da tega dobronamernega ljudstva ne izgubimo. Jaz z iskrenim navdihom stopim h gospodu ministru, razpolagajte z mano na katerem koli področju. Nisem imel namena pisati gospodu ministru, ker sem upal, da bo tudi brez mojega sodelovanja srečno in hitro končano reševanje tega ažurnega vprašanja ... Da pa se kljub temu obračam na gospoda ministra, je vzrok v tem, ker vidim, da so se našli neki ljudje, ki se nikoli niso menili za to skupnost, njen jezik in usodo, celo so jo prezirali, njen jezik so komajda spoznali, štajerskega in koroškega narečja ter razmer pa sploh ne, sedaj pa se kljub temu silijo naprej kot "Vendi" in pristojni za reševanje tega vprašanja; njihova edina upravičenost je ta, da so se tam rodili, na vendski zemlji, ni pa jih rodila vendska mati.⁴⁵

Kritične besede Avgusta Pavla bi se lahko nanašale tudi na Obala, kajti njegova mati po poreklu ni bila Madžarka. Najbrž odločitve ministra Jászija glede izbire civilnega komisarja omenjeno pismo ne bi spremenilo (poznanstvo in povezava med njim in Obalom je bilo zelo čvrsto), čeprav je dejstvo, da je bilo Pavlovo pismo vknjiženo v Jászijevem kabinetu 20. decembra 1918, torej že po imenovanju vladnega komisarja za Slovence. Pozneje je bilo posredovano tudi Obalu, ki se je lahko v njem prepoznal. Ne vemo, ali se je poistovetil z osebo iz Pavlovega pisma, vendar je šele 19. januarja 1919 (že kot veliki župan Železne županije) sporočil svoje mnenje glede morebitnega sodelovanja z Avgustom Pavlom pri urejanju slovenskega vprašanja. Menil je, da je pismo Avgusta Pavla sicer pozornosti vredno, "toda za enkrat brezpredmetno". V nadaljevanju je zapisal, da če bi se uresničila predvidena šolska reforma in če bi območje, kjer živijo Slovenci, dobilo avtonomijo, bi lahko Avgust Pavel postal vodja srednje šole za uresničevanje slovenskih interesov.

Z imenovanjem Béle Obala za vladnega komisarja za Slovence na Madžarskem se je začelo obdobje dejanske vzpostavitve vladnega komisariata v Murski Soboti. Na osnovi odredb in vladnih odlokov lahko sklepamo, da je bil vladni

⁴⁵ MNL, OL, K 40, 4. škatla, 1919, XII, 277, Pismo Avgusta Pavla ministru Oszkárju Jásziju z dne 16. 12. 1918.

komisariat za Slovence predviden kot osrednji izvršni organ načrtovane slovenske županije (vsaj v začetni fazi). Iz dokumentov o dodelitvi osebnih prejemkov vladnega komisarja je razvidno, da se je Obalovo poslanstvo v vlogi vladnega komisarja za Slovence formalno začelo 16. decembra 1918. Takrat se je preselil z družino iz Prešova v Mursko Soboto (iz njegovega pisma je razvidno, da so vlomili v vagone, v katere je bilo natovorjeno njihovo premično premoženje, pri čemer so – po oceni Obala – utrpeli 45 tisoč kron škode).⁴⁶ V okviru vladnega komisariata v Murski Soboti je zaradi potrebe po obširni in raznoliki dejavnosti vladni komisar organiziral delovanje šestih oddelkov in na čelo vsakega imenoval vodjo. *Predsedniški oddelek* je bil zadolžen za koordiniranje in strokovno podporo pri delu komisarja. Ta oddelek, ki ga je vodil Emil Gyulai, je izvajal najpomembnejše operative aktivnosti in imel pregled nad delovanjem celotnega komisariata. *Oddelek za obrambo državne meje* je skrbel za preprečitev vdorov tujih vojaških ali drugih enot na območje Slovenske krajine oziroma nove (načrtovane) županije. Vodil ga je rezervni nadporočnik Vilmos Tkalec. V prid uspešne obrambe je Obal ustanovil "obrambni sklad", v katerega so lastni denar prispevali prebivalci omenjenega območja in tudi celotne Železne županije (pozneje tudi Zalske županije). *Socialni oddelek*, ki ga je vodil Lajos Cvetko, je imel za nalogo ugotoviti socialne težave prebivalstva ter v prid reševanja nastalih problemov pripraviti nujne ukrepe in programe. *Oddelek za medije in propagando* je imel nalogo med ljudstvom razglašati "demokratsko preobrazbo Madžarske" ter njene nove smernice in pričakovanja, poleg tega pa tudi usmerjati kulturno ozaveščanje prebivalstva. Vodja oddelka je bil vodnik József Kolossa (Obal ga je predstavil kot pripravljavca letakov v prekmurskem slovenskem narečju). *Oddelek za šolstvo* je vodil državni šolski nadzornik dr. József Török, ki je razpolagal z vsemi pristojnostmi glede organiziranja pedagoškega dela in nadzora. Pri predstavitvi izobraževalne dejavnosti je Obal poudaril, da mora vodja tega oddelka delovati tako, da se v učni proces ustrezno vključi seznanitev otrok oziroma dijakov z novimi političnimi spremembami ter da se učni jezik in učni načrti prilagodijo narodnim interesom in kulturnemu razvoju slovenske skupnosti. Za gospodarsko-finančne zadeve in vodenje finančne uprave vladnega komisariata je bil pristojen *Oddelek za gospodarstvo*, ki ga je vodil rezervni nadporočnik Albert Kraúthacker.⁴⁷

Med najpomembnejše dejavnosti komisariata in komisarja Obala je spadala oskrba z živilskimi in drugimi izdelki, ki so v Prekmurju primanjkovali,

⁴⁶ MNL, OL, K 148, 773. D. 1920-11-1459, str. 6–9, 13–14, 2376/1919; Opis vladne odločbe o Obalovih prejemkih z dne 6. 3. 1919, Informacija Béle Obala o svojih izdatkih notranjemu ministru z dne 25. 1. 1919.

⁴⁷ MNL, OL, K 148, 773. D. 1920-11-1459, str. 3–5, Pismo vladnega komisarja Obala notranjemu ministru z dne 19. 1. 1919, z interno št. dokumenta 189/kb 1919, v katerem predstavlja delovanje vladnega komisariata v Murski Soboti.

pri čemer so bili glede na tedanje okoliščine precej uspešni, nadalje organiziranje obrambe območja pred potencialnimi "tujimi osvajalnimi napadi" (kar je bila občutljiva naloga, ker so se v decembru 1918 na raznih območjih razpadajoče madžarske države vrstili vdori romunskih, srbskih, čeških in drugih vojaških formacij) ter otipavanje odnosa prebivalstva do političnih sprememb na Madžarskem in do predlaganih rešitev glede manjšinskega pravnega varstva. Medtem ko se je vladni komisariat oblikoval po načrtih, kar je pozdravil tudi lokalni madžarski tednik, kjer so zapisali, da si je nova vlada kljub težkim razmeram izbrala drugačno pot podpore obmejnega, narodnostno pisanega prekmurskega območja, kot so to počele predhodne vlade,⁴⁸ se je po začetni podpori "slovenske županije" s strani slovenske skupnosti njena ustanovitev začela zapletati. Zgodovinar Kővágó je v svoji analizi položaja Slovenske krajine na koncu leta 1918 ocenil, da je bil pristop reševanja slovenskega vprašanja z ustanavljanjem županije, ob poudarjanju Wilsonovih načel, neprimeren, ker bi županija, čeprav bi se imenovala "slovenska", morala izpolnjevati splošne obveznosti, ki so jih določali ustava in zakoni. To pa bi pretežno izvajali tisti lokalni veljaki, ki – tako je menil Kővágó – niso bili za ohranjanje in razvoj narodne identitete Slovencev, zato so bila pričakovanja Obala po njegovem prepričanju nerealna.⁴⁹ V časopisu *Novine*, ki ga je v tistem obdobju urejal Jožef Klekl mlajši, nečak lastnika in izdajatelja Jožefa Klekla starejšega (slednji je bi več mescev hudo bolan), so se javno uprli predlogu, češ da bo to zgolj zvijača madžarske oblasti. Pri tem so med drugim poudarili, da so – sicer v madžarski jezikovni različici – županijo poimenovali "vendska", čeprav so na začetku dogovorov jasno trdili, da bo tudi v madžarskem jeziku poimenovana za "slovensko". Ta očitek – glede na upravičeno občutljivost slovenske skupnosti do poimenovanja "Vend" – je bil vsekakor razumljiv, čeprav ni bil glavni razlog pri zatikanju ob nastanku nove županije. Namesto ustanovitve županije na narodnostni osnovi so v *Novinah* pozvali Prekmurce, naj javno zahtevajo avtonomijo ("samoravanje"). V članku je bilo poudarjeno, da slovensko prebivalstvo z odvrčanjem slovenske županije nima kaj izgubiti, kvečjemu lahko veliko pridobi, ker živi na takem geografskem območju, kjer bo lahko svoje pridelke vedno uspešno prodajalo v Avstrijo in tudi v Jugoslavijo.⁵⁰ Omenjene opazke in kritike so bile do določene mere upravičene, vendar je treba tudi poudariti, da se je zaradi korenito spremenjenih družbenih in političnih okoliščin stališče madžarske vlade do narodnostnega vprašanja v času tako imenovanega Károlyijevega obdobja v precejšnji meri spremenilo v prid pravicam narodnih manjšin.

⁴⁸ "A jövő feladatai", *Muraszombat és Vidéke*, 19. 1. 1919, leto 35, št. 1, str. 1–2.

⁴⁹ Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 135–136.

⁵⁰ "Ka želemo", *Novine*, 5. 1. 1919, leto 6, št. 1, str. 1.

Da so ministri madžarske vlade resno mislili glede ustanovitve slovenske županije, potrjuje odločitev, da je vlada že na seji 28. decembra 1919 razširila pristojnosti vladnega komisarja Obala in ga ob tej funkciji imenovala tudi za velikega župana načrtovane slovenske regionalne enote. Odločili so tudi o tem, da minister Jászi in notranji minister Batthyány skupaj določita območje (teritorialni obseg) ter način dejanske organiziranosti nove županije.⁵¹ Kljub ugodnim odločitvam na najvišjem državnem nivoju se je realizacija sklepov v zvezi z ustanovitvijo tako imenovane slovenske županije nadalje zapletla.

Sredi decembra 1918 je na narodni svet v Budimpešto prispel oster poziv v madžarskem jeziku in prekmurskem slovenskem narečju s simbolnim podpisom "Slavčič" ali "Slavčiče" (ker gre za rokopis, konec besede ni jasen), izvor katerega ni znan. Najbrž je bil avtor kdo od radikalnejših podpornikov priključitve Prekmurja k južnoslovanski državi, torej nekdo izmed prekmurskih Slovencev, ki je odlično obvladal tudi madžarski jezik, ni pa izključeno (čeprav precej manj verjetno), da so pismo napisali na štajerski strani reke Mure v okviru skupine, ki se je tedaj že intenzivno pripravljala na vojaško zasedbo Prekmurja. K temu se je nagibal tudi László Kóvágó, ki je v zvezi s tem hipotetično omenjal, da se je v sodelovanju z mariborskim narodnim svetom general Maister sredi decembra 1918 intenzivno pripravljala na zasedbo Prekmurja in da so med različnimi aktivnostmi izvajali tudi močno propagando v prid opredelitvi prebivalstva za Kraljevino SHS.⁵² O tovrstni propagandi so "poročali" tudi v tem prispevku večkrat citirani Slavič, Jerič, Klekl in drugi, vendar pisma narodnemu svetu niso omenjali. V omenjenem pismu, na katerem je datum 15. december 1918, so bile v štirih točkah navedene naslednje zahteve: 1) Madžarska naj z območij Murske Sobote, Monoštra in Dolnje Lendave odpokliče svojo vojsko, 2) Madžari naj ne poskušajo preprečiti prekmurskim Slovincem, da se na osnovi Wilsonovih načel odločijo za pripadnost k Jugoslaviji, 3) oblasti naj niti z orožjem niti s pisanjem propagandnih besedil ne silijo pripadnikov slovenske skupnosti, da še naprej ostanejo v suženjstvu pod madžarskim jarmom, in 4) do 1. januarja 1919 naj odpustijo iz madžarske vojske vse vojake slovenske narodnosti. V primeru neizpolnjevanja omenjenih zahtev – sledi v pismu – se bo slovenski narod pritožil pri predsedniku Wilsonu in pri drugih pomembnih državah oziroma vladah sveta. Že vnaprej so tudi napovedali protest na mirovni konferenci, če bodo Madžari zavirali priključitev prekmurskih Sloven-

⁵¹ MNL, OL, Zapisnik seje ministrskega sveta z dne 28. 12. 1918, 22. točka dnevnega reda, dostopno na: www.eleveltar.hu, pridobljeno: 16. 1. 2021.

⁵² Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 199–200, 247–248.

cev k Jugoslaviji.⁵³ Vsebina pisma je bila zelo ostra, nedvomno so ga poslali z namenom, da se pritiska na odločilne dejavnike v času, ko je madžarska oblast poskušala doseči določeno spravo s slovensko skupnostjo. Posebnega odziva na omenjeno pismo s strani madžarske vlade ni bilo, lahko pa ugotovimo, da nekateri deli njegove vsebine – objektivno – niso imeli formalne osnove. Demarkacijska črta na tem območju je bila v okviru beograjske vojaške konvencije z dne 13. novembra 1918 določena na reki Dravi, kar pomeni, da naj bi ne le območje Prekmurja, temveč tudi Medmurje pripadlo madžarski državi.⁵⁴ Vendar v tedanjih okoliščinah niti mednarodne pogodbe niso veliko pomenile, predvsem če je bila ena od pogodbenic država poraženka v prvi svetovni vojni (kar je bilo v primeru Madžarske nesporno). Pismo neznanega avtorja, ki se je sicer podpisal v imenu "vseh Slovencev na Madžarskem", je lahko vplivalo na razpoloženje madžarske vlade glede stikov s slovensko skupnostjo na območju Prekmurja, najbrž pa ni predstavljalo posebne ovire pri nastanku slovenske županije v okviru Madžarske.

Večje težave glede ustanovitve slovenske županije je povzročilo to, da je na koncu meseca decembra 1918 sledila delna zasedba območja Prekmurja s strani vojaške enote pod vodstvom stotnika Jurišiča, vključno z Mursko Soboto. Pri tej vojaški akciji se je obelodanil tudi močan interes hrvaške politične elite do zasedbe območja Prekmurja. V obširno ilustracijo Jurišičeve "vojaške avanture" se v okviru tega prispevka ne bomo poglobljali.⁵⁵ Vendar je glede posledic pomembno poudariti, da je madžarska vlada, predvsem v sodelovanju z vodstvom Zalske župnije, iskala način za stabiliziranje razmer, kar je bilo

⁵³ MNL, OL, Magyar Nemzeti Tanács (Narodni svet) (K 440), D/IV, Pismo neznanega avtorja madžarskemu narodnemu svetu z dne 15. 12. 1918, 1918–118; Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 136–138; Ignác Romsics, *Magyarország története* (Budapest, 2017), str. 117–118 (dalje: Romsics, *Magyarország története*).

⁵⁴ Romsics, *Magyarország története*, str. 392–393.

⁵⁵ Enote jugoslovanske vojske, sestavljene pretežno iz hrvaških vojakov, so pod vodstvom polkovnika Kvaternika in podpolkovnika Perka – čeprav je beograjska konvencija z dne 13. novembra 1918 določila demarkacijsko črto na reki Dravi – neposredno pred božičem 1918 zasedle Medmurje, ker je hrvaško politično vodstvo načrtovalo priključitev omenjenega območja h Kraljevini SHS. Na božič, 25. decembra 1918 (nekateri viri omenjajo 26. 12. 1918, kar glede na dokaj utemeljene vire ni točno), je skupina oboroženih vojakov omenjenih enot pod vodstvom stotnika Jurišiča (po navedbah upokojenega nadporočnika Šeruge jih je bilo skupaj 68), brez uskladitve s slovenskimi politiki in generalom Maistrom, ki je tudi sam načrtoval zasedbo Prekmurja, okrog 12. ure zasedla Doljno Lendavo, v naslednjih dneh pa tudi naselja ob reki Muri, do vključno Murske Sobote. Zasedba je trajala le nekaj dni, najdlje v Murski Soboti (do 3. januarja 1919). Po intervenciji madžarske vojske se je po 3. 1. 1919 vzpostavilo predhodno stanje (MNL, OL, K 40, 4. sz. doboz, 1919, VIII, str. 62; Göncz, "Prekmurje 1918–1919", str. 179; PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Šeruga Vincenc, Murska Sobota, življenjepisni podatki, ovoj 107/1, TE 3, str. 3–4; PAM, SI_PAM/1692: Joško Godina, ovoj 102/1, TE 3, str. 1–2; MNL, VaML, Klekl József iratai (XIV. 10.), A Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig. Válasz a vádakra (Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe), str. 27).

vse prej kot lahko. Medmurje je ostalo pod jugoslovansko zasedbo, medtem ko je Jurišičevo vojaško enoto, ki so ji tedaj vplivne slovenske osebnosti (general Maister, Matija Slavič) pripisovale avanturistični značaj, regularna madžarska vojska pregnala iz Prekmurja. Ker je bilo stališče madžarske vlade glede statusa Medmurja nekaj časa negotovo, so tehtali tudi možnosti širitve pristojnosti Béle Obala, ki naj bi po nekaterih namigih postal vladni komisar tudi za Medmurje, čeprav ga je vlada 7. januarja 1919 že imenovala za velikega župana celotne Železne županije (zgolj 10 dni po imenovanju za velikega župana "slovenske županije").⁵⁶ Da so nekateri res predvidevali oziroma pričakovali nadaljnje širitve njegovih funkcij in pristojnosti, potrjuje telegram Obala z dne 11. januarja 1919, ki ga je iz Dolnje Lendave poslal svetovalcu Jekelu na notranjem ministrstvu. V njem je zapisal:

Glede vašega poziva, da sprejemem tudi funkcijo vladnega pooblaščenca za Medmurje, vam nujno posredujem svoje stališče. Mursko Soboto in Železno županijo sem že v celoti očistil vdirajočih tolp. Medmurje pa je še pod jugoslovansko zasedbo. Da bi lahko uspešno organiziral obmejno obrambno linijo v obeh županijah, bi bilo potrebno, da bo ne le Medmurje, temveč tudi celotna Zalska županija podrejena mojemu vladnemu komisariatu, in da me različne veje oblasti ne omejujejo z nepotrebnimi preprekami. Na tem območju se lahko dela hitro in preudarno le, če ukrepata zgolj eno vojaško poveljništvo in ena civilna uprava. Železna in Zalska županija tvorita eno obrambno linijo. V interesu uspešne obrambe je, da poleg Železne županije vsaj za določen čas upravljam tudi Zalsko županijo, ker bi lahko le v tem primeru vojsko opremil z vsem potrebnim in jo obdržal skupaj. Tukajšnji slovenski in hrvaški živelj ima že dovolj jugoslovanske oblasti in nam v vsem gre na roko. Murska Sobota skorajda zastonj vzdržuje naše vojake in zgolj v nekaj dneh so zbrali blizu pol milijona kron v mejno-obrambni sklad, tako da bomo lahko izboljšali osebne zasluge vojakov. Potrebujem samo še obleko in notranje perilo za vojsko ter obutev. Zato prosim, da mojo prošnjo posredujete ministru za obrambo, da nujno zagotovi opremo za približno tristo vojakov.⁵⁷

Obalova prošnja obrambnemu ministru glede opreme 300 vojakov je bila uslišana, kar so pristojni 13. januarja sporočili narodnostnemu ministrstvu. Njegovo imenovanje za vladnega komisarja tudi za Medmurje in Zalsko županijo pa je postalo brezpredmetno, kajti madžarska vlada se je zaradi notranjih- in zunanjepolitičnih okoliščin *de facto* sprijaznila z zasedbo Medmurja s strani

⁵⁶ MNL, OL, Zapisnik seje ministrskega sveta z dne 7. 1. 1919, 15. točka dnevnega reda, dostopno na: www.eleveltar.hu, pridobljeno: 20. 1. 2021.

⁵⁷ MNL, OL, K 40, 4. škatla, 1919, II. 119, Telegram Obala na notranje ministrstvo z dne 11. 1. 1919.

Kraljevine SHS (uradno sicer tega ni deklarirala oziroma priznala). Omenjeni postopki imenovani Obala na različne zahtevne in politično občutljive položaje potrjujejo izredno težek položaj madžarske vlade v tedanjih nehvaležnih okoliščinah, hkrati pa nakazujejo njegovo preveliko željo po oblasti in tudi močno politično podporo, ki jo je užival v času ministროvanja Oszkárja Jásziya. Ne glede na to madžarski vladi prizadevanja pri iskanju poti organiziranja slovenske narodne skupnosti na območju Prekmurja ni mogoče oporekati, čeprav so bile glede njene realizacije razmere neugodne, kajti tako "Károlyijeva" ljudska republika kot pozneje Madžarska republika sovjetov sta životarili v nemo-gočih notranje- in zunanjepolitičnih okoliščinah.

Vladni komisar Obal je imel pri zagotovitvi politične podpore slovenski županiji na terenu veliko težav in – v primerjavi z njegovimi ostalimi nalogami – je bil pri tem manj uspešen. Pri zadovoljitvi osnovnih življenjskih potreb prekmurskega prebivalstva so bili njegovi argumenti v komunikaciji z državnimi ustanovami tako fokusirani, da je poudarjal nujnost oskrbe prebivalstva iz narodnostnih razlogov, torej da je ob primerni oskrbi prekmurskega slovenskega življa mogoče pričakovati njihovo večjo lojalnost do madžarske države. To je bilo v času ostrega propagandnega boja med slovensko oziroma jugoslovansko in madžarsko stranjo nadvse pomembno, kar je posebej razvidno iz dopisovanja med tako imenovanim narodnostnim ministrstvom in ministrstvom za trgovino. Jásziyev kabinet je v pismu z dne 6. januarja 1919 povzel prošnjo murskosoboškega narodnega sveta po dobavi dveh vagonov petroleja in prosil ministra za trgovino, da pošlje zaproseno blago na Obalov vladni komisariat, in to kot pošiljko izven pripadajoče kvote. V omenjenem primeru so bili glede dostavljene količine petroleja zgolj polovično uspešni, vendar pa so jim blago dobavili pravočasno, pri čemer je bila ključna Obalova vloga.⁵⁸

Poleg marljivosti Obala pri izvrševanju nalog, ki so mu bile zaupane, so bila pri njegovem imenovanju za velikega župana Železne županije pomembna tudi politična naravnost in že prej omenjena poznanstva. Sklep madžarske vlade, da je Bélo Obala, vladnega komisarja za slovensko narodno skupnost, na predlog notranjega ministra imenovala tudi za velikega župana Železne županije, je bil objavljen v uradnem listu 11. januarja 1919, sočasno, ko so objavili tudi razrešitev njegovega predhodnika Lajosa Ostffyja.⁵⁹ Uradno je bil Obal uveden v novo funkcijo 21. januarja 1919. Delavstvo, ki je od razglasitve republike imelo posebej pomembno vlogo pri kadrovskih zadevah, proti njegovemu imenovanju naj ne bi imelo pripomb, vendar so se na omenjenem dogodku pojavili predstavniki delavcev na čelu s sekretarjem županijske organizacije socialnih

⁵⁸ MNL, OL, K 40, 4. škatla, 1919, XII. 74, Pismo kabineta ministra brez listnice z dne 6. 1. 1919.

⁵⁹ *Budapesti Közlöny* (Budimpeštanski uradni list), 11. 1. 1919, št. 8, str. 1.

demokratov Józsefom Kovácsom in so Obala opozorili, da bo lahko deloval le do tedaj, dokler bo užival njihovo zaupanje.⁶⁰ Med svojimi najpomembnejšimi nalogami v vlogi velikega župana Železne županije je Obal na seji županijske skupščine med drugim omenil posebno skrb za delavce in brezposelne ter za tiste, ki so nastradali v svetovni vojni, poudaril pa je tudi prizadevanja za kulturni razvoj županijskega središča. Vprašanja v zvezi s slovensko skupnostjo ob tej priložnosti ni omenjal.⁶¹ Zaradi nove zahtevne funkcije je lahko Obal bistveno manj časa namenil delu v okviru slovenskega vladnega komisariata. Nastalo vrzel je bilo treba formalno premostiti, zato je prišlo do imenovanja namestnika vladnega komisarja za zastopanje interesov Slovencev. Na osnovi pooblastila ministrskega sveta je notranji minister 25. februarja 1919 imenoval Eleka Sinkovicha⁶², državnega uradnika in funkcionarja, sicer prekmurskega rojaka slovenskega porekla za namestnika vladnega komisarja za Slovence.⁶³ Je pa res, da je v okviru vladnega komisariata v Murski Soboti vedno bolj prihajal v ospredje Vilmoš Tkalec, ki je v poznejšem obdobju odsotnost Obala v veliki meri izkoristil v lastno korist.

Tudi v januarju 1919 je vladni komisar Béla Obal še vztrajal z aktivnostmi v zvezi z ustanavljanjem nove županije. V Beltincih, v prostorih župnišča, se je po božičnih praznikih (točnega datuma Klekl v svojih "spominih" ni navedel, vsekakor pa je to bilo pred 14. januarjem) sestal s katoliško duhovščino murskosoboškega in lendavskega dekanata, kjer so se pogovarjali o možnih rešitvah upravne organiziranosti slovenske skupnosti. Med drugim so razpravljali o vzpostavitvi Beltinškega okraja, kar je bilo na seji skupščine Zalske županije načelno sprejeto že davnega leta 1912, Obal pa je predstavil odločitev vlade glede zagotavljanja avtonomnih pravic slovenski skupnosti, pri čemer je on še vedno imel v mislih organiziranje slovenske županije. Klekl je v zvezi s tem zapi-

⁶⁰ Zsuzsa L. Nagy, "A Tanácsköztársaság dunántúli elözményeiről (1919 január–március)", *Történelmi Szemle* I., 5. Tanulmányok, közlemények (1958), str. 175–176.

⁶¹ "Dr. Obál Bélára emlékezünk", *Vas Népe*, 28. 3. 1987, leto 32, št. 74, str. 5.

⁶² *Elek Sinkovich* (1968–1938), rodom iz Bakovcev pri Murski Soboti, je bil strokovnjak za državno upravo. Univerzitetno izobrazbo si je pridobil v Budimpešti. Opravljal je različne strokovne naloge in funkcije na območju Železne županije, med drugimi je deloval v okviru županijske uprave v Sombotelu, na okrajnih glavarstvih v Murski Soboti in Kőszegu, tudi v funkciji glavarja, pri murskosoboški obrtni zbornici, po letu 1908 pa je postal okrajni glavar v Sombotelu. V času delovanja v Murski Soboti je bil predsednik tamkajšnjega Kasina, sekretar Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine ter je pet let urejal lokalni tednik "*Muraszombat és vidéke*". V obdobju Madžarske sovjetske republike je bil zaprt, pozneje je kot strokovnjak v okviru madžarske delegacije sodeloval pri delu jugoslovansko-madžarske razmejčitvene komisije. Imel je zasluge tudi pri vrnitvi 9 naselij v dolini reke Pinke k Madžarski, ki so jih prvotno prisodili Avstriji. V dvajsetih letih prejšnjega stoletja je deloval v okviru mestne uprave v Sombotelu. V tem mestu je tudi pokopan (*Vas vármegyei arcbontológia* (Spletni portal županijskega arhiva v Sombotelu), MNL, VaML, dostopno na: www.vaml.hu/Nevtar/S/Sinkovics_Elek.html, pridobljeno: 18. 2. 2021).

⁶³ MNL, OL, K 148, 773. D. 1920-11-1459. 2391/1919, Imenovanje Eleke Sinkovicha za namestnika vladnega komisarja za Slovence z dne 25. 2. 1919, str. 1–5.

Predvideno območje Slovenske krajine in Vladnega komisariata za Slovence ter območje Okraja Beltinci (1918–1919) (Inštitút za narodnostna vprašanja, 2021, avtorja: Miha Brvar in László Göncz)

sal, da so se z določenimi Obalovimi predlogi strinjali, vendar najbrž enotnega stališča na pogovoru ni bilo. Prav on in nekateri katoliški duhovniki iz Zalske županije so imeli prej v mislih ustanovitev klasičnega avtonomnega območja, podobno kot se je tedaj o tem že javno govorilo pri reševanju narodnostnih zahtev Rusinov in Nemcev. Tudi združitev Prekmurja s Kraljevino SHS je že bila prisotna v načrtih nekaterih sodelujočih, Jožefa Klekla prav gotovo, čeprav o

tem neposredno v okviru sestanka na župnišču v Beltincih niso govorili. Več prisotnih duhovnikov je tudi podprlo stališče vodstva škofije (škof Mikes je nekaj dni pred tem pozval duhovščino, da se obnaša lojalno do madžarske države). Na sestanku, ki se je po mnenju Klekla končal neuspešno, so se dogovorili o organiziranju nekakšne ljudske skupščine v Beltincih, in sicer 17. januarja 1919, kjer naj bi odločili o dokončni obliki upravne organiziranosti prekmurskih Slovencev.⁶⁴ Vendar je bil to zgolj formalni predlog, s katerim se je pridobilo nekaj časa, kajti glavni akterji, ki so prek lokalnih in regionalnih časopisov ter druženj po verskih obredih oblikovali javno mnenje, so bili daleč od skupnega imenovalca glede organiziranosti oziroma položaja Slovencev na Madžarskem. Obal je tedaj gotovo že spoznal, da bodo slovensko županijo, kot sta si jo zamislila z ministrom Jászijem, težko obudili v življenje. Sicer še verjetno ni obupal, vendar se je najbrž sprijaznil tudi z iskanjem poti v smeri klasične avtonomne organiziranosti. Jožef Klekl in somišljeniki pa so se že *de facto* lotili izdelave koncepta slovenske avtonomije, čeprav nekateri tudi tega niso smatrali za dokončno statusno rešitev območja oziroma Slovencev, kajti so že računali s priključitvijo Prekmurja h Kraljevini SHS.

Zborovanje v Beltincih 17. januarja 1919 je potekalo v zelo napetem vzdušju. Ker je bila agitacija obojestransko pestra, se je tam zbrala ogromna množica. Jožef Klekla na dogodku ni bilo. Glede vsebinskega poteka ljudskega zborovanja so poročila precej različna, v pretežni meri tudi protislovna (v nasprotjuočih si izjavah in odgovorih sta "tekmovala" predvsem tednika *Novine* in *Muraszombat és vidéke*). Po uvodnem govoru vladnega komisarja Obala naj bi osrednjo nit "skupščine" predstavljala razprava o samostojnem Beltinskem okraju in slovenski županiji, vendar se je govorilo tudi o možnosti avtonomne ureditve Slovenske krajine ter o odnosu prebivalstva do nove jugoslovanske države. Zaradi prevelikega števila prisotnih, kjer so se vrstili tudi spontani medklici, se prava vsebinska razprava ni mogla izoblikovati. Množica je jasno izrazila stališče, da prekmurskim Slovincem pripadajo narodnostne pravice, manjša skupina je poudarjala tudi pravico do samoodločbe. Po tem dogodku, kjer so nekateri javno zagovarjali tudi priključitev prekmurskih Slovencev k jugoslovanski državi, je bila dokončno zapečaten usoda tako imenovane slovenske županije. Odprla se je pot za koncepte slovenske avtonomne organiziranosti, in to ne v obliki županije, temveč na narodni osnovi organiziranega avtonomnega območja. Do formalne ustanovitve Beltinskega okraja je pozneje le prišlo, v nasprotju s podobno lokalno enoto s središčem v Gornji Lendavi (danes Grad na Goričkem), kjer je Béla Obal tudi načrtoval "slovensko" upravno enoto

⁶⁴ MNL, VaMI, XIV. 10, Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe, str. 27–30; PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Klekl Jožef, Črenšovci, ovoj 116/1, TE 3, str. 3.

na območju "slovenskih" notariatov monoštrskega okraja. V zvezi s tem je bilo organizirano ljudsko zborovanje v Gornji Lendavi, kjer pa Obalov predlog ni dobil podpore.⁶⁵

Koncepti avtonomne organiziranosti prekmurskih Slovencev s poudarkom na Kleklovem načrtu

Na iskanje rešitve organiziranosti Slovenske krajine oziroma Slovencev na Madžarskem je na začetku leta 1919 vplivalo več dejavnikov. Madžarska država je v mednarodnem pogledu in glede gospodarsko-socialne stabilnosti drsela vedno nižje, kajti v nastalih okoliščinah vlada Mihály Károlyija – ki je 11. januarja 1919 postal predsednik republike, na položaju premierja pa ga je zamenjal Dénes Berinkei – ni uspela stabilizirati notranje- in zunanjepolitičnih razmer. Dve tretjini ozemlja predvojne Madžarske je bilo zasedeno s strani različnih vojaških formacij sosednjih držav in antantnih sil, državne meje oziroma začasno določene demarkacijske črte so bile negotove, vedno večje skupine socialno ogroženega prebivalstva pa so bile težko obvladljive. Številčno največje narodne manjšine so se že *de facto* odcepile od države, pogajalo se je še le z Nemci in Rusini ter s Slovenci. Oszkár Jászi, ki je veljal za uglednega strokovnjaka za narodna in manjšinska vprašanja, je zaradi neuspeha pri pogovorih z "velikimi manjšinami" 19. januarja 1919 odstopil s funkcije ministra (v naslednjih dveh mesecih je deloval kot svetovalec predsednika Károlyija), kar je negativno vplivalo na pogajanja z drugimi narodnimi manjšinami. Glede pogovorov s slovensko narodno skupnostjo je to prav tako imelo posledice, saj je lahko Béla Obal, vladni komisar in veliki župan za Slovence, zaradi nakopičenih drugih funkcij in dodatnih obveznosti še manj časa namenil komisariatu v Murski Soboti. V pretežni meri se je ukvarjal z reševanjem socialne stiske prekmurskega prebivalstva (kar so, kot smo že opozorili, smatrali kot pomembno "državotvorno" dejavnost) in organiziranjem obrambe državne meje, kajti predvsem po zasedbi Jurišičeve enote dela Prekmurja in zaradi spremembe statusa Medmurja, ki je ostalo pod zasedbo Kraljevine SHS, se je potreba po še bolj zavarovani državni meji stopnjevala. Tudi pri tem je bil Obal sprva zelo uspešen, saj je, ker vlada ni mogla zagotoviti primerno usposobljene vojaške enote, že do sredine januarja na lastno pobudo od prekmurskih aristokratov zbral v "sklad za obrambo državne meje" več kot 700 tisoč kron (grof Ágost Zichy je prispeval 250 tisoč, grof Zsigmond Batthyány 150 tisoč, László Szapáry 100 tisoč, grofica Saint Juli-

⁶⁵ László Göncz, "A muravidéki szlovének és a Mura mente helyzete 1918 őszétől a Tanácsköztársaság létrejöttéig", *Századok* 154, št. 4 (2020), str. 758–761; "Pri Gradi", *Novine*, 2. 2. 1919, leto 6, št. 5, str. 2.

enova 50 tisoč ter nekateri vplivni meščani in trgovci tudi skupaj več tisoč).⁶⁶ S pomočjo tega denarja so usposobili 300 plačanih vojakov za obrambo državne meje proti Štajerski.⁶⁷ Toda tovrsten način organiziranja obrambe državne meje se je dokaj hitro pokazal za pomanjkljivega, saj jim dodatnega denarja, ki bi bil potreben za kontinuirano oskrbovanje in razvijanje omenjene obrambne enote (čeprav je Obal vključil v zbiranje tudi vodstvo Zalske županije), ni uspelo zbrati. Vladni komisar je poskušal reševati problem z uvedbo dodatnega davka za dotično območje, a je to naletelo na neodobravanje prebivalstva.⁶⁸

Območje Prekmurja, kot edina od pokrajin nekdanje madžarske države, ki so po 12. avgustu 1919 pripadale jugoslovanski državi, v prvi polovici leta 1919 ni bilo zasedeno s strani vojske Kraljevine SHS (razen omenjenih nekaj dni med 25. decembrom 1918 in 3. januarjem 1919). Razporeditev prebivalstva in dojemanje lastne narodne identitete sta se v precejšnji meri spremenila. Podpora pripadnosti slovenskega prebivalstva Kraljevini SHS je sproti rasla. Sredi meseca januarja 1919 je dejansko prišlo do ustanovitve narodnih svetov na narodni osnovi. To se je zgodilo 16. januarja 1919 v Sakalovcih (danes Porabje), 18. januarja pa v Sodišincih, Petrovcih, Gederovcih in na Krajni.⁶⁹ V takih okoliščinah so se pripravljali od sredine januarja 1919 osnutki oziroma koncepti avtonomne organiziranosti Slovencev v okviru Madžarske, kar je po neuspelem poskusu ustanovitve slovenske županije spodbujal tudi vladni komisar Obal. Lahko govorimo o različnih konceptih oziroma predlogih slovenske avtonomne organiziranosti, vendar je bil po minimalnih pravnih standardih pripravljen le predlog, ki je nastal po zamisli Jožefa Klekla starejšega, ob sodelovanju še nekaterih drugih duhovnikov iz Zalske županije. Kot nenapisani koncept slovenske avtonomije se še lahko omenita "vizija" dolnjelendavskega odvetnika slovenskega porekla Vilmoša Némethyja in predlog nadporočnika, vedno vplivnejšega Vilmoša Tkalca, ki je bil sredi februarja 1919 pooblaščen s strani Obala (z vžigom notranjega ministrstva) za izvajanje vseh opravil iz pristojnosti vladnega komisarja, vključno z njegovim zastopanjem.⁷⁰ Konkretni zapisi o omenjenih konceptih oziroma dokumentih niso ohranjeni, zato njuno vsebino poznamo zgolj posredno. Še en "pogled", ki se ga omenja, pa ni bil osnutek oziroma predlog, temveč je bilo odklonilno stališče socialnodemokratske stranke, ki je nasprotovala vsemu, kar bi zagotavljalo kakršnokoli upravno-organizacijsko obliko na slovenski narodni osnovi. Preden predstavimo Kleklov predlog

⁶⁶ "Határvédelem", *Muraszombat és Vidéke*, 19. 1. 1919, leto 35, št. 1, str. 2.

⁶⁷ Kóvágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 140.

⁶⁸ "Na stražo kre granice", *Novine*, 16. 2. 1919, leto 6, št. 7, str. 2.

⁶⁹ "Narodni svet", *Novine*, 2. 2. 1919, leto 6, št. 5, str. 2.

⁷⁰ MNL, OL, K 40, različni dokumenti (brez št.), 1919, XII, str. 7, Pooblastilo Vilmošu Tkalczu z dne 19. 2. 1919 v zvezi z opravljanjem vseh opravil iz pristojnosti vladnega komisarja.

ter odklonilno besedilo murskosoboške in županijske organizacije socialnodemokratske stranke, naj povzamemo, da se je odvetnik Vilmoš Némethy, v čigavem stališču naj bi bile tudi protislovne opredelitve do tega vprašanja, strinjal z namero, da se pripadnikom slovenske skupnosti priznajo jezikovne pravice na vseh področjih, vendar to po pričevanju Klekla in interpretaciji Kővágója lahko razumemo zgolj kot individualne pravice, kajti on naj bi, predvsem zaradi finančnih razlogov, nasprotoval avtonomni organiziranosti. Vilmoš Tkalec pa je s svojimi sodelavci "pripravil" koncept slovenske avtonomije, ki je povzel ali prevzel nekatere teze prvotne Obalove zamisli o tako imenovani slovenski županiji. Za to skupino naj bi stal sam vladni komisar Obal (vsaj kar se tiče načelne podpore), ki naj bi z alternativnimi predlogi zagotavljala neke vrste opozicijsko varianto Kleklovemu načrtu.⁷¹

V drugi polovici januarja 1919 je vladalo v Prekmurju zelo napeto politično vzdušje. Iz dneva v dan se je povečevala skupina tistih, ki so že javno simpatizirali z jugoslovansko državo, oblast pa je v reakciji na spremenjene okoliščine vedno bolj ostro reagirala. Na straneh lokalnih tednikov – *Novine* in *Muraszombati és Vidéke* – je potekala prava politična "vojna" tako glede avtonomne organiziranosti oziroma posredno tudi ozemeljske pripadnosti Slovenske krajine kot glede različnih strankarsko-političnih, verskih in socialnih konfliktov. Jožefu Kleklu so očitali, da je s pomočjo različnih letakov in propagandnih tiskovin agitiral za Jugoslavijo, zato je upokojeni črenšovski župnik v "svojih" *Novinab*, ki jih v tistih mesecih ni urejal on, temveč njegov nečak in soimenjak Jožef Klekl mlajši, odgovoril na po njegovem mnenju neupravičene trditve. Poudaril je, da v življenju letaka ni pisal, v nadaljevanju "izjave" pa je v verskem kontekstu povedal, da je njegov namen zgolj "ljudi po mirni poti peljati proti zemeljskemu in nebeškemu kraljestvu". Svoje stališče je Jožef Klekl starejši razlagal tako, da je "proti temu, da bi Jugoslovani napadli naše kraje. Miru prosim in da se dvigne beseda za slovenski narod na mirovnih pogajanjih, kjer naj se odloči, ali bomo v Jugoslaviji ali ne." V nadaljevanju izjave je zapisal, da naj se v okviru mirovne konference določijo pravice prekmurske slovenske skupnosti, kamor koli bodo njeni pripadniki pripadali, in da se bodo Slovenci odločtvi prilagodili. Svoj "zagovor" je zaključil z zahtevo, ki jo je večkrat poudaril, in sicer da se na mirovni konferenci prekmurskim Slovencem zagotovi "slovenska samovlada" (pod tem je razumel avtonomijo), ne glede na to, ali bo območje pripadlo Jugoslaviji ali Madžarski, in da naj bo ta zagotovljena tako katoličanom kot evangeličanom.⁷²

⁷¹ MNL, VaML, XIV. 10, Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe, str. 33–34; PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Klekl Jožef, Črenšovci, ovoj 116/1, TE 3, str. 3–4; Kővágó, *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, str. 148–149.

⁷² "Izjava", *Novine*, 24. 1. 1919, leto 6, št. 4, str. 1.

Jožef Klekl se je 14. januarja 1919, torej že pred odmevnim ljudskim zborovanjem v Beltincih (17. januarja 1919), ki smo ga predstavili v prejšnjem poglavju, v Črenšovcih sestal s katoliškimi duhovniki iz slovenskih župnij Zalske županije, z njegovimi najbližjimi somišljeniki (skupaj naj bi jih bilo sedem: Jožef Klekl starejši, Ivan Baša – župnik v Bogojini, Jožef Sakovič – župnik v Turnišču, Jožef Čačič – župnik v Črenšovcih, Štefan Kühar – župnik v Beltincih, Štefan Lejko – kaplan v Beltincih in Jožef Hauko – kaplan v Črenšovih)⁷³, s katerimi so oblikovali prvotno besedilo slovenskega avtonomnega območja. V zvezi z omenjenim sestankom je Klekl v odgovoru generalu Rudolfu Maistru na vprašanja o dogodkih v tako imenovanem prevratnem obdobju na območju Prekmurja nekaj let pozneje zapisal:

V mojem stanovanju zbrana duhovščina pred zastopnikom oblasti dr. Ciganom, okrajnim glavarjem v Beltincih, sklene pismo zahtevo po širni avtonomiji Slovenske krajine, ki naj bi vsebovala tudi St. Gotthard [Monošter – op. L. G.], Dolnjo Lendavo in vse obmejne, že deloma madžarizirane občine. Na jasno zahtevo že pokojnega Štefana Küharja, župnika⁷⁴ in kaplana Lejko Štefana je bila prva točka naše zahteve: Če ne pridemo v Jugoslavijo, samo v tem primeru zahtevamo avtonomijo.

Klekl je v pismu Maistru še zapisal, da so se dogovorili o zahtevi po avtonomiji Prekmurja tudi v primeru, če bo pokrajina dodeljena Jugoslaviji. Pisno zahtevo o avtonomiji so pozneje – po navedbi Klekla – podpisali tudi drugi katoliški duhovniki, razen murskosoboškega dekana Slepca in "njegovih ožjih zaupnikov".⁷⁵

Jožef Klekl je omenjeni sestanek predstavil v nekoliko drugačni luči, v okviru svojega odgovora na obtožbo leta 1941, ko mu je po zasedbi Prekmurja madžarsko sodišče sodilo zaradi "veleizdaje". Razumljivo je, da je njegov tedanji zagovor nastal v težkih okoliščinah, saj je moral reševati svoje življenje, zato je treba objektivnost omenjenega pričevanja razumeti v zavedanju tedanje situacije. Kljub temu je z vidika vsebine tega prispevka Kleklov zagovor zanimiv in pomemben. Glede konteksta omenjenega besedila iz leta 1941 v delu, ko je pisal

⁷³ Kokolj, "Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919", str. 94.

⁷⁴ Beltinski župnik *Štefan Kühar* (1887–1922) je sodil v krog najbolj zavednih prekmurskih Slovencev in je bil zagovornik priključitve pokrajine h Kraljevini SHS. Na omenjenem sestanku v Črenšovcih je prav on, skupaj s svojim kaplanom Lejkom, najbolj zavzeto zagovarjal stališče, da se avtonomija za Slovence v okviru Madžarske zahteva zgolj v primeru, če bo pokrajina ostala v dotedanji državi, če bo priključena k Jugoslaviji, pa te potrebe ni. Klekl je bil mnenja, da se zaradi specifičnih okoliščin v Prekmurju se avtonomni status območja zahteva tudi v okviru jugoslovanske države. V pismu generalu Maistru, ki je bilo napisano leta 1924, je Klekl omenjal Küharja že kot pokojnega duhovnika.

⁷⁵ PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Klekl Jožef, Črenšovci, ovoj 116/1, TE 3, str. 3.

Jožef Klekl starejši
(Pokrajinska in študijska knjižnica)

o njegovem odnosu do slovenske avtonomne organiziranosti leta 1919, lahko ugotovimo, da je predstavil svoje aktivnosti v luči osebe, ki je zagovarjala avtonomijo Slovencev, med drugimi tudi zato, da območje Slovenske krajine ostane pod okriljem madžarske države. Prvi del trditve vsekakor drži, kot smo to videli tudi v njegovem pismu generalu Maistru in kot je to dokazal večkrat po letu 1919, ko je – tudi kot poslanec v beograjskem parlamentu – jasno zagovarjal potrebo po avtonomni ureditvi Prekmurja v okviru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Trditev, da je slovensko avtonomijo zagovarjal tudi zato, da ostane Prekmurje v okviru Madžarske, je bila pretirana, kajti – kot smo delno že omenili – njegova

prioritetna želja na začetku leta 1919 je že bila priključitev Prekmurja k Jugoslaviji. Res pa je, da Klekl nikoli ni pozival k uporabi sile ali agresivnih metod in da ni bil sovražen do madžarske države. Prej obratno: spoštoval je kulturne in druge vrednote Madžarov. V omenjenem zagovoru je Klekl tudi zapisal, da ga je k oblikovanju stališča do avtonomne organiziranosti poleg vladnih (torej Obalovih) sugestij spodbudil tudi poznejši beltinski okrajni glavar János Cigan (tedaj še kot glavar, pristojen za širše območje Beltincev), ki je – tudi v duhu predloga vodstva Zalske županije, kjer so prav tako predlagali določen okvir zagotavljanja manjšinskih pravic Slovencem na teritoriju županije (kar je podžupan Kolbenschlag posredoval Kleklu) – kot strokovnjak sodeloval na posvetu oziroma pri strokovnem lektoriranju besedila, vendar v vsebinske odločitve ni posegal.⁷⁶ Cigan slovenske avtonomne ureditve ni zagovarjal, vendar sta bila v dobrih odnosih s Kleklom, ki ga je ocenil za dobrega strokovnjaka in poštenega človeka. V obravnavanem zagovoru je Klekl tudi poudaril, da so koncept slovenske avtonomije, ki je bil načelno dogovorjen na sestanku v Črenšovcih 14. januarja 1919, vsi prisotni katoliški duhovniki enoglasno podprli, vendar naj bi pozneje beltinski župnik Kühar zahteval, da mora biti njihova prva prioriteta priključitev območja h Kraljevini SHS, šele če to ne uspe, pride v poštev slovenska avtonomija v okviru Madžarske. Klekl naj bi Küharjevo "varianto" sporočil tudi Jánosu Ciganu in ga prosil za posredovanje pristojnim vladnim in županijskim uradom, vendar je bil v objavljenem besedilu tako imenovanega Kleklovega predloga nekoliko spremenjeno vključen.⁷⁷ Dokončno besedilo, ki je bilo 9. februarja 1919 v slovenskem jeziku objavljeno v *Novinab*, v madžarskem jeziku pa v tedniku *Muraszombat és vidéke*, je nastalo nekaj dni pozneje. Nekatere točke naj bi Klekl samovoljno spremenil, kar je povzročilo, da so se nekateri duhovniki od načrta pozneje distancirali (to se je najbrž zgodilo zaradi velikega nasprotovanja madžarske javnosti in pritiska nanjo).

Objavljen "Kleklov načrt" je – kot neke vrste preambula – določil, da Slovencem na Madžarskem pripada pravica do "samoodločbe", torej možnost odločanja pri zakonodajni in izvršni dejavnosti na področjih notranjih zadev, pravosodja, izobraževanja, kulture, verskih vprašanj in uporabe maternega jezika. Naslednja določba se je glasila:

Iz tistih območij Železne županije in Zalske županije, kjer živijo Slovenci, se mora ustanoviti z imenom Slovenska krajina avtonomno območje s samostojnim upravljanjem. Z njenega teritorija se ne sme izpustiti nobena vas, če tudi tam živi narodnostno mešano prebivalstvo, niti vas, kjer so Slovenci v manjšini,

⁷⁶ Jerič, *Moji spomini*, str. 59–60.

⁷⁷ MNL, VaML, XIV. 10, Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe, str. 29–31.

kot so: Dolnja Lendava, Lendavske, Dolgovaške in Čentibske gorice, Kot, Kapca, Žitkovci, Motvarjevci, Radmožanci in druga podobna naselja v Zalski in Železni županiji. Po tem načelu mora tudi Monošter pripadati avtonomnemu območju Slovenske krajine.

V nadaljevanju je bilo poudarjeno, da bo meje avtonomnega območja določila posebna komisija, ki bo sestavljena iz predstavnikov, imenovanih s strani slovenske skupnosti in madžarske ljudske vlade. Predlagali so tudi, da naj avtonomijo Slovenske krajine zagotovijo vse sodelujoče velesile na mirovni konferenci, in tega ne zgolj v okviru Madžarske, temveč tudi v primeru, če mirovna konferenca območje prisodi Jugoslaviji. Poudarili so, da se bodo prekmurski Slovenci podredili odločitvi mirovne konference. Določili so tudi, da bodo zadeve iz lastne pristojnosti opravljali organi Slovenske krajine, tako imenovana skupna področja (zunanjo politiko, finance, vojaške zadeve, državljanstvo, gospodarstvo, promet, socialo, civilno in kazensko pravo) pa pristojna "skupna" ministrstva. Posebej so poudarili, da na območju Slovenske krajine ne bo mogoče uveljaviti zakonov, ki bi preprečili oziroma spreminjali delovanje šol v upravljanju verskih skupnostih ter ki bi enostransko posegli v lastninske pravice verskih objektov, nepremičnin in ustanov, niti določb, ki bi omogočale, da učitelji zagovarjajo protiverska ali nemoralna stališča. Kot zakonodajni organ Slovenske krajine so določili slovensko skupščino oziroma zbor in so zahtevali, da se glede urejanja skupnih zadev v madžarski državni zbor vključi številčni zastopanosti Slovencev primerno število poslancev. Poslance slovenske skupščine bi volili na osnovi splošnih določb madžarskega ljudskega zakona iz leta 1918, način volitve slovenskih poslancev v madžarski državni zbor pa bi urejal poseben zakon. Za nosilce izvršne veje oblasti Slovenske krajine so določili: 1) ministrstvo, na čelu katerega bi bil tako imenovani slovenski minister. Ta bi bil glede odločanja o skupnih zadevah član madžarske vlade, v avtonomnih zadevah pa najvišji izvršni organ avtonomnega območja, odgovoren zakonodajnemu telesu Slovenske krajine in madžarskemu državnemu zboru. Za namestnika ministra so predvideli državnega sekretarja. Sedež ministrstva bi bil v Budimpešti; 2) ravnateljstvo (guvernerstvo) Slovenske krajine s sedežem v Murski Soboti, pod nadzorom "slovenskega" ministra. Na čelu ustanove bi bil guverner oziroma ravnatelj. Skupina katoliških duhovnikov je v "načrtu" določila, da bo prebivalstvo na območju Slovenske krajine, ki po maternem jeziku ni slovensko, uživalo jezikovno in kulturno avtonomijo. Za pomembno določbo velja, da se v vseh uradih na območju Slovenske krajine uporablja slovenski jezik, in sicer po jezikovnih standardih tako imenovane gajice, in da naj se v celoti opusti termin "Vend" pri poimenovanju oziroma označevanju Slovencev, ker je napačen in ker Slovenci sami tega izraza ne uporabljajo. Na področju izobraževanja je "Kleklov načrt" določil, da je država dolžna na območju Slovenske krajine ustanoviti eno

slovensko gimnazijo, slovensko učiteljske, slovensko ekonomsko šolo, slovensko dekliško šolo in meščansko šolo v Murski Soboti preoblikovati v slovenske, v okviru dolnjelendavske meščanske šole pa je dolžna organizirati paralelne slovenske oddelke, podobno tudi v okviru monoštrske gimnazije, dokler se ne ustanovi samostojna slovenska gimnazija. Pripomnili so še, da bi v primeru, da če bi država monoštrsko gimnazijo preoblikovala v slovensko gimnazijo, zadočila zahtevi slovenske skupnosti. Glede poučevanja madžarskega in nemškega jezika kot učnih predmetov v osnovnih šolah so določili, da se to lahko zagotovi zgolj tam, kjer obstajajo tudi paralelni madžarski oziroma nemški razredi; v "čisto slovenskih šolah ne". Medtem bi bilo poučevanje slovenskega jezika kot predmeta v madžarskih in nemških razredih obvezno. V srednjih šolah bi tudi madžarski jezik veljal za obvezni predmet, o uvajanju morebitnih drugih jezikov (npr. nemščine) v te ustanove bi odločala slovenska skupščina. V zvezi z uporabo imen krajev s slovensko večino so določili, da se tam uporablja slovenščina, madžarska različica imena pa se lahko ohrani le v primeru krajev, kjer so živeli Madžari v večini (konkretno so kot primer navedli Dolnjo Lendavo in Monošter). Ta določba bi veljala tako s topografskega vidika kot tudi v uradnem poslovanju, vključno s poštnimi storitvami. Zahtevali so tudi, da bi lahko na območju Slovenske krajine javni uslužbenec prvenstveno postal tisti, ki mu je bil materni jezik slovenščina, v primeru, da kandidata s takimi kompetencami ne bi našli, pa bi to lahko bila tudi oseba druge narodnosti, če bi slovenski jezik obvladala. Pri pogojih uslužbencev so navedli kriterij upoštevanja razmerja verske pripadnosti konkretnega naselja. Zahteva je tudi bila, da naj se en vojaški polk formira iz vojakov, ki pripadajo slovenski skupnosti, kjer bi poveljevali v slovenskem jeziku, pri njihovem usposabljanju pa naj bi bil poudarek tudi na verski vzgoji. Polovica omenjenega polka bi bila lokalizirana v Dolnji Lendavi, polovica pa v Monoštru. Kleklov načrt slovenske avtonomije je soglašal z razdelitvijo največjih veleposestev, vendar bi se zemlja smela deliti izključno prekmurskemu prebivalstvu. Predlagali so še, da država določen delež verskega in šolskega sklada prenese na zastopstvo Slovenske krajine, iz katerega naj bi se v najkrajšem možnem času v Dolnji Lendavi Slovincem v vinogradniških zaselkih zagotovilo slovensko župnijo in slovensko ljudsko šolo, podobno tudi za slovensko skupnost na Kapci, Kotu in Hotizi skupno župnijo ter za Kobilje samostojno, v Dobrovniku pa slovenskega kaplana. Podobno kot za Dolnjo Lendavo naj bi veljalo tudi za Monošter. V okviru predloga so še zahtevali od madžarske države, da se tam, kjer je to potrebno, šolske ustanove obnovi oziroma zgradi, nato pa naju se izvajanje izobraževanja v celoti prenese na verske skupnosti (kar je bila v prejšnjih desetletjih nekakšna tradicija), razen zagotavljanja sredstev za učitelje, kar bi morala zagotavljati država. Kot prioriteto so navedli tudi izgradnjo vsaj dveh mostov na reki Muri (pri Bistricah in Petanjcih) ter železniško povezavo med Dolnjo Lendavo, Radgono in Monoštrom.

Skupaj s predlaganim načrtom je Jožef Klekl posredoval madžarski vladi še nekaj prošenj. Med drugimi jo je prosil, da prek svojih zastopnikov vpliva na velesile, sodelujoče na mirovni konferenci, da bodo avtonomno ureditev prekmurskih Slovencev zagotovile tudi v primeru, če bo območje prisojeno Jugoslaviji. Za ta primer je navedel, da "se mora območje Prekmurja združiti z ostalim bratskim slovenskim narodom v skupni kanton kot v celoti enakopraven partner". Madžarsko vlado je prosil (najbrž zaradi vljudnosti), da v primeru, če bo Prekmurje pristalo v Kraljevini SHS, vpliva na jugoslovansko vlado, da poskrbi tudi za tiste uradnike madžarske narodnosti, ki bi tam ostali v spremenjenih okoliščinah. Na koncu pisma je bila še prošnja, da madžarska vlada oziroma finančni minister v sodelovanju z načrtovanim "slovenskim" ministrom poskrbi za nemoteno delovanje območja tudi v času dogovarjanja o vzpostavitvi avtonomne ureditve.⁷⁸

V isti številki tednika *Muraszombat és vidéke*, v kateri so objavili Kleklov načrt slovenske avtonomije, je uredništvo (formalno je to bila Gospodarska zveza murskosoboškega okraja, v ozadju pa so stali predvsem socialnodemokratsko usmerjeni krogi in predstavniki Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine) predlog zgolj obrobno kritiziralo. Poudarili so, da Kleklov načrt "osvetli cilj njegovih avtorjev, ki se glede predlaganih vsebin sklicujejo na občutke ljudstva, namesto da bi priznali, da te občutke prav oni želijo vcepiti v njihovo razmišljanje". Bralce so tudi informirali o stališču katoliške duhovščine murskosoboškega okraja, ki je po navedbi tednika na svoji seji 3. februarja 1919 v celoti odklonila predlog "človeka, ki je v zablodi", in nekaterih somišljenikov.⁷⁹ Precej bolj ostro so pisali v naslednji številki omenjenega tednika, ki je izšla 16. februarja 1919, saj so v okviru uvodnega članka neposredno obsodili Jožefa Klekla in somišljenike, da so s svojim načrtom avtonomije zanetili narodni konflikt in da je njihov najpomembnejši cilj priključiti območje Slovenske krajine k Jugoslaviji. Poimenovali so jih za "izdajalce vendskega ljudstva". Kleklu so tudi očitali, da se je kljub upokojitvi že vrsto let ukvarjal z aktivno politiko, verskega poslanstva pa ni opravljal. V zvezi s tem so grobo navedli, da se je "njegova bolezen najbolj pokazala v izdaji domovine".⁸⁰ V omenjeni številki madžarskega murskosoboškega tednika so objavili tudi "popravek" bogojinskega župnika Ivana Baše, ki je trdil, da v predstavljeni obliki načrta slovenske avtonomije ni videl in ga kot takšnega tudi ni podpisal, zato se je od besedila

⁷⁸ "Načrt ali plan autonomije, šteroga je spravišče slovesnkih dühovnikov, Zaladske županije, 14. jan. 1919 leta, ednoglasno sprijalo", *Novine*, 9. 2. 1919, leto 6, št. 6, str. 1–2; "Mit akar Klekl József cserföldi nyugalmazott plébános?", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 2. 1919, leto 35, št. 4, str. 1–2.

⁷⁹ *Muraszombat és Vidéke*, 9. 2. 1919, leto 35, št. 4, str. 2, komentar uredništva tednika, brez naslova.

⁸⁰ "Vend ügyek", *Muraszombat és Vidéke*, 16. 2. 1919, leto 35, št. 5, str. 1.

distanciral.⁸¹ Od Kleklovega besedila so se s podobnimi argumenti kot župnik Baša (da jo v objavljeni obliki niso videli, niti podpisali) omejili tudi turniški župnik Jožef Sakovič, črenšovski župnik Jožef Čačič in gornjelendavski župnik Rezső Bednarik, ki sicer ni bil prisoten pri pripravi prvotne različice načrta. To je spodbudilo urednika tednika *Muraszombat és Vidéke* oziroma nasprotnike Klekla in njegovega načrta, da so ga javno vprašali, kdo sploh stoji za celotnim konceptom. Jožef Kelkl starejši je v pismu, ki je bilo objavljeno kot "popravek" v isti številki časopisa, med drugim trdil, da je končno besedilo pripravil na osnovi pogovora in spodbude vladnega komisarja Béle Obala, ki mu je obljubil, da bodo tudi Slovenci dobili enak avtonomni status, kot je že bil zagotovljen Rusinom, zato je v svojih zahtevah začrtal "maksimum" možnih pravic.⁸² Vzajemno oster dialog je potekal tudi v naslednjih številkah tednikov *Novine* in *Muraszombat és vidéke*. Kelkl je vedno poudaril, da so duhovniki iz Zalske županije soglašali s stališčem, da naj se madžarska in jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci dogovorita glede državne pripadnosti Prekmurja ter da naj na mirovni konferenci zastopane države zagotovijo avtonomno ureditev Slovenske krajine oziroma Prekmurja v obliki, kot so to predstavili v lokalnih časopisih 9. februarja 1919. Navedel je tudi imena tistih duhovnikov, ki naj bi z območja Železne županije podprli njegov koncept.⁸³ Kleklov položaj v tedanjih okoliščinah je bil gotovo nelagoden, pri izjavah v zvezi s svojo takratno držo (ki so bili izrečeni oziroma napisani v različnih obdobjih) pa se je prilagajal danim situacijam. Glede tega je na mestu ugotovitev Miroslava Kokolja, ki je sicer pri celoviti oceni delovanja ene od najpomembnejših osebnosti prekmurske zgodovine v obdobju po prvi svetovni vojni izkazal tudi pretirano pristranskost (njegovo, sicer zelo poglobljeno raziskovalno delo se je izvajalo v času tako imenovane enopartijske državne ureditve, ko so bila prisotna določena pričakovanja pri obravnavi vsebin verskega in meščanskega značaja), da se je Kelkl "spretno gibal med strujami, da je svoje namere prikrival in da se je pred škofom pretvarjal".⁸⁴

Glede vsebine tako imenovanega Kleklovega načrta lahko ugotovimo, da so ob konkretnih zahtevah in določbah narodnega oziroma narodnostnega in upravnega značaja, med katerimi najbolj izstopa teritorialno poseganje načrtovane avtonomne pokrajine na območja s pretežno madžarskim prebivalstvom, predlagani koncept najbolj "bremenile" zahteve, ki so bile povezane z verskimi ustanovami. Omenjeni vidiki načrta so takoj po objavi postali najbolj kritizirani. V enem od uvodnih člankov tednika *Muraszombat és Vidéke* so jasno izpostavili-

⁸¹ "Helyreigazítás", *Muraszombat és Vidéke*, 16. 2. 1919, leto 35, št. 5, str. 2.

⁸² "Tisztul a helyzet", *Muraszombat és Vidéke*, 2. 3. 1919, leto 35, št. 7, str. 2–3.

⁸³ "Izjavi zaladskih duhovnikov", *Novine*, 2. 3. 1919, leto 6, št. 9, str. 2.

⁸⁴ Kokolj, "Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919", str. 103.

li, da bi namesto tega, kar določa predlagana določba v Kleklovem načrtu, ki je zahtevala prenos vseh osnovnih šol v upravljanje cerkvenih skupnosti, morala organiziranost šolstva potekati v nasprotni smeri: "vse šole bi morale vključiti v državno upravljanje".⁸⁵ Glede tega je treba poudariti, da so verjetno Klekl in somišljeniki poleg izrecno cerkveno-lojalnih interesov predlagali tudi ohranjanje oziroma nadaljnje širjenje organiziranosti osnovnih šol v upravljanju verskih skupnosti, ker so v tem primeru duhovniki, ki so bili praviloma predsedniki ali člani šolskih svetov, lahko poleg učenja verskih vsebin vplivali tudi na izbiro oziroma uporabo učnega jezika v šolah. Že v letih pred izbruhom prve svetovne vojne so namreč vodstva županij intenzivno pritiskala na pristojno ministrstvo in lokalne skupnosti, da se – predvsem na območjih, kjer je bilo stičišče bivanja različnih narodnih skupnosti – osnovne šole prenesejo (ali se na novo ustanovijo) v državno upravljanje z namenom, da se pospeši širjenje madžarskega jezika med narodnimi skupnostmi, tudi med Slovenci.⁸⁶ Ostro je nastopil proti Kleklovemu načrtu v časopisu *Muraszombat és vidéke* tudi István Kováts (najverjetneje gre za priznanega evangeličanskega duhovnika, čeprav tega murskosoboški tednik ne navaja), ki je predvsem izpostavil, da so v predlogu avtonomne ureditve zahtevali uvedbo gajice namesto tradicionalne prekmurske narečne pisave (pri kateri so uporabljali madžarsko abecedo in črkopis), kar je označil kot zvijačo, "da bi lahko ljudstvo lažje privedli v Jugoslavijo, kar si tudi dejansko želijo".⁸⁷

Sombotelški škof, grof János Mikes, ki je že na začetku leta 1919 v okrožnici pozval prekmursko duhovščino, da se zavzema za ohranitev Slovenske krajine v okviru madžarske države, si je želel po objavljenem avtonomnem načrtu prekmurskih katoliških duhovnikov z osebnimi stiki vplivati na razpoloženje prebivalstva, zato je obiskal prekmurske župnije. 1. februarja 1919 je bil škof Mikes v Murški Soboti, kjer se je po maši pogovarjal z delegacijo šolskih svetov. V njihovem imenu je zdravnik Mihael Škrilec poudaril, da se oni ne zavzemajo za odcepitev od Madžarske, želijo pa možnost komuniciranja v državnih in lokalnih uradih v slovenskem jeziku. Po poročanju murskosoboškega madžarskega tednika so glede jezika pouka v osnovnih šolah zgolj v prvih razredih zahtevali fakultativno poučevanje slovenščine.⁸⁸ Naslednji dan (2. februarja) je škof obiskal Tišino, kjer je ob sodelovanju tamkajšnje grofovske družine Batthyány imel pogovor s predstavniki izobraženstva in uradništva. Upokojeni nadporočnik

⁸⁵ Sándor Vértés, "Miért nem fogadhatjuk el a Klekl-féle autonómia tervezetet?", *Muraszombat és Vidéke*, 2. 3. 1919, leto 35, št. 7, str. 1–2.

⁸⁶ Göncz, "Značilnosti oblikovanja narodne identitete prebivalstva na območju Prekmurja od leta 1867 do sredine dvajsetega stoletja", str. 158–163.

⁸⁷ István Kováts, "Bárányi bõrbe bujt farkasok", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 3. 1919, leto 35, št. 8, str. 1.

⁸⁸ "Püspöklátogatás", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 2. 1919, leto 35, št. 4, str. 3.

Vincenc Šeruga je zahteval, da naj v nižjih razredih osnovne šole (vsaj do tretjega razreda) obvezno poučujejo v slovenskem jeziku, šele v višjih razredih lahko pride do večjega vpliva madžarskega jezika. Vsi prisotni domačini njegovega stališča, kot je sam izjavil, niso podpirali.⁸⁹ V Turnišču naj bi imel Mikes 3. februarja 1919 pogovor s katoliškimi duhovniki lendavske dekanije. Župnik Sakovič pa na osnovi izjave Jožefa Klekla ni upal sklicati članov šolskega sveta, ker naj bi se bal, da bi zaradi pregretega ozračja lahko prišlo do nevšečnosti. Sam Sakovič naj bi predlagal škofu, da naj zagovarja zagotovitev najširše možne avtonomne organiziranosti slovenske skupnosti. V Črenšovcih, kjer se je škof sestal s člani šolskih svetov okoliških naselij, je Mikes po sestanku "poročal" duhovnikom, zbranim v župnišču, da "so poleg slovenskih osnovnih šol zahtevali slovensko gimnazijo ter uporabo slovenskega jezika na sodiščih in v lokalni samoupravi". Škof jim je še povedal, da se je neki šolski svetnik, čeprav je obvladal madžarščino, z njim pogovarjal zgolj s pomočjo prevajalca, in ko je iz šolskega poslopja stopil na ulico, je pred njim nekaj oseb pozdravljalo Jugoslavijo.⁹⁰ Jožefa Klekla je škof sprejel na posebno avdicijo in ga prosil, da vpliva na ljudi, naj se ne odcepijo od Madžarske. V pismu generalu Maistru je Klekl trdil, da je na škofovo prošnjo odgovoril, da pri prepričevanju ljudstva glede njihovega izrekovanja o državni pripadnosti ne more pomagati.⁹¹ Drugje (v svojem zagovoru leta 1941) je obširneje pisal o omenjenem srečanju in poudaril, da je bilo na začetku februarja 1919 že tako napeto vzdušje v Prekmurju, da on na konkretno stališče ljudi ni mogel vplivati, kar je škofu Mikesu v okviru njunega srečanja tudi povedal, vendar mu je na njegovo prošnjo obljubil, da bo javno govoril v kontekstu, da naj prebivalstvo sprejme odločitve mirovne konference. Tako je tudi postopal, je poudaril župnik Klekl, saj je tudi sam mislil, da je tako najbolj prav.⁹² Škof Mikes je 4. februarja 1919 nameraval obiskati Beltince, a na opozorilo župnika Štefana Küharja, da ljudje v naselju in okolici izražajo močno podporo jugoslovanski državi ter da zato mirnih razmer ne more zagotoviti, je od tega odstopil. Obiskal pa je Cankovo, kjer je bilo srečanje sicer mirno, vendar se je iz širše okolice slišalo močno streljanje iz Radgone, kjer naj bi se prav takrat spopadle slovenske oz. jugoslovanska vojaške enote z nemškimi enotami.⁹³

Zaradi predloga v tako imenovanem Kleklovem načrtu, da bi bila tudi tedaj pretežno madžarska Dolnja Lendava z okolico vključena v avtonomno območje in da naj bi se tam ustanovili slovenska šola in župnija, so se tamkajšnje

⁸⁹ PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Šeruga Vincenc, Murska Sobota, ovoj 107/1, TE 3, 5–6.

⁹⁰ MNL, VaML, XIV. 10, Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe, str. 31.

⁹¹ PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Klekl Jožef, Črenšovci, ovoj 116/1, TE 3, str. 4.

⁹² MNL, VaML, XIV. 10, Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe, str. 32.

⁹³ "Püspöklátogatás", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 2. 1919, leto 35, št. 4, str. 3.

prebivalstvo, mestni svet in vaška vodstva ostro uprli. Obsodili so predlagatelje načrta, da "posegajo v čisto madžarsko etnično območje, ki jo želijo posloveniti". Mestni svet v Dolnji Lendavi je o tej problematiki razpravljal na izredni seji, v okviru katere so poudarili, da po uradni statistiki 96 % prebivalstva v mestu in njegovi ožji okolici govori madžarsko ter da na tem območju ni bilo nobene- ga naselja, kjer bi delež slovenskega prebivalstva presegel 14 %. Navedli so tudi podatek, da v primeru večine naselij v okolici Dolnje Lendave delež slovenske- ga življa ne presega 2–3 % ter da je v mestu in okolici tudi nekaj takih Slovencev, ki zgolj začasno prebivajo na omenjenem območju. Mestni svet je enoglasno sprejel sklep oziroma protestno izjavo zoper tisti del predloga Kleklovega načr- ta slovenske avtonomije, da bi tudi Dolnja Lendava in njena ožja ("madžarska") okolica pripadli avtonomnemu območju. Imenovali so tudi tričlansko komisijo, ki je imela nalogo pripraviti strokovno argumentiran "memorandum" o odloči- tvi Lendavčanov oziroma tamkajšnjega mestnega sveta. Sklepe so posredovali madžarski vladi in komisarju Obalu. Podobne sklepe so sprejeli tudi vaški sveti naselij s pretežno madžarskim življenjem v okolici Dolnje Lendave.⁹⁴

Zelo ostro (tudi po mnenju vladnega komisarja Obala pretirano) se je do Kleklovega načrta o slovenski avtonomiji odzval del murskosoboškega uradni- štvja, koncentriran pod okriljem tamkajšnje prenovljene socialnodemokratske strankarske organizacije. Pred tem je 5. februarja 1919 odvetnik in takrat še predsednik socialnih demokratov Lajos Sömen, tudi v funkciji župana mesta Murska Sobota, poslal telegram madžarski vladi, v katerem je sporočil, da je "Kleklov predlog" naletel na nasprotovanje in ogorčenje velike večine sloven- ske skupnosti. Ker je že pred tem poslal protestno pismo tudi vladnemu komi- sarju Obalu, je prosil vlado, da se do omenjenega predloga opredeli na osnovi njegovih stališč.⁹⁵ Socialni demokrati so na novoustanovljeni skupščini lokalne organizacije 16. februarja 1919 sprejeli protestni sklep v zvezi s Kleklovim načr- tom, ki so ga v pismu z obširno obrazložitvijo posredovali madžarski vladi in vladnemu komisarju Obalu. V pismu so med drugim zapisali:

Ker iz naših vrst ni nikogar med tesnimi sodelavci gospoda vladnega komisarja, je zato lahko prišlo do nesporazumov, ki jih je povzročil osnutek besedila Jožefa Klekla o slovenski avtonomiji. Nimamo namreč verodostojnih informacij o tem, kakšno je stališče gospoda vladnega komisarja do omenjenega osnutka, prav tako ne vemo, ali je gospod komisar seznanjen s stališčem prebivalstva našega

⁹⁴ "Vend veszedelem fenyegeti Alsóelndvát és vidékét. Az alsólendvaiak tiltakozása", *Zalai Hírlap*, 13. 2. 1919, leto 7, št. 36, str. 1.

⁹⁵ MNL, OL, Miniszterelnöki iratok (Dokumenti predsednika vlade) (K 26), A magyarországi vendek önrendelkezési joga – Pravica do samoodločbe prekmurskih (madžarskih) Slovencev (1919, XXII, št. mape: 1429), Telegram madžarski vladi s podpisom Lajosa Sömná z dne 5. 2. 1919.

okraja do tega vprašanja. Naloge vlade ljudske republike in naše stranke so, da uresniči ločitev države od cerkve, da vzpostavi sistem državnega šolstva in da cerkvena posestva odtuji od duhovščine; v nasprotju s temi zahtevami Kleklov načrt naravnost podpihuje protirevolucionarna gesla, državne šole želi prenesti v cerkveno upravljanje itd. Nočemo verjeti, da bi v primeru, če je gospod vladni komisar ta dokument (Kleklov načrt – avtor) prevzel, želel razpravljati s pripravljavcem besedila. Mi izjavljamo, da protestiramo zoper sleherno obliko avtonomije, ker želimo enakost v naši državi za vse državljane. Tisoč let ni bilo v našem okraju razlike med Madžari in Slovenci, ne bo je niti odslej, ker ne bomo prenašali, da bi kdor koli nastopal z zahtevami, ki bi razgradile naše sožitje. Obsojamo načrt Jožefa Klekla in njegovih somišljenikov, ko nam s preobračanjem Wilsonovih načel namesto našega narečja vsiljujejo tuji slovenski jezik. Gospod vladni komisar najbrž dobro pozna zahteve naših ljudi, ker jih je slišal, in to so zgolj oskrba z najpomembnejšimi živili in drugimi nujnimi artikli, ter da bo v uradih po možnosti tudi uslužbenec, s katerim lahko komunicirajo v svojem materinem jeziku, in da se čim hitreje izgradi železniška povezava med Dolno Lendavo in Radgono. Če bi se uveljavile zahteve Kleklovega načrta in bi pouk potekal v slovenščini, bi prišlo do situacije, kakršna je bila nekoč, torej da bi morali naše otroke šolati na drugih območjih Madžarske, kar bi za Madžarsko posledično pomenilo izgubo te pokrajine, kar pa je tudi cilj predlagateljev.

Na koncu pisma so zagrozili Obalu, da če bodo v okviru madžarske vlade poskušali Kleklov načrt podpreti, lahko računajo na najostrejša nasprotovanja prebivalstva. Spomnili so se izгона Jurišičeve vojaške enote iz Prekmurja 3. januarja 1919, kjer so na madžarski strani sodelovali tudi prekmurski Slovenci, in izjavili, da takrat niso ostro nastopili proti jugoslovanskim enotam zato, da bi zdaj kar tako pustili "izdajalskemu duhovniku preigrati območje k Jugoslaviji". Obala so prosili, da naj jih obišče in pomiri, da o tako imenovanem Kleklovem načrtu ne bo razpravljala madžarska vlada, ter jim tudi pove resnico o tem, ali je on spodbujal Klekla in somišljenike k pripravi tega dokumenta. Pismo so podpisali novi predsednik Sándor Csernovits, podpredsednik Ferenc Németh in zapisnikar Sándor Kardos.⁹⁶ Vladni komisar Obal je v zvezi s stališčem socialnih demokratov v pismu ministrskemu predsedniku Berinkeyu, v katerem je poročal o usklajevalnem sestanku o avtonomnih konceptih, zelo negativno ocenil pristop in stališče murskosoboških socialnih demokratov. V razlagi, ki jo bomo podrobneje predstavili v naslednjem poglavju, je v zvezi s socialnimi demokrati poudaril, da obstaja še ena stranka, člani katere so kompromitirani predstav-

⁹⁶ MNL, OL, K 26, 1919, XXII, št. mape: 1429, Pismo murskosoboške socialdemokratske stranke madžarski vladi in vladnemu komisarju Béli Obalu z dne 16. 2. 1919.

niki prejšnjega režima, ki ne želi nikakršnih sprememb na območju, kjer živi slovenska skupnost.⁹⁷

Obalov predlog o avtonomiji Slovenske krajine in usoda slovenske narodnouppravne organiziranosti v letu 1919

Na iniciativo vladnega komisarja Obala, ki je želel priti do konkretnih rezultatov na področju statusnega urejanja Slovenske krajine v okviru Madžarske, je predsednik vlade Dénes Berinkey za 12. februar 1919 v Budimpešti sklical usklajevalni sestanek, na katerega je povabil pripravljavce različnih konceptov oziroma tiste osebnosti, ki so imele konkretne predloge glede slovenske avtonomije. Radikalnih predstavnikov murskosoboških socialnih demokratov, ki so odločno nasprotovali vsem oblikam organiziranosti na slovenski narodni osnovi, na ta sestanek niso povabili, Obal pa naj bi na srečanje povabil tudi Jánosa Cigana, okrajnega glavarja, Franca Rogača, takrat že vplivnega duhovnika slovenskega porekla, ki je deloval na sombotelski škofiji, Ivana Bašo, bogojinskega župnika, in še nekatere druge predstavnike javnega življenja v Prekmurju. Imenovani trije v Budimpešto iz različnih razlogov niso odpotovali. Tam so sicer v vlogi vodje delegacije prekmurskih Slovencev najbolj pričakovali župnika Jožefa Klekla starejšega, ki se je poleg tega, da je bil v tistih mesecih konstantno v neposrednih in posrednih konfrontacijah s predstavniki oblasti, podpisal tudi pod konceptualno najbolj temeljit načrt za Slovence, ki je bil primerljiv s predlogi avtonomne ureditve, ki jih je madžarska vlada zagotavljala Rusinom in predlagala Nemcem. Vendar tudi Jožefa Klekla v Budimpešto ni bilo. V tem članku, že citiranem pismu generalu Maistru, razlogov za svojo odsotnost ni objasn timer, navedel je le, da v Budimpešto ni šel. V tako imenovanem zagovoru leta 1941 pa je zapisal, da na usklajevalni sestanek ni mogel odpotovati zaradi bolezni, je pa prosil bogojinskega župnika Bašo, naj bo namesto njega on vodja delegacije. Vendar kot smo že prej navedli, tudi Baša ni šel v madžarsko prestolnico. Zato je Klekl za vodjo delegacije "imenoval" Vicenca Šerugo, upokojenega nadporočnika, ki te svoje vloge v sicer obširnih spominih ni posebej pojasnil. Bolj zgovoren je bil član delegacije Janez Edšidt iz Gederovec, ki je o dejanskem razlogu Kleklove odsotnosti in o poslanstvu delegacije od takrat, ko sta se 6. februarja 1919 z nadporočnikom Šerugo odpravljala iz Rankovcev v Črenšovce, pa do "občutkov" v Budimpešti zapisal:

⁹⁷ MNL, OL, K 26, 1919, XXII, št. mape: 1429, Pismo vladnega komisarja Obala predsedniku vlade Dénesu Berinkeyu z dne 13. 2. 1919 o poteku usklajevanja avtonomnih konceptov za Slovence.

Bilo je že pozno zvečer, ko pridemo h g. Kleklu, in prišla sta še dva delegata iz spodnjega Prekmurja, g. Štefan Horvat iz Črenšovcev in M. Gruškovnjak iz Žižkov. G. župnik Klekl nam pove namen našega potovanja v Budimpešto /.../ Dal nam je navodila in nas pogostil ter nam zabičal, da naj nič ne odstopimo od nobene točke. Madžari v to ne bodo šli in toliko lažje bomo med ljudstvom delovali pod tem plaščem za Jugoslavijo /.../ Pogajanja sama so se vršila na ministrskem predsedstvu, imeli smo sedem sej, na katerih pa ni prišlo do nobenega sporazuma. Videl sem takoj, da ima g. Klekl prav, da naša rešitev ni v Budimpešti, ampak v Beogradu.⁹⁸

V Budimpešti je usklajevalne pogovore vodil vladni komisar Béla Obal, razpravljalo pa se je predvsem o dveh vsebinsko in formalno najbolj pripravljenih načrtih avtonomne organiziranosti prekmurskih Slovencev. Prvi predlog je bil tisti s podpisom Jožefa Klekla, ki smo ga v prejšnjem poglavju podrobno predstavili, drugi pa naj bi bil tisti, ki ga je na usklajevanju formalno zastopal Vilmoš Tkalec, bil pa je, kot smo že tudi omenili, vsaj v nekaterih delih pripravljen na osnovi v decembru 1918 predlaganega koncepta slovenske županije. Ker se zapisana različica slednjega predloga (vsaj do zdaj) ni našla, so nekateri raziskovalci, med njimi tudi Kokolj, mislili, da je na pogovorih že bila na mizi alternativa, ki jo je po usklajevanjih kabinetu predsednika vlade posredoval Béla Obal. Vendar pa, kot sledi iz poročila vladnega komisarja, ni bilo tako; šlo je za predlog, ki ga je najbrž Obal načelno podpiral in ga je potreboval kot neka- kšno protiutež Kleklovemu dokaj radikalnemu konceptu. Takšen pristop je bil verjetno potreben zato, ker je s strani lokalne organizacije socialnih demokratov prišlo odklonilno stališče do celotnega procesa iskanja rešitve avtonomne organiziranosti Slovencev. Obalov "kompromisni" predlog (največkrat se ome- nja kot "Obalov predlog oziroma načrt"), ki ga bomo v nadaljevanju predstavili, je nastal neposredno po zaključitvi usklajevanja.

Potek usklajevanja slovenskih avtonomnih konceptov je v poročilu pred- sedniku vlade že naslednji dan (13. februarja 1919) strnil Béla Obal:

Gospod predsednik vlade! Na osnovi vašega pooblastila sem razpravljal s pred- stavniki slovenske skupnosti 12. tega meseca in o rezultatih vam sedaj poročam. Moja prva naloga je bila, da sem se prepričal, da so prisotni predstavniki zas- topali celotno slovensko skupnost ter sleherne sloje in strukturo njenih pri- padnikov. Člani delegacije slovenske skupnosti so bili: dr. Vilmos Némethy, odvetnik iz Dolnje Lendave in eden od vodilnih predstavnikov slovenske

⁹⁸ PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Janez Edšidt, Gederovci, ovoj 105/1, TE 3, str. 4–6.

Zemljevid avtonomnih konceptov (Inštitut za narodnostna vprašanja, 2021, avtorja: Miha Brvar in László Göncz)

inteligence, kot predstavniki črenšovskega župnika Jožefa Klekla in njegove tako imenovane avtonomistične skupine pa so bili Vincenc Šeruga, upokojeni nadporočnik iz Rankovec, Martin Gruškovnjak, črenšovski notar, Jožef Horvat, kmet iz Črenšovcev, in Janez Edšidt, obrtnik iz Gederovec (v zapisu je napačno ime Mátyás oziroma Matija, op. a.), ter še Vilmoš Tkalec, učitelj iz Murske Sobote, József Pusztai, obrtnik iz Murske Sobote, József Füleki ljudski umetnik iz Murske

Sobote, in László Ferko, kmet iz Gornje Lendave. Prisotni so poudarili, da je slovenska skupnost od začetka revolucije⁹⁹ zahtevala od madžarske vlade določene privilegije na področju gospodarstva in avtonomijo. Imenovanje vladnega komisarja za Slovence so ocenili kot prvi korak pri uresničevanju njihovih zahtev in izrazili upanje, da bo vlada držala obljubo tudi glede zagotovitve avtonomne organiziranosti Slovencev. Glede možne oblike avtonomne organiziranosti so predložili dva osnutka. Eden je tako imenovani Kleklov osnutek, ki ga je pripravila katoliška duhovščina Zalske županije, drugi pa je tisti, ki izraža koncept murskosoboških Slovencev oziroma skupnosti Železne županije. Oba osnutka vsebujeta tudi pretirane vsebinske zahteve, ki so nesprejemljive in v nasprotju z institutom avtonomne ureditve. Kleklov osnutek vsebuje nekatere elemente, ki so preuranjeni, ker bodo sodile med pristojnosti organov avtonomne ureditve. Med drugimi so to tiste vsebine, ki se nanašajo na organiziranje izobraževanja in povezanost šolstva z verskimi skupnostmi. Tudi drugi predlog vsebuje zadeve, ki bodo predmet urejanja organiziranosti avtonomije v drugi fazi. V osnutku, ki ga vam prilagam, sem povzel oziroma pripravil različico, ki zadosti zahtevam obeh omenjenih konceptov. Naj pripomnim, da v Murski Soboti obstaja še ena stranka, ki ne želi nikakršne spremembe na območju, kjer živijo Slovenci. Predstavniki te stranke so kompromitirani zagovorniki prejšnjega režima. Ker je predvsem njihov greh, da se je narodnostno vprašanje tako zaostri, njihove želje nisem upošteval v osnutku, ki sem ga pripravil. Na osnovi upoštevanja vseh pomembnih okoliščin, svoje videnje obravnavane problematike predstavljam v nadaljevanju. Od imenovanja za vladnega komisarja sem si prizadeval, da nivo gospodarske in kulturne ravni Slovencev dvignem na višjo raven. Na področju državne uprave in pravosodja ter tudi v izobraževalni sferi sem se trudil vključiti kadre, ki materni jezik tamkajšnje skupnosti ustno in pisno obvladajo. Prebivalstvu sem poskušal zagotoviti delo in delovne pripomočke, da bodo angažirani v gospodarstvu in se bodo manj ukvarjali s politiko. Kljub temu opažam, da vse to še ne zadosti pričakovanjem Slovencev, ker se upravno želijo organizirati v enotno samoupravno organizacijsko enoto. Zato bi bilo treba tudi Slovincem zagotoviti avtonomijo, v manjšem obsegu kot Nemcem in Rusinom. Če bo tudi vlada zavzela enako stališče, bi predlagal, da se želi Slovencev ugotovi čim hitreje, da v borbi proti jugoslovanski propagandi razpolagamo z močnim orožjem. Pripadniki slovenske skupnosti, ki so sami izgnali jugoslovanske vojaške enote, si zaslužijo,

⁹⁹ Obal je omenjal revolucijo, ki je tik pred formalnim koncem prve svetovne vojne izbruhnila na budimpeštanskih ulicah, kar je na koncu meseca oktobra 1918 privedlo do razglasitve republike, katere ministrski predsednik – na osnovi zahtev in odločitve državnega narodnega sveta – je postal Mihály Károlyi. Po 16. novembru 1918 se je tako imenovana prva madžarska republika preimenovala v Ljudsko republiko Madžarsko, katere prvi predsednik je postal Mihály Károlyi, ki ga je na funkciji predsednika vlade nadomestil Dénes Berinkey. Obdobje Ljudske republike Madžarske je trajalo do 21. marca 1919, ko je bila proglašena Madžarska republika sovjetov.

da jih vlada ljudske republike nagradi z najobsežnejšimi pravicami. Po mojem mnenju v tem primeru glede Slovencev ne bo bojazni, da bi to pomoč zlorabili za lažjo priključitev k Jugoslovanom, ker so že pokazali nedvoumno dokazilo pripadnosti Madžarski, kar bi jim bilo oziroma je treba poplačati.¹⁰⁰

V citiranemu pismu Béla Obal večjega nesoglasja na usklajevanju ni omenjal. Predsedniku vlade je priložil svoj predlog, ki je med drugim, kot je sam obrazložil, povzel tiste dele dveh obravnavanih osnutkov, ki niso bili sporni. Obalov predlog, ki ga je skupaj s citiranim pismom predal neposredno predsedniku vlade (to potrjuje zapis v okviru navedbe "*Pro domo*" na hrbtni strani duplikata), pred katerim je v izvirni dokumentaciji kot nekakšen naslov v madžarskem jeziku zapisano: "Osutek vladnega komisarja Béle Obala o avtonomiji slovenskega (vendskega) prebivalstva na Madžarskem", se je glasil:

- 1) Madžarski državljani, ki jim je slovenščina materni jezik, tvorijo enovito narodno skupnost, ki pravico do samoodločbe uveljavlja na način, kot sledi v nadaljevanju.
- 2) Iz območij Železne županije in Zalske županije, kjer prebivajo Slovenci, se ustanovi avtonomno upravno območje z imenom Slovenska krajina, katerega meje do odločitve mednarodne mirovne konference začasno določi mešana komisija, sestavljena iz odposlancev madžarske ljudske republike in Slovenske krajine.
- 3) Med pristojnosti slovenskega avtonomnega območja spadajo notranje zadeve, pravosodje, šolstvo, kultura in versko področje.
- 4) O zadevah iz pristojnosti avtonomnega območja odloča kot zakonodajni organ slovenska narodna skupščina, ki se – po konceptu volitev v madžarski državni zbor – izvoli na splošnih, tajnih, enakopravnih in neposrednih volitvah.
- 5) Skupne zadeve z Ljudsko republiko Madžarsko so zunanja politika, obramba, finance, državljanstvo, civilno in kazensko pravo, ekonomija, sociala in promet.
- 6) O skupnih zadevah odloča madžarski državni zbor, v katerem je slovenski narod zastopan na osnovi deleža njegovih pripadnikov.
- 7) Vladni organi Slovenske krajine so:
 - a) ministrstvo Slovenske krajine s sedežem v Budimpešti,
 - b) guvernerstvo Slovenske krajine, ki ima sedež v Murski Soboti.
- 8) Ministrstvo Slovenske krajine tvori primerno število strokovnih referentov in ministra, ki je pri odločanju o skupnih zadevah enakopravni

¹⁰⁰ MNL, OL, K 26, 1919, XXII, št. mape: 1429, Pismo vladnega komisarja Obala predsedniku vlade Dénesu Berinkeyu z dne 13. 2. 1919 o poteku usklajevanja avtonomnih konceptov za Slovence.

- član madžarske ljudske vlade, pri avtonomnih zadevah pa najvišji vladni organ. Ministra imenuje predsednik Ljudske republike Madžarske.
- 9) Vladno zastopstvo (guvernerstvo) Slovenske krajine je sestavljeno iz vladnega sveta in guvernerja, ki jih na predlog slovenske narodne skupščine ob soglasju slovenskega ministra imenuje madžarska ljudska vlada. Slovenski guverner deluje pod nadzorom ministra za Slovence.
 - 10) Prebivalcem Slovenske krajine, ki jim materni jezik ni slovenščina, se zagotovijo lokalna in kulturna avtonomija ter pravice do uporabe lastnega maternega jezika pred vsemi organi.
 - 11) Določbe tega zakona v soglasju z ministrom za Slovence izvajata madžarska ljudska vlada. Zagotavljanje finančnih sredstev, povezanih z izvedbo zakonskih določb v okviru Slovenske krajine, so v pristojnosti madžarskega ministra za finance, in to pod pogojem, da to dodatno ne bremeni davčne obveznosti prebivalcev Slovenske krajine v večjem obsegu kot znašajo stroški županijske samouprave.¹⁰¹

Kljub negotovim političnim razmeram na Madžarskem v februarju 1919 je madžarska vlada slovenski skupnosti želela zagotoviti avtonomijo, kar potrjuje tudi že omenjeni pripis na hrbtni strani Obalovega pisma predsedniku vlade z dne 13. februarja 1919, kjer je pristojni vladni sodelavec v obrazložitvi – sicer že v času Madžarske republike sovjetov – 28. marca 1919 napisal, da je najbrž predsednik vlade Berinkej "pogojno načrtoval obravnavo predloga na seji vlade, ker gradiva ni označil kot brezpredmetnega oziroma za posredovanje v vladni arhiv". Je pa res, da Oszkár Jászi, ki je med člani vlade prej veljal za velikega podpornika ureditve statusa narodnih manjšin, tedaj že ni bil v funkciji ministra, kar je lahko, kot smo že poudarili, vplivalo na prioriteto tovrstnih vprašanj pri uvrščanju na dnevni red vladnih sej. Zaradi ostalih perečih problemov, predvsem notranjih strankarskih razhajanj in zunanjih političnih pritiskov, so se določene vsebine (med njimi tudi Obalov predlog avtonomije za Slovence) odlagale, čez nekaj tednov pa je bilo vlade Dénesa Berinkeya in tudi tako imenovanega Károlyijevega obdobja konec. Treba je tudi poudariti, da del uradništva v kabinetu predsednika vlade ni bilo naklonjen ureditvi tega vprašanja. Na koncu dokumentacije s celotno (citirano) korespondenco je tudi drugi obrobni pripis "*Pro domo*", v okviru katerega je neimenovani uslužbenec vladnega kabineta napisal, da naj se po njegovem mnenju prejšnji minister Jászi ne bi dogovarjal s predstavniki slovenske skupnosti o konkretnih rešitvah in da Slovenci niso imeli tako visokih zahtev, kot jim jih je vladni komisar Obal

¹⁰¹ MNL, OL, K 26, 1919, XXII, št. mape: 1429, Osnutek vladnega komisarja Béle Obala o avtonomiji slovenskega (vendskega) prebivalstva na Madžarskem.

želel zagotoviti. Omenjeni uradnik je "argumentiral" tudi položaj in značaj slovenske skupnosti (kot si je o tem ustvaril mnenje on), pri čem je nanizal precej neresnic in napačnih podatkov. Vse to neposrednega vpliva na odločitve vlade naj ne bi imelo, vendar je lahko v tedanjih kaotičnih okoliščinah marsikaj, tudi tovrstni pristop strokovnjakov, v določeni meri zaviralo realizacijo s strani nosilcev političnih funkcij podprtih vsebin.¹⁰²

Jožef Klekl je po usklajevalnem sestanku v Budimpešti – v zvezi s katerim je v pismu generalu Maistru pozneje zapisal, da se obljube vlade niso uresničile, ker so "madžaroni" agitirali proti temu in ker je padla vlada, sicer pa je za priključitev k Jugoslaviji "marljivo delalo naprej"¹⁰³ – prekmursko javnost v *Novinah* še enkrat seznanil s svojim tedanjim javnim stališčem glede ureditve avtonomnega statusa slovenske skupnosti. V zvezi s kompromisnim predlogom Béle Obala je trdil, da je "z veseljem treba povedati, da je naša vlada sprejela naše zahteve in da bo v kratkem potrjena naša avtonomija, čeprav so nekateri krogi brcali vanj ter v zvezi z njim grdo lagali in hujskali".¹⁰⁴

Vladni komisar Béla Obal je svoje in vladno stališče glede predvidene slovenske avtonomije ter ostalih aktualnih vprašanj predstavil 5. marca 1919 na seji lokalne organizacije socialnih demokratov v Murski Soboti. Ker se je Obal glede strankarske pripadnosti tedaj uvrščal med socialne demokrate, njegova prisotnost na seji lokalne organizacije stranke ni bila presenečenje. To je bilo v tedanji politični situaciji celo potrebno, ker so predstavniki omenjene stranke, kot smo prej predstavili, naslovili odklonilno pismo na vlado glede vseh oblik avtonomije v Prekmurju na narodni osnovi. Z vidika gospodarskega razvoja območja in ublažitve socialne stiske prebivalstva je Obal zagotovil, da je na njegovo pobudo madžarska vlada vključila v program državnih javnih del izgradnjo železniške povezave med Mursko Soboto in Lendavo v vrednosti 5 milijard kron ter da sta pred potrditvijo projekta izgradnja kanalizacije v mestu in zidava poslopja vladnega komisariata v Murski Soboti. V napetem vzdušju razprave o slovenski avtonomiji je vladni komisar v uvodu poudaril, da je on pri iskanju rešitve do tega vprašanja – kot funkcionar celotne Slovenske krajine – deloval "nadstrankarsko" in je v okviru iskanja rešitve poslušal vse zainteresirane strani, tudi Jožefa Klekla. Spomnil je prisotne, da je tudi njih pozval k pripravi koncepta ali predloga morebitne rešitve ter jih povabil k sodelovanju, kar so kot željo v novembru 1918 tudi sami izrazili. Nato je komisar Obal pojasnil, da je na koncu vojne madžarska vlada sklenila premirje v duhu sprejemanja tako

¹⁰² MNL, OL, K 26, 1919, XXII, št. mape: 1429, Pripis na hrbtni strani Obalovega pisma predsedniku madžarske vlade z dne 13. 2. 1919 (imena ni, razbrati je mogoče le črki R ali K) ter pripis "Pro domo" na mapi celotne korespondence v zvezi z zagotavljanjem avtonomne organiziranosti Slovincem.

¹⁰³ PAM, SI_PAM/1692, Odgovori na Maistrovo anketo: Klekl Jožef, Črenšovci, ovoj 116/1, TE 3, str. 4.

¹⁰⁴ Jožef Klekl st., "Kak se razvija naša avtonomija", *Novine*, 9. 3. 1919, leto 6, št. 10, str. 1–2.

imenovanih Wilsonovih načel in da od tega stališča ne more odstopiti, zato bo zagotovila avtonomijo sleherni narodni skupnosti na Madžarskem. Kar zadeva predvideno avtonomno organiziranost za Slovence, je zaradi močnega nasprotovanja prisotnih verjetno nekoliko olepšano izjavil, da "glede na manjše število pripadnikov slovenske skupnosti avtonomna enota najbrž ne bo presegala obsega in pristojnosti županijske avtonomije", ki bo organizirana s številčno manjšim upravnim aparatom, ker da je bilo splošno prizadevanje vlade skrčiti število zaposlenih v državni upravi. Povedal je tudi, da bodo v uradih, predvsem v okviru okrajnih glavarstev in na krajevnih sodiščih, poleg madžarščine uradniki morali uporabljati tudi slovenski jezik v pisni in ustni obliki, da bodo ljudje lahko vse zadeve urejali v svojem maternem jeziku. Obal je zagotovil, da ne le območje, kjer živijo Slovenci, temveč da bo tudi sleherni kraj imel svojo avtonomijo in bodo krajsani sami odločali, med drugim tudi o jeziku, ki bo v njihovi šoli učni jezik. Če se bodo odločili za slovenskega, bodo morali madžarščino kot veljavni državni jezik poučevati kot učni predmet. Po mnenju vladnega komisarja naj bi v prihodnosti razlike na narodnostni ravni prišle do izraza v vedno manjši meri, v ospredje morajo priti predvsem gospodarski interesi, zato bo, je poudaril, "obravnavana avtonomija še zelo dobrodošla z vidika razvoja celotnega območja". Po poročanju tednika *Muraszombat és vidéke* so se stališča v murskosoboški socialnodemokratski stranki glede avtonomije še vedno razhajala, vendar se je vzdušje le nekoliko umirilo, ker sklepov v zvezi s to vsebino niso sprejeli.¹⁰⁵ Kljub temu močne politične podpore avtonomni ureditvi Slovenske krajine, kot jo je po usklajevanju v Budimpešti predlagal vladni komisar Obal, v vplivnih krogih v Murski Soboti in aktualni politiki lojalnemu prebivalstvu ni bilo. To potrjuje dolgi članek večkrat citiranega madžarskega tednika, ki je nastal (in bil objavljen) po Obalovem sodelovanju na omenjeni seji socialdemokratske stranke. Poudarjeno je bilo, da nobena skrajnost ni dobra (pri tem so mislili na Kleklov predlog avtonomije na eni strani in na odklonilno držo do vseh sprememb pri zagovornikih stanja "status quo" na drugi), toda Obalov koncept so med vrsticami tudi zavračali. Menili so, da brez upoštevanja večinskega stališča prebivalstva nobena rešitev ne bo uspešna. Kot sprejemljivo možnost bi podprli zgolj poučevanje v slovenskem jeziku v prvih dveh razredih osnovnih šol v naseljih s slovensko večino ter zagotovitev uradnikov na okrajnih glavarstvih in sodiščih, ki obvladajo tudi slovenski jezik, za kar so menili, da predstavlja dejansko željo pripadnikov slovenske skupnosti. Za kaj več, torej za dejansko avtonomno ureditev pri njih, pripravljenosti ni bilo.¹⁰⁶ Negotovost in različne poglede glede predvidene avtonomije potrjuje tudi kratek članek v

¹⁰⁵ "A szociáldemokrata párt gyűlése", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 3. 1919, leto 35, št. 8, str. 2.

¹⁰⁶ "A mi autonómiánk", *Muraszombat és Vidéke*, 16. 3. 1919, leto 35, št. 9, str. 1–2.

Novinab z dne 23. marca 1919, napisan verjetno s strani Jožefa Klekla mlajšega, ki je zadnji obisk vladnega komisarja ilustriral tako: "Dr. Obal je v Soboti prve dni marca govoril o neki avtonomiji in potem so bili soboški Madžari nekaj časa tiho, vendar Slovenci, pazite, ne zaspite, da vas ne preslepijo s sladkimi besedami. Drobci nam ne zadostijo."¹⁰⁷

Na povsem nasprotni strani je bila skupina prekmurskih Slovencev (zadrževali so se pretežno v Ljutomeru), ki ni sprejemala nikakršne avtonomne organiziranosti v okviru Madžarske, ker je edino možnost videla zgolj v priključitvi pokrajine k jugoslovanski državi. Ta skupina je iskala politično podporo pri slovenskem političnem vodstvu. Ker jim tam nič konkretnega niso mogli obljubiti in ker se je tudi Maistrova zasedba Prekmurja ponovno zapletala, ker z diplomatskega vidika tedaj že ne bi bila taktična, so po vzoru Medmurcev nekaj mesecev prej sklenili, da bodo šli po podporo v Beograd. Tako je delegacija, ki so jo sestavljali Viktor Kukovec (predsednik narodnega sveta v Ljutomeru), nadporočnik Dominkuš ter Prekmurci Mihael Kühar, Jožef Godina, Ivan Jerič in frančiškan Florencije Forjan iz Beltincev, na začetku marca 1919 odpotovala v novo jugoslovansko glavno mesto. V pogovorih s podpredsednikom Vlade Kraljevine SHS Antonom Korošcem 7. marca 1919 in naslednjega dne s predsednikom vlade Stojanom Protičem so jih prepričali, da bo jugoslovanska delegacija storila največ, kar se da, glede pridobitve Prekmurja in da jim pri tem dobro kaže. Dogovorili so se tudi o sprejetju resolucije o Prekmurju s strani jugoslovanske vlade, ki jo bodo poslali delegaciji v Pariz, da bo ta lahko še bolj argumentirano zagovarjala zahtevo po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS. Pogovorili so se tudi o letaku v podporo Prekmurcem, ki bi ga raztrosili med prebivalstvom s podpisom Vlade SHS, da ne "klonijo" pod madžarskimi pritiski.¹⁰⁸ Letake so tam tudi pripravili in jih je kot "dokument" jugoslovanske vlade Viktor Kukovec takoj po vrnitvi izročil generalu Maistru. Rudolf Maister je o tem poročal deželni vladi in potrdil, da je dal letake natisniti v deset tisoč izvodih, ter naročil pilotu, da jih je raztrosil po prekmurskih krajih "do Sv. Gottharda" oziroma Monoštra.¹⁰⁹

Berinkejeva vlada o Obalovem predlogu slovenske avtonomije najbrž konkretno ni odločala (vsaj to do zdaj ni potrjeno), to je najverjetneje preprečil nov velik preobrat v madžarski notranji politiki.¹¹⁰ Po sprejetju ponovnih ultima-

¹⁰⁷ "G. dr. Obal", *Novine*, 23. 3. 1919, leto 6, št. 12, str. 1.

¹⁰⁸ Jerič, *Moji spomini*, str. 72–74.

¹⁰⁹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Predsedstvo deželne vlade za Slovenijo – Prekmurje IV-V (AS 60), Poročilo generala Rudolfa Maistra deželni vladi za Slovenijo z dne 17. 3. 1919.

¹¹⁰ Popolnoma z gotovostjo le ni mogoče trditi, da o predlaganem Obalovem predlogu prekmurske slovenske avtonomije madžarska vlada uradno ni odločala. Avtor tega prispevka je ugotovil, da je ministrski svet (vlada) dne 17. 3. 1919 v okviru dnevnega reda pod točko 78 obravnaval in potrdil dokončno besedilo predloga zakona o "samoupravi" Slovenske krajine; v zapisniku je v madžarščini zapisano, da se je odločalo o predlogu zakona "Tótországi – Slovenska Krajina önkormányzata" (MNL, OL, Zapisnik seje ministrskega sveta z dne 17. 3. 1919, 78. točka dnevnega reda, dostopno na: www.

tivnih zahtev antantnih sil (20. marca 1919), da se vojaškim enotam sosednjih držav prepustijo dodatna območja države (o Prekmurju tedaj še s strani antante ni bilo govora), je predsednik republike Mihály Károlyi po neuspelem prenosu vodenja vlade na socialne demokrate, ki so oblast v čudnih okoliščinah 21. marca 1919 "prepustili" komunistom, odstopil s položaja, kar je pomenilo konec obdobja prve madžarske republike.¹¹¹ Začelo se je 133-dnevno obdobje Madžarske republike sovjetov. Béla Obal je kot ljudski komisar in član županijskega direktorija ostal (vsaj na začetku) v vlogi prvega funkcionarja Železne županije in tudi slovenske skupnosti, vendar se z njegovim predlogom slovenske avtonomije po tistem konkretno niso ukvarjali. O urejanju odnosov z narodnostmi se je v tistem času govorilo predvsem načelno, omenjali so predvsem Nemce in Rusine. Dokumentacijo, ki je zajemala Obalov predlog in ostale priložene dokumente, so predali predsedniku tako imenovane revolucionarne vlade, Sándorju Garbajju, in sodeč po pripisu "*Pro Domo*" na njej (z dne 27. marca 1919) je bila novemu kabinetu tudi razložena "slovenska problematika", vendar razprave in odločanja o tem vprašanju ni bilo. Pri komunistični vladi je prevladalo splošno stališče, da se bodo nacionalna vprašanja in trenja s sprejetjem nove ustave in uveljavitvijo novega družbenega reda "sama po sebi rešila oziroma izginila", zato so že 26. marca 1919 napisali na dokumentacijo, ki je vsebovala predlog slovenske avtonomije, "*ad acta* – zadeva ni potrebna obravnave".¹¹²

eleveltar.hu, pridobljeno: 28. 10. 2021). Vendar je treba pojasniti, da so izraz "Slovenska krajina" za svoje območje v lastnem jeziku uporabljali tako Slovaki kot tudi Slovenci. Z imenom v madžarščini "*Tótországi*" se je praviloma v tistem obdobju že nedvoumno mislilo na območje, kjer je prebivalo prebivalstvo slovaške narodnosti. Dvom se je pojavil zato, ker je bil dokument z enakim imenom dne 11. 3. 1919 kot sprejeti zakon potrjen s strani predsednika ljudske republike Mihályja Károlyija, dan pozneje, dne 12. 3. 1919, pa javno objavljen v uradnem listu *Belügyi Közlöny* kot 30. sprejeti zakon Ljudske republike Madžarske (*Belügyi Közlöny* 1919, str. 595–596). Če je bil zakon o avtonomiji za Slovake sprejet že pred 11. 3. 1919 (v tem članku se ne spuščamo v analizo smiselnosti zakona za območje, kjer je tedaj že – sicer *de facto* – delovala češkoslovaška država, in je nedvomno šlo z vidika madžarske vlade za taktiziranje), je s pravno-formalnega vidika nerazumljivo, zakaj bi vlada dne 17. 3. 1919 še enkrat obravnavala oz. potrjevala besedilo predloga istega zakona. Ker so bili tisti dnevni izredno kaotični v madžarski zgodovini (bilo je tri dni pred pučem Kunovih komunistov, v času političnega, socialnega in upravnega razsula države, ob velikih zunanjih in notranjih pritiskih), ni nemogoče, da je tudi pri zapisovanju in potrjevanju zapisnikov ali celo zaradi nepregledne in slabo koordinirane komunikacije vlade prišlo do zmede in so ministri dejansko obravnavali predlog slovenske avtonomije. Zapisnik zgolj navaja, da je predsednik vlade Berinkey predstavil predlog zakona ter prosil za podporo vlade, kar so ministri nato potrdili. S pomočjo sodelavcev madžarskega državnega arhiva smo poskušali pridobiti sejno gradivo za to točko dnevnega reda, vendar se – kljub izrednim prizadevanjem – do sedaj ni našlo nič relevantnega glede konkretne potrditve dokumenta, ki so ga na omenjeni seji vlade obravnavali. To je razlog, da ne moremo dokončno trditi, da vlada ni obravnavala predloga t. i. Obalovega avtonomnega koncepta. Čeprav se z vidika poznejših dogodkov razvozanje omenjenega dvoma morda komu ne zdi pomembno, pa bi z vidika čim preciznejšega spoznanja zgodovine Prekmurja to v prihodnje vseeno bilo potrebno.

¹¹¹ Romsics, *Magyarország története*, str. 395–396.

¹¹² MNL, OL, K 26, 1919, XXII, št. mape: 1429, Pripis "*Pro Domo*" z dne 27. 3. 1919 na dokumentaciji o slovenskem avtonomnem konceptu.

V času Madžarske republike sovjetov je Béla Obal kot član delovne skupine za pripravo nove, tako imenovane komunistične ustave, v okviru razprave o tem dokumentu izjavil, da so pripadniki narodnih skupnosti zadovoljni, ker lahko govorijo madžarsko, hkrati pa je izrazil zadovoljstvo, da Madžarska država sovjetov zagotavlja narodnostne pravice.¹¹³ Od ljudskega komisarja za pravosodje je zahteval javno potrditev, da bodo za Slovence iz Zalske in Železne županije veljale iste narodnostne pravice, kot jih za Rusine in Nemce zagotavljajo določbe v ustavi. Komisar Rónai je to potrdil, še prej pa je razložil, da sta omenjeni skupnosti v ustavnem besedilu poimensko navedeni zato, ker sta tedaj predstavljali največji skupnosti na območju Madžarske države sovjetov. Na pripombo Zsigmonda Geiringerja, predstavnika iz Železne županije, da si želi slovenska skupnost izobraževanje le v madžarskem jeziku, vendar če si bodo želeli, naj jim kljub temu omogočijo zagotovitev narodnostnih pravic, je Rónai odgovoril, da "v novi Madžarski nihče ne rabi nikogar obveščati o svojih odločitvah glede svojega narodnostnega razvoja, ker bo to lahko sleherna skupnost počela v skladu s svojo odločitvijo. Če se bodo Slovenci odločili, da v svojih šolah učijo v madžarskem jeziku, bo pouk potekal v madžarščini, če se bodo odločili za slovenščino kot učni jezik, bo pouk potekal v slovenskem jeziku. Mi se v to odločitev ne vpletamo."¹¹⁴

Ne glede na v prejšnjem odstavku citirano načelno izjavo komisarja za pravosodje o nadaljevanju slovenske avtonomne ureditve v času Madžarske republike sovjetov – objektivno – ne moremo govoriti. O tem, ali je na to vplivalo tudi to, da je prestiž Béle Obala na županijski (in posredno na državni) ravni zaradi njegovih, že v javnosti omenjenih finančnih težav zbledel, ali pa je bil vzrok le v načelni odklonilni drži tedanje oblasti, lahko le ugibamo. Najbrž obema lahko pripišemo določen pomen, pa tudi splošni nenaklonjenosti najzahodnejših predelov Madžarske in tudi slovenske skupnosti do socialistične in komunistične ideologije, kar je lahko pri tedanji vladajoči politični eliti povzročilo določen odpor. Kar zadeva Tkálčevo Mursko Republiko (v predstavitev in njeno globljo analizo se v tem prispevku ne spuščamo), moramo poudariti, da pri njeni "ustanovitvi" ni šlo za nadaljevanje procesa avtonomne organiziranosti prekmurskih Slovencev pod taktirko Béle Obala, niti za nastanek *ad hoc* državnice, ki bi se oblikovala zaradi zahtev prekmurske slovenske skupnosti ali v okviru prizadevanj v Kraljevini SHS že uveljavljenega slovenskega političnega vodstva (vključno z mariborskim narodnim svetom), temveč zgolj za naključno sovpadanje določenih iracionalnih in subjektivnih vzrokov in pogojev, ki so v tedanjih kaotičnih razmerah omogočili njen nekajdnevni obstoj. Vilmoš Tkalec je predvsem zaradi

¹¹³ "A tanácsok országos gyűlése", *Népszava*, 24. 6. 1919, leto 47, št. 149, str. 2–4.

¹¹⁴ Zsuzsa Somlyó, "Az új élet", *Ország-Világ*, 19. 6. 1974, leto 18, št. 25, str. 6–7; "A tanácsok országos gyűlése", *Népszava*, 24. 6. 1919, leto 47, str. 149.

kopičenja funkcij vladnega in pozneje ljudskega komisarja Obala do maja 1919 postal najvplivnejši funkcionar Slovenske krajine. Ker se je zapletel v protizakone poše (zakonske zlorabe, koruptivna dejanja, tihotapstvo itd.), zaradi katerih so ga prijavili pri najvišjih organih Madžarske republike sovjetov, imel pa je dobre stike s protiboljševistično organizacijo, ki je delovala v ilegali v Avstriji (predvsem z aristokrati z območja Prekmurja), se je v skrajni stiski brez podpore jugoslovanske in avstrijske strani lotil svojevrstne avanture: večji del današnjega Prekmurja je proglasil za "samostojno" Mursko Republiko, pri čemer je v razglasu poudarjal Wilsonova načela in slovenski značaj pokrajine. Med podporniki je res bilo veliko Slovencev, ki so se mu pridružili predvsem zaradi nestrinjanja s komunističnim režimom, vendar Tkalčeve "republike" ne kaže uvrščati med upravne, avtonomne ali državne subjekte na slovenski narodni osnovi, ki so nastali v tako imenovanem prevratnem obdobju na območju Prekmurja. Tkalec si je sicer določene ideje lahko izposodil iz prizadevanj v prejšnjih mesecih, ko se je dogovarjalo o slovenski županiji in avtonomiji, ker je tudi on sodeloval pri tem, vendar pri Murski Republici ni bilo oblikovanih ustavnih in zakonskih izhodišč, niti drugih gospodarskih, kulturnih in strateških okvirov, brez katerih nikakršna organizirana skupnost, še najmanj država oziroma republika, ni mogla obstati oziroma obstajati. Tudi v tedanjih izrednih okoliščinah ne!¹¹⁵

Še pred nastankom Madžarske republike sovjetov pa je prišlo do ustanovitve Beltinskega okraja, ki je nastal na slovenskem etničnem območju, kajti povezal je notariate dotedanjega "velikega" Dolnjelendavskega okraja, v katerih so v absolutni večini Slovenci. O ustanovitvi omenjenega okraja se je razpravljalo in odločalo na seji skupščine Zalske županije že 9. septembra 1912, torej skoraj dve leti pred izbruhom prve svetovne vojne. Tedaj je najvišji predstavniški organ županije sprejel sklep o podpori prošnje vodstva naselja Beltinci, da območja notariatov, ki gravitirajo k njemu, skupaj tvorijo samostojni okraj s središčem v Beltincih. Sklenili so, da novi Beltinski okraj tvorijo naselja naslednjih notariatov: Beltinci (Beltinci, Odranci, Ižakovci, Melinci), Turnišče (Turnišče, Renkovci, Lipa, Gomilica), Črenšovci (Črenšovci, Dolnja, Srednja in Gornja Bistrica, Žižki, Trnje), Bogojina (Bogojina, Bukovnica, Filovci, Strehovci, Ivanci), Bratonci (Bratonci, Dokležovje, Lipovci, Gančani) in Nedelica (Nedelica, Brezovica, Velika in Mala Polana). V obrazložitvi so kot razlog navedli velikost dolnjelendavskega okraja, ki je bil le s težavo kos vsem upravnim nalogam, ki so spadale v njegovo pristojnost, nadalje pa so poudarili možnost intenzivnejšega razvoja novega okrajnega središča in celotnega območja novega okraja, predvsem zaradi večje skrbi za intenziteto sodelovanja s sosednjimi območji

¹¹⁵ László Göncz, "A Lendva-vidék a Tanácsköztársaság időszakában", v: *Tanácsköztársaság Zala megyében*, ur. Zoltán Paksy (Zalaegerszeg, 2020), str. 103–111.

na štajerski (avstrijski) strani. Tedaj še niso poudarili potrebe po razvoju slovenskega jezika in kulture, prej obratno. Menili so, da bodo lahko v okviru novega okraja uspešneje promovirali madžarski jezik in s tem bistveno bolj povezali prekmurske Slovence z madžarsko državo.¹¹⁶

Sklep skupščine Zalske županije je notranji minister potrdil leta 1913¹¹⁷, vendar do dejanske ustanovitve okraja takrat ni prišlo. Pravega vzroka ne poznamo (ker v gradivu notranjega ministrstva informacije o tem doslej nismo našli), vendar ni mogoče izključiti tega, da je do omenjene nedoslednosti prišlo zaradi možne napetosti na narodni osnovi ali pa zaradi morebitnih pritožb vodstva Dolnjelendavskega okraja, ki ni bilo navdušeno nad odcepitvijo dela njegovega območja. Leto pozneje je izbruhnila prva svetovna vojna, kar je bil tehten (in opravičljiv) razlog, da se z omenjenim vprašanjem v naslednjih petih letih niso ukvarjali. Ko pa je leta 1919 status oziroma državna pripadnost Prekmurja, predvsem pa območja, kjer so živeli Slovenci, z madžarskega vidika postala sporna, in se je, kot smo že omenili, tudi vladni komisar Obal zavzel za ustanovitev Beltinskega okraja, so se pristojni županijski in državni organi "prebudili" in so tudi z zagotovitvijo "slovenskega" okraja želeli prispevati k lojalnosti prekmurskega življa do madžarske države. 1. marca 1919 je bila v vojaških uradnih objavah objavljena okrožnica ministra za obrambo Vilmosa Böhma, v katerem je, sklicujoč se na odlok notranjega ministra z dne 1. februarja 1919, zaradi obrambnih in kartografskih razlogov seznanil pristojne z ustanovitvijo Beltinskega okraja.¹¹⁸ Podžupan Zalske županije se je 12. marca 1919 uradno seznanil z odlokom notranjega ministra in javno objavil začetek delovanja novega Beltinskega okraja. Novi okraj, na čelo katerega so za začasnega okrajnega glavarja imenovali Jánosa Cigana, je formalno začel delovati 15. marca 1919.¹¹⁹

* * *

Formalno potrjen predlog slovenske županije, kompromisni Obalov predlog slovenske avtonomije in nekaj mescev delujoči Beltinski okraj so v primerjavi s prejšnjimi desetletji predstavljali napredek na področju zagotavljanja

¹¹⁶ MNL, ZML, IV. 402.a, sklep 14717/1912, št. zapisnika 719, Zapisnik skupščine Zalske županije z dne 9. 9. 1912.

¹¹⁷ MNL, ZML, V. 1607c, str. 2869, Odlok notranjega ministra o ustanovitvi Beltinskega okraja št. 128360/III.a – 1913.

¹¹⁸ *Rendeleti Közlöny a Magyar Hadsereg számára*, 1. 3. 1919, št. 16, Okrožnica ministra Böhma št. 3559/el-n-a o ustanovitvi Beltinskega okraja.

¹¹⁹ MNL, ZML, V. 1607c, str. 2869, Objava podžupana Kolbenschlaga št. 8257/ni.1919 o začetku delovanja novega Beltinskega okraja z dne 12. 3. 1919.

manjšinskih pravic prekmurkim Slovincem oziroma Slovenski krajini s strani madžarske državne in županijske oblasti. Res je, da pred koncem leta 1918 o narodnostnih pravicah slovenske skupnosti na Madžarskem lahko govorimo le v zelo omejenem obsegu in da je do spremembe glede pristopa prišlo šele po spoznanju, da so se velike manjšinske skupnosti odcepile od države, in tako se bo zgodilo tudi z drugimi narodnostmi, če se ne bo konkretno ukrepalo. Pomembno je bilo, da je po spremembi družbenega sistema na koncu oktobra 1918, je v okviru nove madžarske vlade področje manjšinske politike in iskanje kompromisa z narodnimi skupnostmi pripadlo zelo razgledanemu in strokovno odlično podkovanemu ministru Oszkárju Jásziju, ki je uspel prepričati vodilne funkcionarje izvršne oblasti, da so tudi v Slovenski krajini potrebne spremembe in drugačen odnos do slovenske skupnosti. Jászi je imel dober občutek pri izbiri vladnega predstavnika za to območje, ker je komisar Béla Obal imel držo in ideje pri urejanju slovenskega vprašanja. Svoje načrte in aktivnosti je sicer izvajal z željo, da območje Prekmurja ostane v okviru madžarske države, vendar je bil njegov namen glede zagotavljanja narodnostnih pravic in avtonomne organiziranosti Slovencev iskren. V nasprotju z večino tedanjih lokalnih in županijskih politikov ter funkcionarjev se njemu ne more pripisati, da je zaradi želje po ohranitvi območja v mejah Madžarske zlorabil identiteto in zgodovino prekmurskih Slovencev, Obal namreč ni bil zagovornik tako imenovane vendske teorije. Izvora skupnosti ni zanikal, na to je celo opozoril že v svojem prvem poročilu madžarski vladi, še preden je bil imenovan za vladnega komisarja. Tedanji časi, splošna družbena in politična nestabilnost, niso bili naklonjeni realizaciji Obalovih načrtov, niti celoviti razpravi o nedvomno zelo pomembnih projektih (predvsem če hipotetično predstavljamo, da bi območje Prekmurja ostalo v okviru madžarske države). Na eni strani so bile notranje- in zunanjepolitične razmere za Madžarsko, ki je bila poraženka v prvi svetovni vojni, zares kaotične, kar se je dodatno stopnjevalo s prihodom komunistov na oblast, to pa je privedlo do celovite izolacije države, kolikor je te še sploh ostalo. Kot potrjujejo novejša raziskave, je bila tudi državna pripadnost Prekmurja do določene mere povezana z odklonilnim stališčem antantnih sil do Madžarske republike sovjetov. Na drugi strani pa je bilo pomembno tudi vedno večje upanje naraščajoče množice podpornikov jugoslovanske ideje, tako v Prekmurju kot tudi izven njega ter v okviru delegacije na pariški mirovni konferenci, kar je – vsaj za določeno skupino pripadnikov slovenske skupnosti – vprašanje upravno-avtonomnega urejanja Slovenske krajine v okviru Madžarske postavljal v drugi plan oziroma se zanj sploh niso menili.

Kljub vsemu je bilo iskanje avtonomne ureditve Slovencev v okviru Madžarske pomemben segment narodnega udejstvovanja in povezovanja ter sodelovanja s sobivajočim narodom, zato si Obalovo prizadevanje v okviru zgodovine Prekmurja nedvomno zasluži pozornost.

László Göncz

**PLANS FOR AUTONOMOUS AND ADMINISTRATIVE
ORGANIZATION OF THE SLOVENE MARCH DURING THE FIRST
HUNGARIAN REPUBLIC (FROM NOVEMBER 1918 TILL MARCH 1919)**

SUMMARY

With the use of Hungarian archive and other essential sources, including the literature, the article discusses the field of the somewhat less familiar part of the history of Prekmurje Slovenes and the region of Prekmurje in the first months of the so-called revolutionary era (from the end of the First World War till the formation of the Hungarian Soviet Republic), namely plans or proposals of administrative regional and autonomous organization of the Slovene national community within the Hungarian state.

In October 1918, at the end of the turbulent revolutionary events in Budapest, Hungary proclaimed the Republic just after the millennial monarchist state regulation. Because of the secession of numerically high national communities, the government of Mihály Károlyi (who later became the President of the Republic) took a kinder approach to regulate the legal protection of national minorities, including the Slovene national community in the counties named Zala and Železna. In December 1918, the government adopted a decision on the establishment of the government commissariat for Slovenes, based in Murska Sobota and on the initiative of the agile and professionally competent "ethnic" minister Oszkár Jászi, appointed university professor Bélo Obala, originally from Prekmurje, as the government commissioner of the Slovene March. In cooperation with the part of the Catholic clergy, Obal took the initiative to establish the "Slovene county", therefore the traditional regional organizational unit based on the Slovenian nation, which would connect notaries with the majority of the Slovenian population in the area of counties of Murska Sobota, Dolnja Lendava and Monošter. The government supported the proposal of the new counties. However, due to the combination of unfavorable domestic and foreign policy circumstances and the changing interests of prominent representatives of the Slovene community, the actual establishment of a regional unit (Slovene county) on the Slovene national basis was established on the Slovene national basis did not take place.

Right after the end of the First World War, most of the members of the Slovene community did not have any more extensive requirements for self-organization, nor for the secession of the Slovene ethnic area from the Hungarian state. Concern for the national existence of the Slovene community was already

strongly present among the more aware members and groups of Slovenes, gathered mainly around Jožef Klekl, the retired priest from Črenšovci and the editor of religious periodicals and a newspaper in the Slovene dialect. Incentives to establish closer political contacts with other Slovenes, including the demand for the annexation of the area of Prekmurje to the newly formed South Slavic state, also came from the outside, mainly from the National Council Maribor. Because of the constant deterioration of Hungary's domestic political situation and great territorial demands of neighboring countries or nations, against what Hungary, as a loser in the World War, could not resist, accelerated the sympathy of a growing part of the population of Slovene nationality to the so-called Yugoslav idea and the unification of the community with the Slovenes from other countries. More supporters of this were primarily in the so-called valley part of the region along the Mura River and in the western parts of Goričko. All this, together with a few days of the occupation of Jurišič's military unit in certain parts of Prekmurje after Christmas 1918, and the towns of Dolnja Lendava and Murska Sobota, affected the failed attempt to form a county for Slovenes. Because of the failed attempt to establish a Slovenian county, Béla Obal did not give up and encouraged potentially interested political circles and individuals to prepare an even more "bold" form of organization on a national basis and plans for Slovenian autonomy. Obal insisted on finding the solution primarily because of keeping the region of Prekmurje under Hungary. Therefore, he similarly planned the arrangement as the Hungarian government wanted to provide it to the Rusyns and Germans.

It is important to stress that Obal sincerely wanted the actual economic, cultural, and linguistic development and the existence of the Slovene community, which was a massive step towards the democratic transformation of society compared to the policies of previous regimes. Jožef Klekl prepared the most comprehensive proposal of the Slovenian autonomy in cooperation with some Catholic priests. Within the framework of this proposal, they established the legal protection of the indigenous Slovene community for the challenging circumstances from that time. As the proposal's shortcomings, it is worth mentioning the incorporation of a strong influence of religious communities in the decision-making of institutions within the Slovenian autonomy and the "interference" of the planned autonomous territory in the predominantly Hungarian areas. Although some other interested parties also prepared some starting points and incomplete plans along with the opposing views, Klekl's proposal was in particular important from the point of view of the Hungarian government.

As expected, a compromise was reached at the coordination meeting in Budapest, based on which the Government Commissioner Obal prepared a new proposal for the autonomy of the Slovenian March, which included many

provisions of Klekl's plan. Obal's proposal provided, among other things, that the Hungarian citizens, whose native language was Slovene, form a unified national community with the right to self-determination, for which an autonomous administrative area, named Slovene March, was established in the counties Železna and Zala. Between the competencies of the Slovenian autonomous region, they determine sectors like internal affairs, justice, education, culture, and religion, of which the Slovenian National Assembly (which would be elected by general, equal or direct elections and a secret ballot) would be competent to decide as a legislative body. In the proposal of Slovene autonomy, the Ministry of Slovene March was established in Budapest, and the Governorship of Slovene March established in Murska Sobota was designated as government bodies. The minister for Slovenians, who would also be a member of the Hungarian government, would be appointed by the President of the Hungarian People's Republic. In contrast, the Governor and the Slovenian Government Council both need a proposal of the Slovenian National Assembly and the minister's approval for the appointment of the Government of the Hungarian People's Republic. The financial resources for the operation of the Slovene March would be mainly provided from the state budget.

Obal's proposal for the autonomy of Slovene March would probably benefit from the support of the Hungarian government, but due to the great turning point in the Hungarian domestic political scene – which occurred as a result of the formation of the Hungarian Soviet Republic under the direction of the Communist Party – the resolution of the ethnic question, including planned solutions in case of the Slovene community has twisted in a different direction. The thoroughly performed "task" as a part of the administrative organization of Slovene community is thus considered to be the establishment of the Beltinci district in the middle of March 1919.

Conclusion: Formally approved proposal of the Slovene county, Obal's compromise proposal of Slovene autonomy, and the Beltinci district, which has been operating for several months, represented substantial progress in the area of provision of minority rights to Prekmurje Slovenes under Hungary in the so-called revolutionary period. Despite challenging political circumstances and the desire to preserve the area of Prekmurje within the Hungarian state, the government then in power provided significantly more than previous authorities in more decades or centuries together. All that turned out to be merely just as a kind of a parallel act, because of the annexation of Prekmurje by the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, based on the decision of the Supreme Council of peace conference in summer 1919, where Slovenes received the status of the majority nation.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije, fond Predsedstvo deželne vlade za Slovenijo – Prekmurje IV-V (AS 60).

MNL, OL – Magyar Nemzeti Levéltár (Madžarski narodni arhiv), **Országos Levéltár** (Državni arhiv), Miniszterelnökségi levéltár (Arhiv predsednika vlade), Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter (Minister brez listnice, pristojen za pripravo pravice do samoodločbe narodov, ki živijo na Madžarskem) (**K 40**). 1918, 1919, XII, str. 587–827 (1918), XVI, št. 20–945 (1919).

MNL, OL, Elnöki iratok (Dokumenti predsedništva notranjega ministrstva) (**K 148**), Postopek imenovanja Béle Obala za vladnega komisarja Slovencev in za velikega župana Železne županije (773. D. 1920-11-1459).

MNL, OL, Miniszterelnöki iratok (Dokumenti predsednika vlade) (**K 26**), A magyarországi vendek önrendelkezési joga – Pravica do samoodločbe prekmurskih (madžarskih) Slovencev (1919, XXII, št. mape: 1429).

MNL, OL, Magyar Nemzeti Tanács (Narodni svet) (**K 440**), D/IV, 1918–1792.

MNL, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (Arhiv v Sopronu, Arhiv županije Győr-Moson-Sopron), XIV. Személyek. 66. Obál Béla iratai 188 – 1949.

MNL, VaML – Vas Megyei Levéltára (Arhiv Železne županije), Vas vármegye, Főispáni iratok (IV-401/a/17).

MNL, VaML, Klekl József iratai (XIV. 10.) A Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig. Válasz a vádakra (Pisni odgovor Jožefa Klekla na obtožbe).

MNL VaML, Vasvármegyei Törvényhatósági Bizottsága jegyzőkönyvei (IV.403.a).

MNL, ZML – Zala Megyei Levéltára (Arhiv Zalske županije), Zalaegerszeg város polgármesterének iratai. Közigazgatási iratok (V. 1607c), 1919.

MNL ZML, Zapisniki sej županijske skupščine Zalske županije (IV., 402.a), št. zapisnika 719 z dne 9. 9. 1912.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/1692 Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, Odgovori na Maistrovo anketo, TE 3.

SZEL – Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (Škofijski arhiv Sombotel), Mikes János püspök iratai (III. 1. j./12., R. S.

Budapest (neodvisni politični dnevnik) – Budimpešta, letnik 42 (1918), Arcanum¹²⁰.

Budapesti Közlöny (Budimpeštanski uradni list) – Budimpešta, letnik 52 (1918) in 53 (1919), Arcanum.

¹²⁰ Časopisni viri, pri katerih je navedba "Arcanum", so uporabljeni na osnovi raziskave v okviru največje madžarske znanstvenoraziskovalne digitalne zbirke pod tem imenom.

Muraszombat és Vidéke – Murska Sobota, letnik 35 (1918) in 36 (1919); izhajal: 1884–1919, 1941–1945.

Novine – Sombotel, Dolnja Lendava, letnik 6 (1918); izhajal: 1913–1941.

Zalai Hírlap – Nagykanizsa, letnik 7 (1918); izhajal: 1913–1921.

Népszava – Budimpešta (po nastanku Madžarske države sovjetov je dnevnik izhajal pod okriljem madžarske socialistične stranke), letnik 47 (1918), Arcanum.

Ország-Világ – Budimpešta (ilustrirani tednik, ki je izhajal kot priloga neodvisnega dnevnika Vasárnapi Újság), letnik 18 (1918), Arcanum.

Vas Népe – Sombotel (županijski dnevnik), letnik leto 32 (1987), Arcanum.

Belügyi Közlöny 1919, XXIV. évfolyam, I. félév. Arcanum.

Rendeleti Közlöny a Magyar Hadsereg számára (Uradna objava za madžarsko vojsko), 1. 3. 1919, št. 16.

Digital Archives Portal, dostopno na: www.eleveltar.hu; Zapisniki sej madžarskega ministrskega sveta (vlade) za leti 1918 in 1919 (objavljeni so s konkretnimi označbami orgninalnih zaznamb Madžarskega državnega arhiva).

Vas vármegyei archontológia (spletni portal županijskega arhiva v Sombotelu), MNL, VaML, dostopno na: www.vaml.hu/Nevtar/S/Sinkovicg_Elek.html.

.....

Arday, Lajos, "Dokumentumok a jugoszláv–magyar határ kialakulásáról (1918–1919)", *Századok* 116, št. 2 (1982), str. 323–339.

"Az 1868-as nemzetiségi törvény (1868: XLIV. törvénycikk)", v: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*, ur. Balogh, Sándor (Budapest, 2002), str. 92–95.

Bajc, Gorazd, Osojnik, Janez, Knez, Jon Adam in Matjašič Friš, Mateja, "Prekmursko vprašanje do podpisa Trianonske pogodbe – britanski pogled", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 487–524.

Ehrlich, Lambert, "Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20", v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24, ur. Benedik, Metod (Ljubljana, 2002), str. 53–216.

Göncz, László, *A Muravidéki magyarság 1918–1941* (Lendva, 2001).

Göncz, László, "Božidar Sever – prvi jugoslovanski (slovenski) župan Dolnje Lendave", *Lindua* 14, št. 22 (2020), str. 40–55.

Göncz, László, "A muravidéki szlovénok és a Mura mente helyzete 1918 ősztől a Tanácsköztársaság létrejöttéig", *Századok* 154, št. 4 (2020), str. 725–772.

Göncz, László, "A Lendva-vidék a Tanácsköztársaság időszakában", v: *Tanácsköztársaság Zala megyében*, ur. Zoltán Paksy (Zalaegerszeg, 2020), str. 71–118.

- Göncz, László**, "Prekmurje 1918–1919", v: *Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*. Zbornik soboškega muzeja 24, ur. Fujs, Metka (Murska Sobota, 1917), str. 177–201.
- Göncz, László**, "Značilnosti oblikovanja narodne identitete prebivalstva na območju Prekmurja od leta 1867 do sredine dvajsetega stoletja", v: *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II*, ur. Medvešek, Mojca in Novak-Lukanovič, Sonja (Ljubljana, 2020), str. 139–168.
- Gönczi, Ferencz**, *Medimurje. Ljudi, vjerovanja, običaji* (Čakovec, 1995).¹²¹
- Hornyák, Árpád**, "A magyar–jugoszláv határ kialakulása az első világháború után, különös tekintettel a Muravidékre", v: *A Mura mente és a trianoni békeszerződés*, Lendvai Füzetek – Lendavski zvezki 17, ur. Göncz, László (Lendava, 2000), str. 80–94.
- Jerič, Ivan**, *Moji spomini* (Murska Sobota, 2000).
- Kokolj, Miroslav**, "Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919", v: *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920*, Zbornik razprav s simpozija v Radencih od 27. do 29. maja 1979, ur. Liška, Janko (Murska Sobota, 1981), str. 53–205.
- Kokolj, Miroslav in Horvat, Bela**, *Prekmursko šolstvo* (Murska Sobota, 1977).
- Kovács, Attila**, "Jezikovno-etnična podoba Prekmurja v luči ogrskega popisa prebivalstva leta 1910 in jugoslovanskega/slovenskega ljudskega štetja leta 1921", v: *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II*, ur. Medvešek, Mojca in Novak-Lukanovič, Sonja (Ljubljana, 2020), str. 109–137.
- Kővágó, László**, *A Magyarországi délszlávok 1918–1919-ben* (Budapest, 1964).
- Lipušček, Uroš**, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919* (Petanjci, 2019).
- Magyar Életrajzi Lexikon* (Madžarski biografski leksikon), Akadémiai Kiadó, Budapest, úr. Kenyeres, Ágnes (Budapest, 1994).
- Nagy, Zsuzsa L.**, "A Tanácsköztársaság dunántúli előzményeiről (1919 január–március)", *Történelmi Szemle* I, 5. Tanulmányok, közlemények (1958), str. 175–176.
- Rahten, Andrej**, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", v: *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–529.
- Romsics, Ignác**, *Magyarország története* (Budapest, 2017).
- Slavič, Matija**, *Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki*, ur. Balažic, Janez in Vrbnjak, Viktor (Murska Sobota, 1999).

¹²¹ Ta knjiga je prevod izvirne publikacije F. Gönczija, ki je leta 1895 izšla v Budimpešti v madžarskem jeziku (naslov izvirne knjige: *Muraköz és népe*).

Author: **GÖNCZ László**

Ph.D., Research Associate

Institute for Ethnic Studies Ljubljana, Branch Office Lendava

Kranjčeva 4, SI-9220 Lendava, Slovenia

Title: **PLANS FOR AUTONOMOUS AND ADMINISTRATIVE ORGANIZATION
OF THE SLOVENE MARCH DURING THE FIRST HUNGARIAN REPUBLIC
(FROM NOVEMBER 1918 TILL MARCH 1919)**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 21 (2021), No. 3, pp. 529–568, 121 notes, 4 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Slovene March, Prekmurje Slovenes, autonomous concepts, Béla Obal, Jožef Klekl, national identity, Slovenian county

Abstract: The article discusses a specific field of the history of the Prekmurje Slovenes and the Prekmurje area itself, from the end of the First World War to the formation of the Hungarian Soviet Republic, namely attempts to find a solution for the administrative or autonomous organization of the Slovene community there, to keep the Prekmurje area as a part of the Hungarian state. Various Slovene and Hungarian studies have mentioned contents related to attempts at the autonomous or administrative organization of the Slovene community (probably most thoroughly written by László Kővágó and Miroslav Kokolj). However, there have been almost no articles that would focus directly on this topic. In the context of the preparation of this article we have primarily processed the Hungarian and Slovene archive resources (as well as some newly researched ones), published local newspapers from that period (especially *Novine* and *Muraszombat és vidéke*) and a part of literature, where the authors – although the studies were mostly ideologically oriented – also devoted major attention to substantive questions of the planned autonomous and administrative arrangements of Prekmurje Slovenes.